

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΓΕΩΡΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ, ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (Π.Μ.Σ.)

“Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη & Διαχείριση του Αγροτικού Χώρου”

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

“Σχέδιο ανάπτυξης του αγροτουρισμού στο Δήμο Σητείας Κρήτης”

Μελπομένη Α. Κριτσωτάκη

Επιβλέπων καθηγητής: Κουτσούρης Αλέξανδρος, Αναπληρωτής Καθηγητής

Αθήνα
Ιούλιος, 2012

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΓΕΩΡΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ, ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (Π.Μ.Σ.)

“Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη & Διαχείριση του Αγροτικού Χώρου”

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

“Σχέδιο ανάπτυξης του αγροτουρισμού στο Δήμο Σητείας Κρήτης”

Μελπομένη Α. Κριτσωτάκη

Επιβλέπων καθηγητής: Κουτσούρης Αλέξανδρος, Αναπληρωτής Καθηγητής

Αθήνα
Ιούλιος, 2012

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

“Σχέδιο ανάπτυξης του αγροτουρισμού στο Δήμο Σητείας Κρήτης”

Της
Μελπομένης Α. Κριτσωτάκη

Επιβλέπων καθηγητής: Κουτσούρης Αλέξανδρος, Αναπληρωτής Καθηγητής

Εξεταστική επιτροπή:

Καθηγητής: Λεωνίδας Καζακόπουλος

Καθηγητής: Χαράλαμπος Κασίμης

Αναπληρωτής Καθηγητής: Αλέξανδρος Κουτσούρης

Αφιερώνεται στους γονείς μου, Αλέκο & Κατερίνα...

Και στην αδερφή μου, Ξένια.

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική μελέτη εκπονήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο “Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη και Διαχείριση του Αγροτικού Χώρου” του τμήματος Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Δεν θα είχε φτάσει σε αυτή την τελική μορφή χωρίς την καθοριστική συμβολή ορισμένων ανθρώπων, τους οποίους θεωρώ χρέος μου να ευχαριστήσω.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον κύριο Κουτσούρη Αλέξανδρο, Αναπληρωτή Καθηγητή στο Εργαστήριο “Γεωργικών Εφαρμογών, Αγροτικών Συστημάτων & Αγροτικής Κοινωνιολογίας” για την επίβλεψη της εργασίας μου, τη συνεχή του καθοδήγηση και την άψογη συνεργασία μας. Οι πολύτιμες γνώσεις, οι εποικοδομητικές συμβουλές και παρατηρήσεις του καθ’ όλη τη διάρκεια της συγγραφής αυτής της μελέτης με βοήθησαν να την ολοκληρώσω με το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

Επίσης, ευχαριστώ ιδιαίτερα τους κυρίους Κασίμη Χαράλαμπο, Καθηγητή στο Εργαστήριο “Γεωργικών Εφαρμογών, Αγροτικών Συστημάτων & Αγροτικής Κοινωνιολογίας” και τον κύριο Καζακόπουλο Λεωνίδα, Καθηγητή στο Εργαστήριο “Γεωργικών Εφαρμογών, Αγροτικών Συστημάτων & Αγροτικής Κοινωνιολογίας”, οι οποίοι αποτέλεσαν τα μέλη της εξεταστικής επιτροπής της παρούσας μελέτης, τόσο για την πολύπλευρη συνεργασία που είχαμε κατά τη διάρκεια των σπουδών μου όσο και για την αφιέρωση μέρους από τον πολύτιμο χρόνο τους στην εξέταση της εργασίας μου και τη συμβολή τους με εποικοδομητικές παρατηρήσεις.

Ακόμη, ευχαριστώ τον βουλευτή Λασιθίου, κύριο Πλακιωτάκη Γιάννη, για τη συνέντευξη που μου παραχώρησε καθώς και το ενδιαφέρον που έδειξε για το θέμα καθ’ όλη τη διάρκεια συγγραφής της μελέτης.

Θα ήταν παράλειψη να μην ευχαριστήσω τον Γενικό Διευθυντή της Αναπτυξιακής Λασιθίου, κύριο Αντωνακάκη Μπάμπη, το Δήμαρχο Σητείας κύριο Πατεράκη Θεόδωρο, τον Αντιδήμαρχο Σητείας-Πρόεδρο της Επιτροπής Τουριστικής Ανάπτυξης, κύριο Αντωνιδάκη Μιχάλη και τον Πρόεδρο του Οργανισμού Ανάπτυξης Σητείας, κύριο Δρακάκη Γιάννη, για τη συνέντευξη που μου παραχώρησαν καθώς και τις χρήσιμες πληροφορίες που μου έδωσαν αναφορικά με το αντικείμενο αυτής της εργασίας. Επιπροσθέτως,

θέλω να ευχαριστήσω όλους τους εκπροσώπους των φορέων του Δήμου Σητείας, καθώς και τους επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, οι οποίοι δέχτηκαν να συμμετάσχουν στη διεξαγωγή της έρευνας.

Ευχαριστίες θα πρέπει να αποδοθούν ακόμη στους φίλους μου από τη Σητεία, Μουλιανιτάκη Μαρία, Μουλιανιτάκη Νεκτάριο, Ροβύθη Στέλλα και Τζιώτη Τόλη οι οποίοι ήταν δίπλα μου καθ' όλη τη διάρκεια συγγραφής της μελέτης και μου έκαναν χρήσιμες παρατηρήσεις και υποδείξεις.

Τέλος, ευχαριστώ θερμότατα τους γονείς μου και την αδερφή μου που με ιδιαίτερη κατανόηση και υποστήριξη βοήθησαν αυτή την προσπάθειά μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	5
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	7
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	10
ABSTRACT.....	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	12
1 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	13
ΜΑΖΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ – ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	
1.1 Ιστορική Αναδρομή.....	13
1.2 Η έννοια του τουρισμού.....	15
1.3 Εναλλακτικές μορφές τουρισμού.....	17
1.4 Αγροτουρισμός.....	19
1.4.1 Η έννοια και οι μορφές του αγροτουρισμού.	19
1.4.2 Οι στόχοι και οι προϋποθέσεις του αγροτουρισμού.	22
1.4.3 Το αγροτουριστικό προϊόν.	24
1.5 Όψεις του αγροτουριστικού προϊόντος.....	25
1.5.1 Η αρχιτεκτονική κληρονομιά.	25
1.5.2 Η φιλοξενία.	25
1.5.3 Τα τοπικά προϊόντα.	26
1.5.4 Η παραδοσιακή κουζίνα.....	27
1.5.5 Οι τοπικές εκδηλώσεις.	27
1.5.6 Αθλητικές δραστηριότητες.....	28
1.6 Η εξέλιξη του αγροτουρισμού στην Ελλάδα.....	28
1.6.1 Προγράμματα ενίσχυσης του αγροτουρισμού.....	30
1.7 Η περίπτωση των Δικτύων.....	30
1.7.1 Αναμενόμενα οφέλη από τη δημιουργία Δικτύων στον τουρισμό.....	31
1.7.2 Προϋποθέσεις επιτυχίας των Δικτύων.....	32
1.7.3 Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας (ΤΣΠ): ορισμός και βασικά χαρακτηριστικά.....	32
1.7.4 Τα όργανα εφαρμογής του ΤΣΠ.....	33

2 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	35
ΣΗΤΕΙΑ ΛΑΣΙΘΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ	
2.1 Γενικά χαρακτηριστικά της περιοχής-Ιστορικά στοιχεία.....	35
2.2 Φυσικό περιβάλλον.....	36
2.2.1 Ανάγλυφο.....	36
2.2.2 Κλιματολογικές συνθήκες.....	37
2.2.3 Έδαφος και υδρογραφία.....	37
2.2.4 Σπήλαια-Φαράγγια.....	39
2.2.5 Αρχαιολογικοί χώροι.....	39
2.3 Ανθρωπογενές περιβάλλον.....	40
2.3.1 Χρήσεις γης.....	40
2.3.2 Αστικός-Περιφερειακός εξοπλισμός.....	40
2.4 Κοινωνικά/Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού.....	46
2.4.1 Κατανομή πληθυσμού.....	46
2.4.2 Πληθυσμιακές εξελίξεις.....	47
2.4.3 Οικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής.....	52
2.5 Οικονομικά στοιχεία.....	58
2.5.1 Γεωργία.....	59
2.5.2 Κτηνοτροφία.....	60
2.5.3 Τοπικά προϊόντα.....	62
2.5.4 Βιολογική γεωργία και κτηνοτροφία.....	63
2.5.5 Τουρισμός.....	64
2.5.6 Αθλητισμός-Αναψυχή.....	66
2.5.7 Πολιτιστικά.....	67
2.6 Διαρθρωτικές παρεμβάσεις.....	70
2.6.1 Leader.....	70
2.6.2 ΟΠΑΑΧ.....	72
3 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	74
ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT	
3.1 SWOT Ανάλυση περιοχής μελέτης.....	74
3.1.1 Δυνατά σημεία-Πλεονεκτήματα (Strengths) Δήμου Σητείας.....	75
3.1.2 Αδυναμίες-Μειονεκτήματα (Weaknesses) Δήμου Σητείας.....	76
3.1.3 Ευκαιρίες (Opportunities).....	77
3.1.4 Απειλές (Threats).....	78

4 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	79
ΜΕΘΟΔΟΣ&ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	
4.1 Σκοπός της έρευνας.....	79
4.2 Το ερωτηματολόγιο.....	79
4.2.1 Ερωτηματολόγιο εκπροσώπων διαφόρων φορέων.....	80
4.2.2 Ερωτηματολόγιο επιχειρηματιών (Ξενοδόχοι, εστιάτορες, επιχειρηματίες τοπικών προϊόντων).....	81
4.3 Πηγές και δεδομένα.....	81
5 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	82
ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ	
5.1 Εκπρόσωποι διαφόρων φορέων.....	82
5.2 Επιχειρηματίες (Ξενοδόχοι, εστιάτορες, επιχειρηματίες τοπικών προϊόντων).....	89
5.3 Γενικές παρατηρήσεις.....	96
6 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	107
ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	114
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	116
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.....	117
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β.....	121

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο αγροτουρισμός αποτελεί μια μορφή εναλλακτικού και ήπιου τουρισμού. Αναπτύχθηκε αφενός λόγω της ανάγκης των κατοίκων των μεγάλων αστικών και βιομηχανικών κέντρων να βρεθούν κοντά στη φύση και σε ένα ήσυχο περιβάλλον και αφετέρου λόγω της ανάγκης των κατοίκων της υπαίθρου για αναζήτηση συμπληρωματικού εισοδήματος.

Η παρούσα μεταπτυχιακή μελέτη έχει ως στόχο τη διερεύνηση της ανάπτυξης του αγροτουρισμού στο Δήμο Σητείας, έναν ήπιας τουριστικής ανάπτυξης προορισμό αλλά με δυνατότητες βελτίωσης λόγω της ύπαρξης πολλών και σημαντικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Η έρευνα βασίστηκε στην κατασκευή δύο ερωτηματολογίων και πραγματοποιήθηκε με προσωπικές συνεντεύξεις: το ένα ερωτηματολόγιο απευθύνθηκε στους φορείς της περιοχής (12 άτομα) και το δεύτερο στους επιχειρηματίες (15 άτομα μεταξύ των οποίων ήταν ξενοδόχοι, εστιατορες και επιχειρηματίες τοπικών προϊόντων).

Μέσω της έρευνας και της ανάλυσης SWOT καταγράφηκαν τα πλεονεκτήματα/μειονεκτήματα της περιοχής, η “στάση” των συμμετεχόντων ως προς το θέμα του αγροτουρισμού, το ενδεχόμενο συμμετοχής τους σε ένα Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας και, τέλος, οι δυνατότητες εφαρμογής του αγροτουρισμού στο Δήμο Σητείας. Έγιναν, επίσης, συγκεκριμένες προτάσεις και καταγράφηκε αναλυτικά η σημασία του ΤΣΠ για την περιοχή μελέτης.

Συμπερασματικά, κρίνεται ως αναγκαία η λειτουργία ενός διεπιστημονικού-διεπαγγελματικού οργάνου το οποίο σε συνεργασία με τον τοπικό πληθυσμό θα προβεί σε ενέργειες όπως η έρευνα του αγροτουρισμού, η ενημέρωση-κατάρτιση του πληθυσμού και η καθιέρωση ΤΣΠ ώστε να οδηγηθούμε σε μια ολοκληρωμένη αγροτουριστική ανάπτυξη στο Δήμο Σητείας.

Λέξεις κλειδιά: Αγροτουρισμός, Δήμος Σητείας, ανάλυση SWOT, Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας

ABSTRACT

Agrotourism is a form of alternative and mild tourism. It developed partly because of the need of residents of large urban and industrial centers to get closer to nature in a tranquil environment, and partly the need of rural dwellers to seek additional income.

This postgraduate study aims to examine the development of rural tourism in the Municipality of Sitia, which so far has experienced a minor tourist development. However, Sitia has great potential for improvements due to the existence of numerous and significant comparative advantages. The survey is based on two questionnaires and on personal interviews conducted using: a first set of questions addressed to the institutions of the region (12 persons) and a second one to entrepreneurs (15 people among whom hoteliers, restaurateurs and entrepreneurs of local products).

Extensive research and a SWOT analysis showed the advantages/disadvantages of the region, the "attitude" of the participants on the issue of rural tourism, the possibility of participating in a Local Quality Agreement, and finally, the suitability of agrotourism to the Municipality of Sitia. There were also specific recommendations, which recorded in detail the importance of the LQA for the study area.

To conclude, this study will show the need to create an interdisciplinary-interprofessional body, which in cooperation with the local population will examine the awareness training of the population and monitor the establishment of the LQA. Thus, leading to an integrated agrotourist development in the Municipality of Sitia.

Keywords: Agrotourism, Municipality of Sitia, SWOT analysis, Local Quality Agreement

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η περιοχή εφαρμογής της παρούσας διπλωματικής μελέτης είναι ο Δήμος Σητείας του νομού Λασιθίου. Ανήκει διοικητικά στην Περιφέρεια Κρήτης και προέκυψε από τη συνένωση των Καποδιστριακών Δήμων Σητείας, Ιτάνου και Λεύκης. Η επιλογή της συγκεκριμένης περιοχής έγινε με γνώμονα το γεγονός της ήπιας τουριστικής ανάπτυξης που εμφανίζει τα τελευταία χρόνια καθώς και της ύπαρξης πλούσιου φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος. Τα δύο αυτά στοιχεία θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση για μια σωστή και λελογισμένη ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην περιοχή.

Τα δεδομένα συγκεντρώθηκαν με προσωπικές συνεντεύξεις (27 άτομα, μαγνητοφωνημένες) με χρήση “ανοιχτών” ερωτήσεων οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κατά τη χρονική περίοδο μέσα Ιανουαρίου 2012 έως μέσα Φεβρουαρίου 2012. Δημιουργήθηκαν δύο ερωτηματολόγια, ένα για τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και τους εκπροσώπους των διαφόρων Οργανισμών και Ενώσεων με δεκατρείς ερωτήσεις (βλ. Παράρτημα Α) και ένα για τους επιχειρηματίες (ξενοδόχοι, εστιάτορες, επιχειρηματίες τοπικών προϊόντων) με τις παραπάνω δεκατρείς ερωτήσεις συν δύο ακόμη (βλ. Παράρτημα Β). Της σύνταξης των παραπάνω προηγήθηκε η μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας όπως επίσης και πρωτογενής έρευνα δεδομένων με επίσκεψη στην περιοχή.

Αρχικά, στο πρώτο κεφάλαιο παραθέτονται κάποιες γενικές πληροφορίες και ορισμοί για τον μαζικό και τον εναλλακτικό τουρισμό. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα γενικά χαρακτηριστικά της περιοχής μελέτης (κοινωνικά, οικονομικά, περιβαλλοντικά) και έπειτα στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται η ανάλυση SWOT. Στο τέταρτο κεφάλαιο αναφέρονται ο σκοπός και η μεθοδολογία της έρευνας που διεξήχθη στην περιοχή μελέτης και στο πέμπτο καταγράφονται αναλυτικά τα ευρήματα της έρευνας. Στο έκτο, και τελευταίο, κεφάλαιο δίδονται τα συμπεράσματα από την έρευνα και παρουσιάζονται οι δυνατότητες εφαρμογής του αγροτουρισμού στο Δήμο Σητείας μέσω συγκεκριμένων προτάσεων.

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΜΑΖΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ – ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

1.1 Ιστορική Αναδρομή.

Η πρώτη εμφάνιση της λέξης τουρισμός, που προέρχεται από το αγγλικό “tour”, γίνεται τον 19^ο αιώνα. Το φαινόμενο όμως του τουρισμού έχει τις ρίζες του στην αρχαιότητα και συνδέεται με τον ελεύθερο χρόνο και τη μετακίνηση. Στην αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη οι πολίτες που ανήκαν σε ανώτερα κοινωνικά στρώματα και ήταν οικονομικά εύποροι μπορούσαν να συμμετέχουν σε διαφόρων τύπων περιηγήσεις για λόγους αναψυχής, για να παρευρεθούν σε αθλητικούς αγώνες, θεατρικές παραστάσεις καθώς και σε εορτές. Οι Ολυμπιακοί αγώνες αποτελούσαν για εκείνη την εποχή μια μορφή αθλητικού – θρησκευτικού τουρισμού, όπου οι επισκέπτες μπορούσαν να παρακολουθήσουν εκτός από τους αγώνες και διάφορες άλλες πολιτιστικές δραστηριότητες όπως θεατρικές παραστάσεις και μουσικές εκδηλώσεις. Οι επισκέψεις σε ιαματικές πηγές για λουτροθεραπεία ήταν μια μορφή ιαματικού – θεραπευτικού τουρισμού με τους επισκέπτες να συνδυάζουν την αναψυχή με τη θεραπεία.

Τα πρώτα πανδοχεία εμφανίζονται επίσης στην αρχαιότητα, προσφέροντας δωρεάν υπηρεσίες στους φιλοξενούμενους των ασθενέστερων τάξεων που επισκέπτονταν μια περιοχή στην οποία διεξάγονταν εκδηλώσεις. Μάλιστα, τα πρώτα ίχνη πανδοχείου αυτού του τύπου στην ανατολική Μεσόγειο ανακαλύπτονται στην Κρήτη το 1500 πΧ. Στο Μεσαίωνα τα μεγάλα θρησκευτικά γεγονότα και οι εορτασμοί αποτελούσαν αφορμή για ένα μεγάλο μέρος των τουριστικών μετακινήσεων. Μεγάλη ανάπτυξη επίσης παρουσιάζει ο πανεπιστημιακός τουρισμός γύρω από μεγάλα πανεπιστημιακά κέντρα της Ευρώπης όπως το Παρίσι, την Οξφόρδη και το Κέϊμπριτζ.

Κατά την περίοδο της Αναγέννησης, ο τουρισμός αποκτά τα νέα κίνητρα της ευχαρίστησης και της “διανοουμενίστικης περιπέτειας”. Κατά την περίοδο 1600 – 1660, η διεθνοποίηση του τουρισμού έχει ως αποτέλεσμα την καθιέρωση περιηγήσεων στη Γαλλία με δύο ειδών μετακινήσεις, τη μικρή που

περιλάμβανε το Παρίσι και το νοτιοδυτικό τμήμα της Γαλλίας και τη μεγάλη που περιείχε επιπλέον τη νοτιοδυτική Γαλλία και τη Βουργουνδία.

Το 1800 χρησιμοποιείται για πρώτη φορά στην Αγγλία η λέξη “tourist” για το χαρακτηρισμό των ατόμων που συμμετείχαν στη μικρή περιήγηση, ενώ το 1811 εμφανίζεται η λέξη “tourism” για να υποδηλώσει την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού με σημαντικότερο κίνητρο την ευχαρίστηση. Μεταξύ 1840 και 1860, η ανάπτυξη του σιδηροδρόμου, που αποτελούσε το πρώτο μέσο μαζικής μεταφοράς, συνέβαλε στην αύξηση των τουριστικών μετακινήσεων, ενώ το 1839 εκδίδονται οι πρώτοι τουριστικοί οδηγοί του “Beaudecker” οι οποίοι απέκτησαν τεράστια φήμη για την εποχή. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Thomas Cook οργάνωσε στην Αγγλία το 1841 το πρώτο τουριστικό ταξίδι με οδηγούς (δηλαδή ένα πλήρες “πακέτο” υπηρεσιών) και δημιούργησε το 1845 στο Λέισεστερ το πρώτο τουριστικό πρακτορείο.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο τουρισμός αρχίζει να διαφοροποιείται σε σχέση με το παρελθόν και αποκτά ορισμένα σύγχρονα χαρακτηριστικά όπως τη διπλή εποχικότητα (χειμώνα – καλοκαίρι). Οι λόγοι που συμβάλλουν σ’ αυτή τη μεταβολή είναι η οικονομική συγκυρία μεταξύ 1905 και 1914, ο πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, οι πληθωριστικές τάσεις που αφανίζουν τους εισοδηματίες και η οικονομική κρίση που καταστρέφει τον αριστοκρατικό τουρισμό του 19^{ου} αιώνα. Αποτέλεσμα αυτών είναι ότι ο τουρισμός δεν είναι πλέον προνόμιο των λίγων αλλά μαζικοποιείται και μετατρέπεται σε κοινωνική αναγκαιότητα.

Στην ανάπτυξη αρχικά του εσωτερικού, και μετέπειτα του μαζικού τουρισμού, συνέβαλλαν ορισμένοι καθοριστικοί παράγοντες:

- Ο πολλαπλασιασμός των ταξιδιωτικών οδηγών.
- Η αύξηση του αριθμού των ταξιδιωτικών οργανώσεων.
- Η τουριστική νομοθεσία για την προστασία των αρχαιολογικών χώρων, του φυσικού περιβάλλοντος, κλπ.
- Οι νομοθετικές ρυθμίσεις για τα τουριστικά επαγγέλματα.
- Η δημιουργία κρατικών οργανισμών τουρισμού.

Το 1936 θεωρείται κομβικό έτος για τη μαζικοποίηση του τουρισμού καθώς το Διεθνές Γραφείο Εργασίας ώθησε στην υιοθέτηση από τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας μιας πρώτης σύμβασης που προέβλεπε μια γενικευμένη άδεια μετ’ αποδοχών διάρκειας τουλάχιστον έξι ημερών. Την ίδια περίπου

περίοδο πολλές χώρες όπως η Ιταλία, η Αυστρία και η Ρωσία εφαρμόζουν με νομοθετικά διατάγματα ή με τη δημιουργία εργατικής νομοθεσίας τις διακοπές μετ' αποδοχών. Η θεσμοθέτηση των διακοπών μετ' αποδοχών ευνοεί την πρόσβαση στα τουριστικά αγαθά οικονομικά ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων, με αποτέλεσμα το τουριστικό φαινόμενο να μεγεθύνεται συνεχώς.

Παράλληλα, μια σειρά άλλων παραγόντων συμβάλλουν στην αλματώδη ανάπτυξη του τουριστικού φαινομένου όπως η αύξηση του εισοδήματος των κατοίκων των βιομηχανικών χωρών, η αύξηση του ελεύθερου χρόνου, η ανάπτυξη της αυτοκινητοβιομηχανίας και η μείωση της τιμής του ταξιδιού, οι πτήσεις charters, ο πολλαπλασιασμός των τουριστικών προϊόντων, η δημιουργία μεγάλων ταξιδιωτικών οργανισμών. Ο τουρισμός είναι πλέον ένα φαινόμενο με τεράστια σημασία για την παγκόσμια οικονομία και με πολλές κοινωνικές, περιβαλλοντικές και πολιτικές διαστάσεις (Τσάρτας, 1996; Βαρβαρέσος, 2000; Σφακιανάκης, 2000).

Ο τουριστικός τομέας στην Ελλάδα άρχισε ουσιαστικά να αναπτύσσεται μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο όταν επισκέπτες από άλλες χώρες, κυρίως της Ευρώπης και της Αμερικής, άρχισαν να ανακαλύπτουν τις φυσικές ομορφιές και το ήπιο κλίμα της χώρας. Εντυπωσιακή άνοδος του τουρισμού παρατηρήθηκε στη δεκαετία του 1970 και αυτό συνέβη γιατί τότε δημιουργήθηκαν έργα και υπηρεσίες που μπορούσαν να καλύψουν τις ανάγκες των επισκεπτών τουριστών. Πιο συγκεκριμένα, κατασκευάστηκαν βασικά έργα υποδομής όπως πχ. δρόμοι, γέφυρες, μεταφορές. Επίσης, άρχισαν να αξιοποιούνται οι τουριστικοί πόροι πχ. παραλίες, δάση, ιαματικές πηγές και ολοκληρώθηκαν βασικές υπηρεσίες για την προσέλκυση τουριστών πχ. καταλύματα και εστιατόρια.

1.2 Η έννοια του τουρισμού.

Τουρισμός είναι η ανθρώπινη δραστηριότητα κατά την οποία οι άνθρωποι μετακινούνται προσωρινά και διαμένουν για μικρό χρονικό διάστημα (από μία διανυκτέρευση μέχρι ένα χρόνο για τους τουρίστες εξωτερικού τουρισμού και μέχρι έξι μήνες για τους τουρίστες εσωτερικού τουρισμού) σε τόπους διαφορετικούς εκείνων στους οποίους ζουν και εργάζονται κανονικά, για λόγους ανάπαυσης, ψυχαγωγίας, περιήγησης,

εξερεύνησης, άσκησης, θεραπείας, επίσκεψης φίλων και συγγενών, θρησκείας, επαγγέλματος, μόρφωσης και συμμετοχής σε διάφορες εκδηλώσεις, αν και εφόσον οι λόγοι αυτοί δεν έχουν χρηματικό ή άλλο υλικό κίνητρο και η δραστηριότητα αυτή συνεπάγεται δαπάνη και εκδηλώνεται κατά τη διάρκεια των διακοπών (Σφακιανάκης, 2000).

Η ετυμολογία του όρου τουρισμού έχει δύο εκδοχές. Η μία είναι ότι ο όρος τουρισμός έχει αγγλική προέλευση από τον αντίστοιχο όρο *touring*, ο οποίος έλκει την καταγωγή του από τη γαλλική λέξη *tour*, που σημαίνει γύρος, περιοδεία, ταξίδι. Και οι δύο λέξεις προέρχονται από τη λατινική λέξη *turnus* (Βαρβαρέσος, 2000) ενώ σύμφωνα με το γενικό διευθυντή του ιρλανδικού τουρισμού Dr. Odrisol (1967) ο όρος *tour* ετυμολογείται από την ελληνική λέξη *τόρνος*, που στα αρχαία ελληνικά σημαίνει διαβήτης στη μορφή *τεντωμένου νήματος*, το ένα άκρο του οποίου είναι δεμένο σε σταθερό σημείο και το άλλο άκρο απολήγει σε βελόνη. Η βελόνη αυτή με την περιστροφή της διαγράφει κύκλο.

Άμεσα ή έμμεσα ο τουρισμός αποτελεί μέρος των περισσότερων οικονομικών δραστηριοτήτων παγκοσμίως και οι θετικές επιπτώσεις του είναι αρκετές, όπως ενδεικτικά αναφέρονται οι παρακάτω:

- Η παροχή δυνατότητας απασχόλησης, ειδικευμένης ή μη.
- Η αύξηση του εισοδήματος και η βελτίωση της ποιότητας ζωής.
- Η οικονομική ανάπτυξη και η διάχυσή της στο χώρο.
- Η αύξηση του εθνικού ακαθάριστου προϊόντος.
- Η ανάπτυξη υποδομής που μπορεί να βοηθήσει στην αναζωογόνηση του τοπικού εμπορίου και της βιομηχανίας.
- Η προώθηση της παραγωγής τοπικών προϊόντων.
- Η συμπληρωματικότητα με άλλες οικονομικές δραστηριότητες.
- Η αύξηση των δημοσιονομικών εσόδων.
- Η φροντίδα για το περιβάλλον.
- Η δημιουργία εγκαταστάσεων (τουριστικών και αναψυχής) που μπορούν να χρησιμοποιηθούν και από τον τοπικό πληθυσμό.
- Η βελτίωση της εικόνας της περιοχής υποδοχής.

Οι αρνητικές επιπτώσεις που δημιουργούνται λόγω του τουρισμού οφείλονται κυρίως στην υπερβολική ανάπτυξή του. Τέτοιες επιπτώσεις μπορεί να είναι:

- Η δημιουργία αυξημένης ζήτησης πόρων.
- Η δημιουργία εποχικών δυσκολιών.
- Η πρόκληση πληθωρισμού.
- Η πρόκληση μη ισορροπημένης οικονομικής ανάπτυξης.
- Η δημιουργία κοινωνικών προβλημάτων.
- Η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος και η διατάραξη των οικοσυστημάτων.
- Η αύξηση της εγκληματικότητας, της πορνείας και των τυχερών παιχνιδιών.
- Η απειλή στην οικογενειακή συνοχή.
- Η εμπορευματοποίηση των πολιτιστικών εθίμων, της θρησκείας και των τεχνών.
- Η δημιουργία εντάσεων και συγκρούσεων στην περιοχή υποδοχής.
- Η διάδοση επιδημιών.
- Η διεύρυνση των οικονομικών διαφοροποιήσεων.

Όλες αυτές οι αρνητικές επιδράσεις οδήγησαν τον τουρισμό να στραφεί σε άλλες μορφές και ειδικότερα στις μορφές εναλλακτικού τουρισμού (Καλδής, 2000).

1.3 Εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Εναλλακτικός τουρισμός είναι η τουριστική δραστηριότητα που δεν έχει αρνητικές επιπτώσεις στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, σέβεται τα ήθη και τα έθιμα των διαφόρων περιοχών και αναπτύσσει τον αλληλοσεβασμό μεταξύ των επισκεπτών και του τοπικού πληθυσμού, με θετικές και ευχάριστες εμπειρίες από την επικοινωνία τους (Καλδής κα., 2000). Οι πιο ενδεικτικές εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι οι εξής:

- Αγροτουρισμός: αποτελεί μορφή εναλλακτικού και ήπιου τουρισμού. Αναπτύχθηκε αφενός λόγω της ανάγκης των κατοίκων των μεγάλων αστικών και βιομηχανικών κέντρων να βρεθούν κοντά στη φύση και σε ένα ήσυχο περιβάλλον και αφετέρου λόγω της ανάγκης των κατοίκων της υπαίθρου για αναζήτηση συμπληρωματικού εισοδήματος. (Βαφειάδης κα., 1992; Damianos, D. et al., 1991; Goodall, B. and Ashworth, G.J. (1985), Παπακωνσταντινίδης, 1993; Ιακωβίδου, 1995; Αποστολόπουλος και Γιάγκου, 1998).

- Οικοτουρισμός: αποτελεί παράλληλη προς τον αγροτουρισμό δραστηριότητα. Ο οικοτουρισμός βασίζεται στην ανάδειξη, την αξιοποίηση και προστασία των φυσικών πόρων μιας περιοχής με επιστημονική ή/και αισθητική σημασία (Fennell, 2000).
- Οικο-αγροτουρισμός: είναι μια βιώσιμη μορφή τουρισμού της υπαίθρου. Ο οικο-αγροτουρισμός συνδυάζει τον αγροτουρισμό με τη γνώση και την προστασία του περιβάλλοντος και ενισχύεται από παράλληλες δραστηριότητες όπως η οικοτεχνία, η αγροτική βιοτεχνία και, κυρίως, η βιολογική καλλιέργεια (Μπεριάτος και Ψαλτόπουλος, 2003).
- Συνεδριακός και Εκθεσιακός Τουρισμός: η μορφή αυτή περιλαμβάνει την οργάνωση συνεδρίων και διεθνών εκθέσεων σε περιοχές που προσφέρουν και άλλες δυνατότητες.
- Αθλητικός Τουρισμός: μπορεί να διαχωριστεί σε δύο μορφές:
  - i) Αθλητικός Τουρισμός Ανάπαυσης ή Αναψυχής. Είναι η εναλλακτική μορφή τουρισμού κατά τη διάρκεια της οποίας οι τουρίστες ασκούνται, γυμνάζονται, παίζουν ή επιδίδονται σε ένα ή περισσότερα αγωνίσματα του μαζικού αθλητισμού.
  - ii) Αθλητικός Τουρισμός Επιδόσεων ή Άμιλλας. Είναι η εναλλακτική μορφή τουρισμού όπου οι ασχολούμενοι με τον αθλητισμό (αθλητές, προπονητές, συνοδοί, βοηθητικό προσωπικό, οπαδοί) ταξιδεύουν για να συμμετάσχουν σε τουριστικές δραστηριότητες.
- Θρησκευτικός Τουρισμός: αυτή η μορφή τουρισμού περιλαμβάνει περιηγήσεις σε εκκλησίες, μοναστήρια και ιερούς τόπους.
- Γεωτουρισμός: θεωρείται μια νέα μορφή πολιτιστικού – περιβαλλοντικού τουρισμού που μπορεί να αναπτυχθεί σε περιοχές που διαθέτουν σημαντικά γεωλογικά μνημεία. Κύριος στόχος του είναι η σύνδεση των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος με τη γεωλογική κληρονομιά κάθε τόπου, τα πολιτιστικά μνημεία και τις παραδόσεις του.
- Τουρισμός Περιπέτειας: είναι το σύνολο εκείνων των δραστηριοτήτων που χαρακτηρίζονται από το έντονο στοιχείο της περιπέτειας και στηρίζεται στον ιδιαίτερο χαρακτήρα του φυσικού περιβάλλοντος στο οποίο πραγματοποιείται. Μεταξύ των δραστηριοτήτων αυτών συγκαταλέγονται και οι ακόλουθες: trekking, river trekking, rafting, monocraft, canoe – kayak,

αναρρίχηση, κατάβαση φαραγγιών – canyoning, mountain bike, σκι, ιππασία καθώς και καταδύσεις (Γαϊόραμα 2003, Frederic Lisac 1996).

- Ιαματικός Τουρισμός: είναι η μορφή τουρισμού που υφίσταται τις λιγότερες αρνητικές επιδράσεις από τυχόν δυσμενείς συγκυρίες, μπορεί να αποδώσει δωδεκάμηνη τουριστική περίοδο και έχει σημαντικά οικονομικά πλεονεκτήματα.

- Πολιτιστικός Τουρισμός: έχει ως κύρια τουριστική δραστηριότητα την επαφή και γνώση του πολιτιστικού πολιτισμού των τουριστικών προορισμών και τη συμμετοχή σε ή την παρακολούθηση διαφόρων πολιτιστικών εκδηλώσεων με:

- Επισκέψεις σε μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους, ιστορικά μνημεία, πινακοθήκες, βιβλιοθήκες, αίθουσες τέχνης, παραδοσιακούς οικισμούς, μοναστήρια, κτίρια με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική, κλπ.

- Παρακολουθήσεις συναυλιών, θεατρικών παραστάσεων, επιδείξεων και παραδοσιακών χορών, αναπαραστάσεων ιστορικών γεγονότων και τοπικών εθίμων, παραγωγής τοπικών προϊόντων, κλπ.

- Συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, όπως πανηγύρια, φεστιβάλ, εκδρομές, μαθήματα που αναφέρονται στον πολιτισμό, χορούς, κλπ.

Ακόμη, κάποιες άλλες μορφές τουρισμού είναι ο ορεινός τουρισμός, ο περιηγητικός, ο εκπαιδευτικός, ο χειμερινός και ο φυσιολατρικός τουρισμός. Οι μορφές αυτές μπορεί, ανάλογα με την ένταση του τουρισμού, να είναι μαζικές ή εναλλακτικές.

1.4 Αγροτουρισμός.

1.4.1 Η έννοια και οι μορφές του αγροτουρισμού.

Σύμφωνα με το Πρακτικό της Διυπηρεσιακής Επιτροπής του ΕΟΤ (1984) ο αγροτουρισμός μπορεί να ορισθεί ως:

“η τουριστική δραστηριότητα που αναπτύσσεται σε μη αστικό χώρο από άτομα που κυρίως απασχολούνται στη γεωργία, σε οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής μικρές μονάδες, με στόχο τη συγκράτηση και παλιννόστηση του γηγενούς πληθυσμού και την ενίσχυση του αγροτικού εισοδήματος και της τοπικής οικονομίας τόσο από την αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων όσο και από την ενοικίαση καταλυμάτων και τη διάθεση στους

τουρίστες προϊόντων τοπικής παραγωγής, καθώς επίσης και τοπικών προϊόντων συναφών δραστηριοτήτων”.

Ο Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης (ΕΛΟΤ) (2003) ορίζει τον αγροτουρισμό για την περίπτωση της Ελλάδας ως:

“ήπια μορφή τουριστικής ανάπτυξης και πολυδραστηριότητας στον αγροτικό χώρο που έχει ως στόχο να συμβάλλει ώστε ο επισκέπτης να γνωρίσει τις αγροτικές περιοχές, τις αγροτικές ασχολίες, τα τοπικά προϊόντα, την παραδοσιακή κουζίνα και την καθημερινή ζωή των κατοίκων, τα πολιτισμικά στοιχεία και τα αυθεντικά χαρακτηριστικά του χώρου αυτού. Επίσης, έχει ως στόχο να φέρει τον επισκέπτη σε επαφή με τη φύση και με τις δραστηριότητες στην ύπαιθρο, στις οποίες μπορεί να συμμετέχει, να ψυχαγωγηθεί και να νιώσει τη χαρά της περιήγησης, της γνώσης και της ανακάλυψης. Τέλος, υποστηρίζεται ότι μέσα από αυτή τη μορφή τουρισμού ικανοποιούνται οι παραγωγικές, πολιτισμικές και αναπτυξιακές δυνάμεις του τόπου συμβάλλοντας έτσι στην αειφόρο περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του αγροτικού χώρου.”

Ένας γενικός ορισμός του αγροτουρισμού περιγράφει αυτή τη μορφή τουρισμού ως διακοπές που στηρίζονται στους πόρους του περιβάλλοντος και στις δυνατότητες φιλοξενίας και πολιτισμού του αγροτικού χώρου και της γεωργικής εκμετάλλευσης (Καλδής κα., 2000). Οι μορφές αγροτουρισμού, σύμφωνα με τη διεθνή εμπειρία, είναι:

- Διακοπές στη γεωργική εκμετάλλευση (farmhouse holidays): Φιλοξενία σε μεγάλα αγροκτήματα και συμμετοχή στις γεωργικές εργασίες και στην καθημερινή ζωή των αγροτών. Έχει αναπτυχθεί κυρίως σε χώρες όπως η Γερμανία και η Αυστρία στις οποίες η έννοια αγρόκτημα είναι συνυφασμένη με τη μεγάλη γεωργική εκμετάλλευση.
- Διανυκτέρευση με πρωινό (bed and breakfast / B&B): Φιλοξενία σε μικρά καταλύματα με προσφορά και πρωινού το οποίο συνήθως αποτελείται από τοπικά παραγόμενα προϊόντα. Κυρίως συναντάται σε χώρες όπως Ιταλία, Ιρλανδία, Μ. Βρετανία, Γαλλία και Ελλάδα στις οποίες το κοινό χαρακτηριστικό των αγροτικών περιοχών τους είναι η σχετικά μικρή έκταση της γεωργικής εκμετάλλευσης και κατά συνέπεια η αδυναμία εφαρμογής αγροτουρισμού του πρώτου τύπου.

Ανάλογα με την περιοχή όπου λαμβάνει χώρα ο αγροτουρισμός γίνεται η παρακάτω διάκριση:

- Αγροτουρισμός σε μεγάλες γεωργικές εκμεταλλεύσεις όπου ο επισκέπτης φιλοξενείται στο αγρόκτημα σε κατάλληλα διαμορφωμένους χώρους και εθελοντικά μπορεί να ασχοληθεί με τις αγροτικές εργασίες. Αυτού του είδους αγροτουρισμός δεν υπάρχει στην Ελλάδα λόγω έλλειψης μεγάλων ιδιωτικών αγροκτημάτων.
- Αγροτουρισμός σε αγροτικές περιοχές όπου ο επισκέπτης φιλοξενείται σε ενοικιαζόμενα δωμάτια ή σπίτια, ξενώνες ή πανσιόν και ασχολείται με αγροτικές εργασίες ή ψυχαγωγικές δραστηριότητες που προσφέρονται σε αυτή την περιοχή όπως πεζοπορία, ορειβασία, ψάρεμα, κλπ. Είναι το είδος του αγροτουρισμού που απαιτεί λιγότερη εργασία από το γεωργό εφόσον ο επισκέπτης δε φιλοξενείται στον ίδιο το χώρο του αγροκτήματος.
- Αγροτουρισμός σε παραλιακές ή νησιωτικές περιοχές στις οποίες ο επισκέπτης φιλοξενείται σε απλά καταλύματα και ασχολείται με ψυχαγωγικές δραστηριότητες της θάλασσας, της ζωής του χωριού ή εργασίες άμεσα συνδεδεμένες με τη ζωή των ψαράδων.
- Αγροτουρισμός σε παραδοσιακούς οικισμούς. Συναντάται σε περιοχές με έντονη λαϊκή παράδοση, τοπικό χρώμα και διαφορετική αρχιτεκτονική όψη, στοιχεία τα οποία συνθέτουν τους λόγους έλξης των τουριστών. Οι επισκέπτες των παραδοσιακών οικισμών φιλοξενούνται σε απλά παραδοσιακά καταλύματα, τους προσφέρονται τοπικά προϊόντα και έχουν τις ίδιες δραστηριότητες όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις. Σε αυτή τη μορφή αγροτουρισμού, εκτός από την έμφαση στη διατήρηση του τοπικού χρώματος, δίνεται ιδιαίτερη σημασία στο σεβασμό του φυσικού περιβάλλοντος και στην κατασκευή καταλυμάτων μικρής κλίμακας.
- Αγροτουρισμός σε χωριά ιδιαίτερου φυσικού κάλλους ή προστατευόμενους χώρους δηλαδή σε χωριά που βρίσκονται κοντά σε όμορφες τοποθεσίες όπως λίμνες, ποτάμια, βιότοπους, καταρράκτες, σπήλαια, κτλ. ή σε εθνικά πάρκα. Στις περιοχές αυτές δημιουργούνται πανσιόν ή κάμπινγκ συνήθως σε συνεταιριστική βάση.
- Αγροτουρισμός σε συνεταιριστικής μορφής συγκροτήματα τα οποία περιβάλλονται από γεωργικές εκμεταλλεύσεις που προβάλλουν τα πολιτιστικά και φυσικά χαρακτηριστικά της περιοχής. Αυτό το είδος αγροτουρισμού αφορά

συχνά σε συνεταιριστικές πρωτοβουλίες αγροτισσών. Ο επισκέπτης δε διαμένει απαραίτητα στη γεωργική εκμετάλλευση, γι' αυτό δεν ακολουθεί τα πρότυπα του κλασσικού αγροτουρισμού και έχει την ευκαιρία εκτός των ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων να καταναλώσει και να αγοράσει ντόπια προϊόντα όπως γλυκά, υφαντά, κεντήματα, κεραμικά, ζυμαρικά, κά. που κατασκευάζονται από το γυναικείο συνεταιρισμό.

Τέλος, στο σημείο αυτό μπορεί να αναφερθεί ότι στο πλαίσιο του αγροτουρισμού εκτός από τις δραστηριότητες που συνδέονται άμεσα με τη φύση και τη ζωή των ντόπιων, υπάρχει η δυνατότητα σε ορισμένες περιοχές με κατάλληλη υλική υποδομή - χιονοδρομικές εγκαταστάσεις σε ορεινά χωριά, αθλητικές εγκαταστάσεις, κέντρα λουτροθεραπείας ή υδροθεραπείας σε περιοχές με ιαματικές πηγές – να προσφέρονται και δραστηριότητες που συνδέονται με τις προσωπικές ανάγκες των επισκεπτών.

1.4.2 Οι στόχοι και οι προϋποθέσεις του αγροτουρισμού.

Οι στόχοι ανάπτυξης αυτής της μορφής τουρισμού είναι:

- Η ενίσχυση του γεωργικού οικογενειακού εισοδήματος, μέσω τουριστικών δραστηριοτήτων, με αποτέλεσμα την άνοδο του οικονομικού επιπέδου της περιοχής.
- Η συμπληρωματική απασχόληση των αγροτών. Συμβάλλει επομένως στη μείωση της ανεργίας που παρατηρείται στον αγροτικό χώρο λόγω της εποχικότητας της γεωργικής εργασίας.
- Η συνεργασία του πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα της περιοχής για την καλύτερη ικανοποίηση των αναγκών των επισκεπτών.
- Η δημιουργία οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής μικρών, βιώσιμων επιχειρήσεων στην ύπαιθρο με πολλαπλασιαστικές επιπτώσεις στην οικονομία της περιοχής. Σε αυτή την περίπτωση τα πλεονεκτήματα δε διοχετεύονται σε μια μεγάλη ξενοδοχειακή μονάδα, όπως συμβαίνει στο μαζικό τουρισμό, αλλά διοχετεύονται στους μόνιμους κατοίκους της περιοχής ενισχύοντας την τοπική οικονομία και το εισόδημα της αγροτικής οικογένειας.
- Η προσπάθεια συγκράτησης του τοπικού - αγροτικού πληθυσμού στον τόπο διαμονής του μέσα από τη δυνατότητα για πρόσθετα εισοδήματα αλλά και γενικότερα την τοπική ανάπτυξη που επιφέρει ο αγροτουρισμός.

- Η ενίσχυση της τοπικής αγοράς λόγω της κατανάλωσης και της διάδοσης των τοπικών προϊόντων από τους επισκέπτες.
- Η δυνατότητα διάδοσης προϊόντων χειροτεχνίας και βιοτεχνίας πέρα από τα στενά όρια μιας αγροτικής περιοχής.
- Η προστασία του περιβάλλοντος μέσω της προσπάθειας περιορισμού των περιβαλλοντικών και οικολογικών επιβαρύνσεων λόγω του αυξημένου αριθμού επισκεπτών.
- Η διατήρηση, η προβολή και η αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Η ανταπόκριση στη ζήτηση για εναλλακτικά προϊόντα διακοπών.
- Το υψηλό επίπεδο παροχής υπηρεσιών χωρίς αλλοίωση της προσωπικής σχέσης των κατοίκων με τους επισκέπτες.
- Η περιφερειακή ανάπτυξη και δημιουργία έργων υποδομής για να είναι δυνατή η πρόσβαση και φιλοξενία των επισκεπτών στις διάφορες περιοχές.
- Η δραστηριοποίηση των Φορέων Τοπικής Αυτοδιοίκησης προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης της περιοχής.
- Η ανάπτυξη τοπικών πρωτοβουλιών στην αγροτική κοινότητα για την ανάδειξη των ενδογενών δυνάμεων και τη δημιουργία νέων δραστηριοτήτων.
- Η ικανοποίηση των τουριστών που επιζητούν ήσυχες και οικονομικές διακοπές κοντά στη φύση και άμεση επαφή με τους ντόπιους και τις συνήθειές τους. (Καλδής κα. 2000).

Ο αγροτουρισμός μπορεί να αναπτυχθεί μόνο σε περιοχές όπου υπάρχει όμορφο και φιλόξενο φυσικό περιβάλλον, πλούσιο σε στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς και παραδόσεων. Επομένως, η αγροτουριστική ανάπτυξη εξαρτάται από:

- Τη γεωμορφολογία της ευρύτερης περιοχής η οποία πρέπει να διευκολύνει την πρόσβαση, καθώς επίσης και την ελκυστικότητα του χώρου, όσον αφορά στα φυσικά και πολιτιστικά στοιχεία και τις παραδόσεις.
- Την κύρια οικονομική κατεύθυνση που πρέπει να είναι η γεωργία μεσαίας ή χαμηλής έντασης, πολλές φορές σε συνδυασμό με την κτηνοτροφία.
- Την ύπαρξη κατάλληλης υποδομής για την προσφορά των αναγκαίων υπηρεσιών με στόχο την εξυπηρέτηση και ψυχαγωγία των φιλοξενούμενων.

- Την κατάλληλη προβολή των ποιοτικών χαρακτηριστικών των τοπικών προϊόντων και της τοπικής κουζίνας.
- Τη φιλοξενία, με ευαισθησία, προς τους επισκέπτες εκ μέρους των ντόπιων χωρίς να χάνεται η τοπική τους ταυτότητα.
- Τις γνώσεις και τη βιώσιμη επιχειρηματική διαχείριση από τους γεωργούς.

Βέβαια, όλα τα παραπάνω στοιχεία είναι δύσκολο να συνυπάρχουν ταυτόχρονα αλλά διευκολύνουν όμως τη φιλοξενία των αγροτουριστών.

1.4.3 Το αγροτουριστικό προϊόν.

Το αγροτουριστικό προϊόν περιλαμβάνει όλα τα υλικά και άυλα αγαθά και υπηρεσίες που ένας αγροτουρίστας απολαμβάνει κατά τη διάρκεια των διακοπών του. Έτσι πχ. στο αγροτουριστικό προϊόν συμπεριλαμβάνονται τα αγαθά αυτά και οι υπηρεσίες που έχουν ως πηγές το φυσικό περιβάλλον των αγροτικών περιοχών, τους αγρότες και τον αγροτικό τρόπο ζωής. Το σύνολο ή μέρος τους αποτελεί το αποκαλούμενο “πράσινο” τουριστικό πακέτο, όταν ο αγροτουρισμός είναι πλήρως ή μερικώς οργανωμένος (Σφακιανάκης, 2000).

Επίσης, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι κατά κανόνα τόσο οι τιμές των αγροτουριστικών προϊόντων, όταν καταναλώνονται επί τόπου, όσο και οι τιμές των αγροτουριστικών υπηρεσιών είναι πολύ χαμηλότερες των προϊόντων και υπηρεσιών άλλων μορφών τουρισμού που καταναλώνονται ή προσφέρονται στα αστικά κέντρα και στα τουριστικά θέρετρα. Αυτό οφείλεται σε δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, στο γεγονός ότι μεταξύ του αγρότη που παίζει το ρόλο του τουριστικού επιχειρηματία και του τουρίστα - καταναλωτή δεν μεσολαβούν ενδιάμεσοι και δεύτερον, στο γεγονός ότι οι αγρότες δεν επιδιώκουν, λόγω νοοτροπίας ή άγνοιας, το μέγιστο δυνατό κέρδος. Η τιμή των αγροτουριστικών προϊόντων θεωρείται ακόμη μικρότερη, αν ληφθεί υπόψη η ποιότητά τους. Η υγιεινή, ανθεκτικότητα, καθαρότητα και η αγνότητά τους δεν κοστολογείται όσο πρέπει (Σφακιανάκης, 2000).

1.5 Όψεις του αγροτουριστικού προϊόντος.

1.5.1 Η αρχιτεκτονική κληρονομιά.

Η αρχιτεκτονική κληρονομιά είναι η έκφραση στο χώρο του τρόπου ζωής, των πολιτιστικών αξιών και της ιστορικής πορείας των κοινωνιών. Στις διάφορες μορφές της, δηλαδή στα μνημεία, τα ιστορικά κτίρια, τα θρησκευτικά κτίσματα, τα ιστορικά κέντρα πόλεων και τους παραδοσιακούς οικισμούς συμπυκνώνονται οι ιστορικές διαδρομές των πολιτιστικών μορφών του παρελθόντος. Η προστασία, η διατήρηση και η ανάδειξη αυτών των πολύτιμων πολιτιστικών πόρων, που είναι ταυτόχρονα μη ανανεώσιμοι εθνικοί πόροι, είναι απαραίτητο συστατικό στοιχείο σε κάθε προσπάθεια βιώσιμης ανάπτυξης. Με αυτή την έννοια η τουριστική ανάπτυξη ειδικότερα, εφόσον έχει στόχο να είναι βιώσιμη, πρέπει να επιδιώκει ακριβώς την προστασία και την ανάδειξη των πόρων στους οποίους στηρίζεται.

Από τον πλούτο της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς δεν προσφέρονται βέβαια όλα τα στοιχεία της προς ένταξη σε σχεδιασμούς τουριστικής ανάπτυξης. Εκείνα που είναι κατάλληλα να ενταχθούν, μπορούν να αποτελέσουν πόλο έλξης είτε ως αξιοθέατα είτε ως χώροι στους οποίους στεγάζεται κάποια τουριστική δραστηριότητα (κατάλυμα, μουσείο, εστιατόριο, κλπ.). Μπορεί έτσι να συνδυαστεί προνομιακά με την ανάπτυξη αγροτουριστικών προγραμμάτων, καθόσον δεν απαιτεί επιπλέον δημιουργία πρόσθετων κτιριακών όγκων, που θα μπορούσαν να τραυματίσουν το τοπίο και να διαταράξουν τον οικιστικό ιστό της υπαίθρου (Χατζηδάκης, 2000).

1.5.2 Η φιλοξενία.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του αγροτουρισμού είναι η ηπιότητά του σε όλες τις διαστάσεις του. Οι τουριστικές εγκαταστάσεις πρέπει να εναρμονίζονται με το φυσικό περιβάλλον, να είναι μικρές και όμοιες με τα αγροτικά σπίτια και να ακολουθούν την τοπική αρχιτεκτονική. Στον αγροτουρισμό τα καταλύματα δεν είναι μεγάλες, αχανείς και απρόσωπες μονάδες. Είναι είτε μικρές μονάδες κατασκευασμένες ειδικά για το σκοπό αυτό είτε παλιά παραδοσιακά κτίσματα που αναπαλαιώνονται όπως εγκαταλελειμμένα σπίτια ή οικισμοί, ακόμα και παλιά πέτρινα σχολεία,

αρχοντικά, ο,τιδήποτε φανερώνει την ιστορία του τόπου και αξίζει να διατηρηθεί.

Όσον αφορά στην τουριστική υποδομή, οι αγροτουρίστες είτε διαμένουν στα σπίτια των γεωργών, είτε διαμένουν σε τουριστικά καταλύματα που βρίσκονται μέσα ή κοντά στις αγροτικές περιοχές. Στην πρώτη περίπτωση η δημιουργία τουριστικής υποδομής δεν κρίνεται ως απολύτως αναγκαία. Οι αγροτουρίστες ζουν μαζί με τους γεωργούς δηλαδή τρώνε μαζί τους, συμμετέχουν ενεργά ή σαν παρατηρητές στις γεωργικές δραστηριότητες και χρησιμοποιούν τη βασική υποδομή που χρησιμοποιούν οι γεωργοί. Στη δεύτερη περίπτωση η αγροτουριστική υποδομή περιλαμβάνει τα πάσης φύσεως καταλύματα.

Τα καταλύματα αγροτουρισμού μπορεί να είναι δωμάτια (ειδικά διασκευασμένα) μέσα στον ευρύτερο χώρο ενός μεγάλου αγροτόσπιτου και αγροκτήματος, όπου ο επισκέπτης έχει την εμπειρία της συνύπαρξης με την οικογένεια. Ο αστός επισκέπτης δεν αναζητά απλά κάποια ενοικιαζόμενα δωμάτια, ούτε ένα πρόχειρο και απρόσωπο περιβάλλον. Δεν αναζητά επίσης τη διακόσμηση του αστικού σπιτιού του αλλά τη χαρακτηριστική διακόσμηση του αγροτόσπιτου. Αυτό όμως σε καμία περίπτωση δε σημαίνει ότι δεν αναζητά την άνεση, τις παροχές, την καθαριότητα που συνεπάγεται, τα οποία συνδυάζει με τη ζεστή φιλοξενία που θέλει να βρει σε έναν τόπο, ώστε να τον αισθανθεί οικείο, δικό του και να θέλει να ξανάρθει (Σφακιανάκης, 2000).

1.5.3 Τα τοπικά προϊόντα.

Τα τοπικά παραγόμενα προϊόντα που διατίθενται στους επισκέπτες κατά τη διάρκεια της διαμονής τους αποτελούν μέρος της τουριστικής έλξης των περιοχών στις οποίες αναπτύσσεται ο αγροτουρισμός. Συνήθως είναι προϊόντα βιοτεχνίας, χειροτεχνίας, οικοτεχνίας ή άλλα προϊόντα τοπικής παραγωγής και τρόφιμα.

Πιο συγκεκριμένα τέτοια προϊόντα που συνδέονται με την τοπική παράδοση μπορεί να είναι τοπικά παραγόμενα προϊόντα πρωτογενή (φρούτα, λαχανικά, κρέατα, ψάρια, μέλι) ή τοπικά επεξεργασμένα προϊόντα (χυλοπίτες, τραχανάς, πίτες, μαρμελάδες, γαλακτοκομικά, γλυκά, κρασιά ή ξηροί καρποί)

είτε τοπικά προϊόντα χειροτεχνίας και οικοτεχνίας (υφαντά, κεραμικά, είδη καλαθοπλεκτικής, ξυλόγλυπτα ή κοσμήματα).

1.5.4 Η παραδοσιακή κουζίνα.

Η γαστρονομία είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ποιοτικής και ολοκληρωμένης παροχής αγροτουρισμού. Το φαγητό το οποίο προσφέρεται στις περιπτώσεις αυτές πρέπει πάντα να είναι καλής ποιότητας, ικανής ποσότητας και ποικιλίας, φτιαγμένο με τοπικά προϊόντα και με παραδοσιακές συνταγές (χωρίς δηλαδή να συνδυάζεται ή συγχέεται με προϊόντα ευρείας κατανάλωσης). Οι νοστιμιές του τόπου, οι παλιές “συνταγές της γιαγιάς”, τα προϊόντα που φτιάχνονται από φυσικά, φρέσκα υλικά και θυμίζουν τη ζεστασιά του οικογενειακού τραπέζιού αποτελούν σύμμαχο στην επιτυχία του αγροτουρισμού. Όταν μάλιστα μπορούν να ενισχυθούν με προϊόντα πιστοποιημένης βιολογικής καλλιέργειας τότε προωθείται ακόμα περισσότερο η ποιότητα. Είναι επίσης γεγονός ότι οι περισσότεροι επισκέπτες που γεύονται τα εδέσματα και τα γευστικά προϊόντα ενός τόπου επιθυμούν να αγοράσουν φεύγοντας αυτά που τους αρέσουν, ζητάνε ακόμα και να τα παραγγέλνουν τακτικά.

Τα παραδοσιακά γευστικά και υγιεινά εδέσματα της Μεσογειακής διατροφής είναι δυνατόν να αποτελέσουν βασικό στοιχείο της λειτουργίας των αγροτουριστικών καταλυμάτων, καθώς και να εμπεδωθούν ως διατροφική συνήθεια των αγροτουριστών. Επιπροσθέτως, εάν οι ιδιοκτήτες των αγροτουριστικών καταλυμάτων προωθήσουν τη Μεσογειακή διατροφή τότε οι αγροτουρίστες είναι δυνατόν να αποτελέσουν σημαντικούς φορείς διάδοσης της υγιεινής “παραδοσιακής Μεσογειακής δίαιτας”.

1.5.5 Οι τοπικές εκδηλώσεις.

Ιδιαίτερη θέση στον αγροτουρισμό κατέχουν και οι δραστηριότητες που αξιοποιούν τα πολιτιστικά, θρησκευτικά και λαογραφικά στοιχεία της περιοχής. Η αξιοποίηση και η δυνατότητα επίσκεψης και ξενάγησης σε παλιά μοναστήρια, εκκλησίες, λαογραφικά μουσεία, εργαστήρια χειροτεχνίας, η συμμετοχή σε πανηγύρια και τοπικές γιορτές, η εκμάθηση παραδοσιακών

χορών, αργαλειού και μαγειρικών συνταγών μπορούν να προσδώσουν στον αγροτουρισμό την ξεχωριστή τοπική ταυτότητα και να τον αναδείξουν σε μοναδικό προϊόν.

1.5.6 Αθλητικές δραστηριότητες.

Οι αθλητικές δραστηριότητες δεν είναι αμιγώς δραστηριότητες του αγροτουρισμού αλλά μπορούν να εμπλουτίσουν το περιεχόμενό του. Δίνουν στους επισκέπτες τη δυνατότητα για ενεργή συμμετοχή και δράση στη φύση παράλληλα με τις αγροτικές ενασχολήσεις του. Αυτές είναι: Ορεινή πεζοπορία (κλασσικό παράδειγμα τα μονοπάτια Ε4 και Ε6), ορειβασία, trekking, ποδήλατο βουνού (mountain bike), ιππασία, ψάρεμα, κανόε – καγιάκ, κυνήγι και πολλές άλλες δραστηριότητες.

1.6 Η εξέλιξη του αγροτουρισμού στην Ελλάδα.

Η πρώτη περίοδος – η εμπειρική προσπάθεια

Ο αγροτουρισμός σε καθαρά εμπειρική μορφή, χωρίς δηλαδή συγκροτημένη τουριστική πολιτική, εμφανίστηκε στη δεκαετία του 1960. Πρόκειται για προσπάθεια των κατοίκων παραθαλάσσιων περιοχών να προσφέρουν φιλοξενία σε τουρίστες και παράλληλα να προωθήσουν τα τοπικά προϊόντα.

Η δεύτερη περίοδος – η αρχή της οργανωμένης εφαρμογής

Η δεύτερη περίοδος αρχίζει από την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ το 1981 και χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια οργανωμένης εφαρμογής αγροτουριστικών προγραμμάτων. Την προώθηση αυτών ανέλαβε το Υπουργείο Γεωργίας, η Αγροτική Τράπεζα και ο ΕΟΤ σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, η οποία είχε θεσπίσει τη σχετική νομοθεσία και χορηγούσε ανάλογες χρηματοδοτήσεις. Η προώθηση του αγροτουρισμού στόχευε να αποτελέσει εναλλακτική λύση στην ανάπτυξη των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών της χώρας στις οποίες οι πόροι περιορίζονταν στον πρωτογενή τομέα παραγωγής.

Το πρώτο πρόγραμμα αγροτουρισμού περιέλαβε 237 κοινότητες και 21 άγωνα νησιά σε 28 νομούς της χώρας. Οι παραπάνω φορείς καθόρισαν και τα πρώτα κριτήρια ένταξης των δικαιούχων στο πρόγραμμα και τις οικονομικές ενισχύσεις τους, με βάση τα ισχύοντα σε αντίστοιχα προγράμματα στην ΕΟΚ.

Η τρίτη περίοδος – η εξάπλωση του φαινομένου

Η τρίτη περίοδος ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην Ελλάδα άρχισε από το 1984 και μετά οπότε ο ΕΟΤ χάραξε τις κατευθυντήριες γραμμές για τη μελέτη του πλαισίου ολοκληρωμένης ανάπτυξης του αγροτουρισμού στη χώρα. Φορέας διαχείρισης των προγραμμάτων αγροτουρισμού ήταν το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας το οποίο ενέταξε τα αγροτουριστικά προγράμματα στα ΜΟΠ (Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα). Τα κριτήρια εφαρμογής και οι στόχοι τους παρέμειναν οι ίδιοι και η ΑΤΕ συνέχισε να δανειοδοτεί δικαιούχους.

Η πρώτη σημαντική προσπάθεια ένταξης συνεταιρισμών στα αγροτουριστικά προγράμματα συνδέεται με την ίδρυση γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών με πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Ισότητας. Ο πρώτος από αυτούς συστάθηκε το 1984 στην κοινότητα Πέτρα της Λέσβου. Την ίδια περίοδο, το 1985, ψηφίσθηκε από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα ο Κανονισμός 797/85 για τη βελτίωση των διαρθρώσεων των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, στον οποίο προβλέπονταν ρυθμίσεις για την προώθηση της διαφοροποίησης των οικονομικών δραστηριοτήτων της εκμετάλλευσης και μέσω της ανάπτυξης του αγροτουρισμού. Με τον Κανονισμό αυτό δημιουργείται για πρώτη φορά ένα ολοκληρωμένο θεσμικό πλαίσιο, κοινό για όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Αργότερα, στη δεκαετία του 1990, προγράμματα αγροτουρισμού εφαρμόστηκαν στα πλαίσια των επιχειρησιακών προγραμμάτων του Υπουργείου Γεωργίας του Α΄ και Β΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης. Αγροτουριστικές δράσεις πραγματοποιήθηκαν επίσης την ίδια δεκαετία στα πλαίσια των Κοινοτικών Πρωτοβουλιών LEADER I και LEADER II (αργότερα LEADER+ και ΟΠΑΑΧ). Στόχος αυτών των πρωτοβουλιών ήταν η ενθάρρυνση δράσεων για την αξιοποίηση των δυνατοτήτων των περιοχών. Αρμόδιος φορέας ήταν η Διεύθυνση Προγραμματισμού και Γεωργικών

Διαρθρώσεων του Υπουργείου Γεωργίας ενώ υπεύθυνος υλοποίησης σε τοπικό επίπεδο ήταν οι Ομάδες Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ).

1.6.1 Προγράμματα ενίσχυσης του αγροτουρισμού.

Ο Κανονισμός 1257/99, η Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER, τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα του Δ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης και ο Αναπτυξιακός νόμος 2601/98, αποτελούν το κύριο θεσμικό πλαίσιο στήριξης αγροτουριστικών δραστηριοτήτων σήμερα στην ύπαιθρο.

1.7 Η περίπτωση των Δικτύων.

Σύμφωνα με τον ορισμό που έχει διατυπωθεί από την ΕΕ (“Regional Clustering and Networking as Innovation Drivers”, IRE subgroup), “τα Clusters είναι ομάδες ανεξάρτητων επιχειρήσεων και σχετιζόμενων φορέων οι οποίες:

- Συνεργάζονται και ανταγωνίζονται.
- Είναι γεωγραφικά συγκεντρωμένες σε μία ή περισσότερες περιφέρειες.
- Είναι εξειδικευμένες σε ένα συγκεκριμένο τομέα – κλάδο επιχειρηματικής δραστηριότητας και συνδέονται μεταξύ τους με κοινές τεχνολογίες.
- Το αντικείμενό τους μπορεί είτε να σχετίζεται με την επιστημονική έρευνα (πχ. έρευνα για δημιουργία νέων προϊόντων) η οποία πραγματοποιείται διαμέσου συνεργατικών σχημάτων μεταξύ επιχειρήσεων και ιδρυμάτων παραγωγής γνώσης (όπως τα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά κέντρα) είτε να είναι συμβατικού χαρακτήρα με ανάπτυξη κοινών δράσεων συνεργασίας σε θέματα προβολής και προώθησης, αξιοποίησης παραγωγικών υποδομών, κλπ.
- Μπορεί να έχουν τυπική μορφή (δηλαδή να αποκτήσουν και θεσμικό χαρακτήρα) ή άτυπη μορφή”.

Η δημιουργία Δικτύων θεωρείται σημαντική καθώς αποσκοπεί επίσης:

- Στην ενημέρωση και πληροφόρηση όλων των επιχειρηματιών της συγκεκριμένης περιοχής για τις δυνατότητες που υπάρχουν για επενδύσεις στην περιοχή τους.
- Στην αναβάθμιση της ποιότητας και την αποτελεσματικότερη προβολή των τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών.

- Στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας των τοπικών επιχειρήσεων και την τόνωση γενικότερα της τοπικής οικονομίας.

1.7.1 Αναμενόμενα οφέλη από τη δημιουργία Δικτύων στον τουρισμό.

Ιδιαίτερα όσον αφορά στον τουρισμό, τα αναμενόμενα οφέλη από τη δικτύωση, σύμφωνα με την “Προκήρυξη του Τοπικού Προγράμματος Leader+ του Νομού Κέρκυρας”, εντοπίζονται στα εξής σημεία:

- Στην εφαρμογή υψηλών προδιαγραφών στις παρεχόμενες τουριστικές υπηρεσίες.
- Στη διαφύλαξη και ανάδειξη της πολιτιστικής ταυτότητας της περιοχής.
- Στη μείωση του κόστους λόγω της ύπαρξης συλλογικών δράσεων για προώθηση και προβολή τόσο της καθεμιάς επιχείρησης όσο και της περιοχής γενικότερα.
- Στη διατήρηση και προστασία του ανθρωπογενούς και του φυσικού περιβάλλοντος.
- Στη διασφάλιση της συνεχής και απρόσκοπτης πορείας της τουριστικής δραστηριότητας.

Επίσης, οι επιχειρήσεις θα ωφεληθούν από το Δίκτυο καθώς θα έχουν τη δυνατότητα για έγκυρη ενημέρωση για προγράμματα και ενέργειες στις οποίες μπορούν να προβούν για την επίλυση των προβλημάτων τους. Ακόμη, μέσω της συνένωσης των δυνάμεων δημιουργούνται νέες προοπτικές και διευρύνονται οι δυνατότητες για ανάπτυξη των επιχειρήσεων σε ευρύτερες αγορές πέραν της τοπικής.

Επιπροσθέτως, η δημιουργία του δικτύου στοχεύει στην κοινή προβολή των τοπικών επιχειρήσεων, στη συγκράτηση της απασχόλησης και εν τέλει στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων που συμμετέχουν στο cluster ως αποτέλεσμα της αναβάθμισης των παρεχόμενων υπηρεσιών τους. Για παράδειγμα, με τη βοήθεια του cluster οι ελαιοπαραγωγοί μπορούν να διοχετεύσουν ένα μέρος της παραγωγής τους στις επιχειρήσεις που ανήκουν στο δίκτυο όπως ταβέρνες και ξενοδοχεία και με αυτό τον τρόπο να διαφημίσουν τα προϊόντα τους αλλά και ταυτόχρονα να αυξήσουν τις πωλήσεις τους. Από την άλλη πλευρά, οι χώροι όπου διατίθενται-αξιοποιούνται αυτά τα προϊόντα συμμορφώνονται με το Τοπικό Σύμφωνο

Ποιότητας, που απαιτεί πχ. τη χρήση μόνο ελαιολάδου κατά την προετοιμασία των φαγητών, και βελτιώνεται έτσι η ποιότητα του φαγητού που προσφέρουν.

Τέλος, μέσω της δικτύωσης οι επιχειρήσεις θα μπορέσουν να διαφημίσουν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους πιο οικονομικά και φυσικά πολύ πιο αποτελεσματικά. Αναδεικνύεται έτσι η ποιότητα των προϊόντων εκείνων και τα χαρακτηριστικά τους που συνδέονται αποκλειστικά με τόπους, τρόπους και συνθήκες παραγωγής.

1.7.2 Προϋποθέσεις επιτυχίας των Δικτύων.

Σύμφωνα με την “Προκήρυξη του Τοπικού Προγράμματος Leader+ του Νομού Κέρκυρας” οι παράγοντες που επηρεάζουν την επιτυχία ενός cluster είναι:

- Η σαφήνεια όσον αφορά στους κοινούς στόχους.
- Η καθιέρωση μια σαφούς οργανωτικής δομής ώστε να μην προκύψουν προβλήματα από την έλλειψη συνεννόησης και να εξασφαλίζεται κατ’ αυτόν τον τρόπο η ομαλή λειτουργία του.
- Η ευελιξία στον τρόπο λειτουργίας του.
- Η συστηματική και συλλογική προσπάθεια από την πλευρά των μελών για την αντιμετώπιση των όποιων προβλημάτων προκύπτουν.
- Η εξωστρέφεια ώστε να εντάσσονται σ’ αυτό ολοένα και περισσότερες επιχειρήσεις.

1.7.3 Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας (ΤΣΠ): ορισμός και βασικά χαρακτηριστικά.

Το Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας (ΤΣΠ) (Κουτσούρης, 2010) συγκροτείται ως ένα σύνολο κανόνων οι οποίοι θεσπίζονται με πρωτοβουλία των συμμετεχόντων στο δίκτυο αυτό. Λειτουργεί μέσα στο θεσμικό πλαίσιο της Πολιτείας θεσπίζοντας επιπλέον όρους που ορίζουν ειδικότερες προδιαγραφές οι οποίες αποσκοπούν στη βελτίωση της ποιότητας των παραγομένων προϊόντων και των παρεχομένων τουριστικών υπηρεσιών σε μια περιοχή. Η έννοια της ποιότητας στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν αφορά απλά τεχνικά χαρακτηριστικά των προσφερομένων προϊόντων ή υπηρεσιών αλλά συμπεριλαμβάνει επιπλέον στοιχεία που αφορούν τον τοπικό πολιτισμό,

τις ιδιαίτερες πρακτικές παραγωγής, την προστασία του περιβάλλοντος και τελικά την ταυτότητα μιας περιοχής. Οι συμμετοχές στο ΤΣΠ δεν έχουν το χαρακτήρα συνδικαλιστικής ομάδας αλλά μελών συνήθως αστικής, μη κερδοσκοπικής, εταιρείας.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ύπαρξη ενός ΤΣΠ είναι η θέληση για δημιουργία κοινών συμφωνιών από τους αρχικά συμμετέχοντες σ' αυτό και όσους εντάσσονται στη συνέχεια. Επιβάλλεται επομένως η επίτευξη γενικών και ειδικών συμφωνιών που θα είναι αποδεκτές από τα μέλη του. Το ΤΣΠ και οι ειδικές ρυθμίσεις που αυτό περιλαμβάνει στην αρχική του μορφή είναι θεμιτό να εμπλουτίζονται κατά τη διάρκεια υλοποίησης του προγράμματος και να αποτελούν αντικείμενο συνεχών επαναπροσδιορισμών, σύμφωνα με την τοπική δυναμική των επιχειρήσεων και των φορέων που θα εντάσσονται σε αυτό. Με το ΤΣΠ επιδιώκεται:

- Η παροχή τουριστικών υπηρεσιών αναβαθμισμένης ποιότητας.
- Η διαφύλαξη των αισθητικών και καταναλωτικών προτύπων της περιοχής.
- Η προστασία του περιβάλλοντος από τις τουριστικές δραστηριότητες.
- Η προστασία των καταναλωτών-επισκεπτών από κερδοσκοπικές πρακτικές και των συμβεβλημένων μελών από τον αθέμιτο ανταγωνισμό
- Η εξυπηρέτηση και ενημέρωση των επισκεπτών.
- Η διασφάλιση της αειφορικής ανάπτυξη της περιοχής.
- Η εκπαίδευση, κατάρτιση και ευαισθητοποίηση των μελών του και του προσωπικού που απασχολούν.
- Η συνεργασία με ειδικούς σε θέματα τουρισμού για τη μεταφορά τεχνογνωσίας στην περιοχή.

1.7.4 Τα όργανα εφαρμογής του ΤΣΠ.

Το ΤΣΠ θα πρέπει να διοικείται με τρόπο που να διασφαλίζεται η ευελιξία και η προσαρμοστικότητά του αποφεύγοντας το γραφειοκρατικό τρόπο οργάνωσης και διοίκησης. Τα όργανα διοίκησης είναι τρία:

- Η Γενική Συνέλευση.
- Το Διοικητικό Συμβούλιο.
- Οι Επιτροπές Ελέγχου εφαρμογής.

Από τη στιγμή που η επιχείρηση-μέλος καθίσταται δικαιούχος χρήσης του σήματος του ΤΣΠ, υποχρεούται να το χρησιμοποιεί (σύμφωνα με το λογότυπο που έχει καθορισθεί) ως εξής:

- Αναρτημένο σε εμφανές σημείο στον επαγγελματικό ή υπηρεσιακό της χώρο και κατά προτίμηση στην είσοδο της επιχείρησης
- Στις εκδηλώσεις που διοργανώνει και συμμετέχει.
- Ως λογότυπο, στα υπηρεσιακά ή επαγγελματικά της έγγραφα.

Επίσης, η επιχείρηση-μέλος οφείλει:

- Να έχει αναρτημένες τις βασικές αρχές του Τοπικού Συμφώνου Ποιότητας σε ευδιάκριτο σημείο στον χώρο υποδοχής της ή σε κοινόχρηστο χώρο εντός των εγκαταστάσεών της.
- Να διαθέτει κυτίο παραπόνων ή/και βιβλίο εντυπώσεων. Όλα τα κυτία παραπόνων των μελών του Δικτύου είναι ομοιόμορφα και συνοδεύονται από θήκες που περιέχουν ερωτηματολόγια (κοινά για όλες τις επιχειρήσεις) και στυλό. Στο σημείο τοποθέτησής τους θα πρέπει να υπάρχει πινακίδα παρότρυνσης για συμπλήρωση των ερωτηματολογίων (που αναφέρονται στη συγκεκριμένη επιχείρηση) από τους πελάτες-τουρίστες. Τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια συγκεντρώνονται κάθε 15 μέρες, αριθμούνται κατά επιχείρηση, κωδικοποιούνται, επεξεργάζονται και κοινοποιούνται στα μέλη του Δικτύου. Στη συνέχεια επιστρέφονται στις επιχειρήσεις και καταχωρούνται σε βιβλίο το οποίο εκτίθεται δημοσίως.
- Να αποδέχεται ανεπιφύλακτα τους ελέγχους από τα αρμόδια όργανα.
- Να συμμετέχει στις συνεδριάσεις του Δικτύου.

Εάν κατά τους ελέγχους διαπιστωθεί ότι δεν πληρούνται τα ελάχιστα κριτήρια που απαιτεί το ΤΣΠ τότε αφαιρείται από την επιχείρηση το δικαίωμα χρήσης του ειδικού σήματος-λογότυπου για προκαθορισμένο χρονικό διάστημα.

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΗΤΕΙΑ ΛΑΣΙΘΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

2.1 Γενικά χαρακτηριστικά της περιοχής-Ιστορικά στοιχεία.

Η περιοχή εφαρμογής της παρούσας μελέτης είναι ο Δήμος Σητείας του νομού Λασιθίου. Ανήκει διοικητικά στην Περιφέρεια Κρήτης και προέκυψε από τη συνένωση των Καποδιστριακών Δήμων Σητείας, Ιτάνου και Λεύκης και αποτελείται από (28) δημοτικά διαμερίσματα και (4) τοπικές κοινότητες. Η έκτασή του είναι 633.22 τ.χλμ και έχει έδρα την πόλη της Σητείας η οποία είναι χτισμένη αμφιθεατρικά του ομώνυμου κόλπου. Ο Δήμος βρίσκεται στο ανατολικότερο άκρο της Κρήτης ενώ δυτικά συνορεύει με το Δήμο Ιεράπετρας. Από τις άλλες πλευρές βρέχεται από θάλασσα, στα νότια από το Λιβυκό Πέλαγος και βόρεια από το Κρητικό. Η στρατηγική θέση του νομού γενικότερα, αλλά και της περιοχής μελέτης ειδικότερα, προσδίδει ξεχωριστό πλεονέκτημα και προοπτικές ανάπτυξης διατοπικών - διακρατικών συνεργασιών.

Το όνομα της πόλης προέρχεται από την ονομασία της αρχαίας πόλης Ήτιδος ή Ητείας σύμφωνα με τον Διογένη Λαέρτιο ο οποίος τη θεωρούσε πατρίδα του Μύσωνα, ενός από τους 7 σοφούς. Άλλοι επιστήμονες πιστεύουν πως πρόκειται για δυο διαφορετικές πόλεις αλλά από όπου κι αν πήρε την ονομασία της το μόνο βέβαιο είναι ότι η νεότερη πόλη δεν είναι κτισμένη στη θέση της αρχαίας. Η Σητεία έγινε έδρα Επισκοπής και αναφέρεται Επίσκοπος Σητείας το 731 μ.Χ.

Μετά την αραβική κατάκτηση της Κρήτης έπαψε να υφίσταται και επανιδρύθηκε μετά την ανακατάληψη της νήσου. Η Σητεία, που γράφεται στα Βενετσιάνικα έγγραφα Sittia ή Sithia ή Settia, άκμασε και προόδευσε τόσο πολύ από την αρχή της Ενετικής κατάκτησης ώστε η Γερουσία σε έγγραφό της το 1232 την αποκαλεί “Maximum statum et lumen ejusdem insulae” δηλαδή “μεγάλο σταθμό και φως της νήσου”.

Επιδρομές του κουρσάρου Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα στα παράλια αλλά και των Τούρκων στα 1462 και 1471 είχαν αναγκάσει πολλά χωριά μετά από

συνεχείς λεηλασίες τους να εγκαταληφθούν από τους κατοίκους τους. Επιπροσθέτως, το 1508 ένας μεγάλος σεισμός έπληξε την πόλη και προξένησε μεγάλες καταστροφές. Έτσι στα στοιχεία της απογραφής του 1583, την οποία σύνταξε ο Πέτρος Καστροφύλακας, η Σητεία αριθμεί 54 χωριά και συνολικά 13.572 κατοίκους ενώ από άλλα στοιχεία (συμβολαιογραφικές πράξεις, χάρτες, διοικητικές αναφορές) φαίνεται ότι πριν από τις Τουρκικές επιδρομές η περιφέρεια της Σητείας είχε πάνω από 80 χωριά. Η πόλη εγκαταλείπεται γύρω στα 1648, χρονιά που οι Τούρκοι την πολιορκούν και όλες οι ιστορικές μαρτυρίες δείχνουν πως η Σητεία δεν συνοικίστηκε για δύο αιώνες.

Η Επισκοπή Σητείας επανιδρύθηκε τελικά στα τέλη της Τουρκοκρατίας. Στην απογραφή του 1881 η Σητεία είχε μόλις 570 κατοίκους, οι οποίοι το 1928 έφθασαν τους 2.170 και διαχρονικά από τότε μέχρι σήμερα η Σητεία εξελίσσεται με άλματα σε ένα από τα πιο σπουδαία αστικά κέντρα της Κρήτης. Εκτός από την οικονομική άνθηση της πόλης, που στηρίζεται κυρίως στη μεγάλη παραγωγή της σε λάδι, είναι σημαντική και η πολιτιστική της κληρονομιά. Είναι άλλωστε η ιδιαίτερη πατρίδα του Βισσέντζου Κορνάρου, ενός από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της Κρητικής Λογοτεχνίας και συγγραφέα του “Ερωτόκριτου”.

2.2 Φυσικό περιβάλλον.

2.2.1 Ανάγλυφο.

Το ανάγλυφο της περιοχής παρουσιάζει έντονη ποικιλομορφία η οποία οφείλεται στην ποικιλία φυσικών σχηματισμών, στα εναλλασσόμενα τοπία και στις απότομες κλίσεις. Μια σειρά ορεινών όγκων διασχίζουν το δήμο από τα δυτικά προς τα ανατολικά και αποτελούν τα όρη της Σητείας. Αυτά είναι το όρος Θρυππή (1.476 m. υψόμετρο), Πέπονας (1.000 m.), Ορνό (1.238 m.), Μεγάλη Μούρη και Ζακρίτικα όρη. Υπάρχουν όμως και οροπέδια σε διάφορα ύψη από τα οποία τα σπουδαιότερα είναι το οροπέδιο της Ζήρου (819 m.), του Χανδρά (740 m.) και το οροπέδιο Μόδι (539 m.).

2.2.2 Κλιματολογικές συνθήκες.

Το κλίμα κατατάσσεται στο τυπικό μεσογειακό και χαρακτηρίζεται από το χαμηλό ύψος βροχοπτώσεων, τη μακρά περίοδο ανομβρίας (κυρίως από τον Μάιο έως τον Σεπτέμβριο), τις υψηλές θερμοκρασίες και τέλος τη μεγάλη διάρκεια και ένταση των ανέμων. Η ηλιοφάνεια κυρίως στις νότιες περιοχές του δήμου είναι από τις μεγαλύτερες στην Ελλάδα. Στις ορεινές περιοχές πολλές φορές καταγράφονται έως και τρεις φορές μεγαλύτερα ύψη βροχόπτωσης απ' ότι στα πεδινά.

Το καλοκαίρι αρχίζει πρόωρα και διαρκεί από τον Μάιο έως τα μέσα Σεπτεμβρίου με χαρακτηριστικό τις υψηλές θερμοκρασίες, παρόλο που τα μελτέμια προκαλούν πτώση της θερμοκρασίας στην περιοχή. Το φθινόπωρο διαρκεί έως τα μέσα Δεκεμβρίου, με θερμοκρασίες από 15 έως 25 °C, ενώ η περίοδος των βροχοπτώσεων είναι συνήθως Οκτώβριο μέχρι και τέλος Απριλίου. Ο χειμώνας αρχίζει στα μέσα του Δεκεμβρίου και διαρκεί μέχρι το τέλος του Φεβρουαρίου με μέγιστες θερμοκρασίες μεταξύ 10 έως 17 °C. Η εποχή της άνοιξης συρρικνώνεται στο διάστημα μεταξύ Μαρτίου και αρχές Μαΐου, με κύριο χαρακτηριστικό τις κατά κανόνα λίγες βροχοπτώσεις και τις σχετικά ελάχιστες χαμηλές θερμοκρασίες.

2.2.3 Έδαφος και υδρογραφία.

Τα εδάφη της περιοχής είναι κυρίως λοφώδη, προερχόμενα από την αποσάθρωση των διαφόρων κατηγοριών του μητρικού υλικού του εδάφους, ενώ στο πεδινό τμήμα χαρακτηρίζονται αλλουβιακά. Η πεδινή γη καλύπτει περίπου το 18% της συνολικής έκτασης του δήμου και βρίσκεται κυρίως στις παραλιακές ζώνες και στην περιοχή της πόλης της Σητείας όπου υπάρχει μια πεδινή έκταση 35.000 στρεμμάτων περίπου. Οι υπόλοιπες εκτάσεις είναι ορεινές (καλύπτουν το 30% του δήμου) καθώς και ημιορεινές (το 52%). Επίσης, εμφανίζεται σε κάποιες θέσεις γύψος ο οποίος είναι εκμεταλλεύσιμος.

Θα πρέπει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι στο Δήμο Σητείας υπάρχουν (3) λατομεία γύψου στη θέση Αλτσι στο χωριό Μόχλος. Η δραστηριότητά τους αναπτύσσεται πιο δυναμικά από τη δεκαετία του 1970 λόγω της εκμηχάνισης αλλά και της αυξανόμενης ζήτησης σε γύψο για

παραγωγή τσιμέντου. Το εργατικό δυναμικό στις επιχειρήσεις αυτές προέρχεται κυρίως από τους γειτονικούς οικισμούς. Με τον τρόπο αυτό συμβάλλουν από τη μια πλευρά στην οικονομική σταθερότητα της γύρω περιοχής, αφού εξασφαλίζουν ένα σταθερό εισόδημα στους κατοίκους της, και από την άλλη στη διατήρηση του ντόπιου πλυθυσμού. Δε δημιουργούνται περιβαλλοντικές επιπτώσεις από τα λατομεία καθώς όλα λειτουργούν υπό τους όρους της περιβαλλοντικής νομοθεσίας.

Η περιοχή μελέτης χαρακτηρίζεται από περιορισμένο υδατικό δυναμικό συγκριτικά με την υπόλοιπη Κρήτη. Ωστόσο διαθέτει πολλές πηγές και άφθονα υπόγεια νερά καθώς και σημαντικούς βιότοπους, όπως το ακρωτήριο Σίδερος, το Βάι, το Κουφονήσι, το στόμιο του κόλπου της Σητείας και τα νησιά Διονυσάδες.

Ο Δήμος Σητείας διαθέτει πάρα πολλές παραλίες με καθαρά νερά, σπήλαια και φαράγγια. Οι χαρακτηριστικότερες από τις παραλίες του οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό πόλο έλξης τουριστών είναι:

- Η οργανωμένη παραλία του Βάι που σε συνδυασμό με το φοινικόδασος έλκει χιλιάδες επισκέπτες από όλο τον κόσμο.
- Η παραλία της Χιώνας που αποτελεί μια σύνθεση από αρχαίο πολιτισμό και φυσικό κάλος. Χαρακτηριστικό της είναι η ψιλή αμμουδιά που απλώνεται και μέσα στη θάλασσα.
- Η τεράστια σε μήκος παραλία Κουρεμένος- Πλακοπούλες η οποία είναι ιδανική για κάθε είδους θαλάσσια σπορ και είναι μια από τις μεγαλύτερες παραλίες της Ευρώπης για τους φίλους του windsurfing.
- Η παραλία της Κάτω Ζάκρου, λίγα μόνο μέτρα από την οποία βρίσκονται τα ερείπια του μινωϊκού ανακτόρου.
- Η πολύ μεγάλη σε μήκος παραλία του Ξερόκαμπου με την ψιλή αμμουδιά που απλώνεται και μέσα στην θάλασσα.
- Η παραλία της Ερμούπολης που βρίσκεται (2) χιλιόμετρα βόρεια από το φοινικόδασος Βάι.
- Η παραλία της πόλης της Σητείας στον ομώνυμο κόλπο.
- Η παραλία στον Γούδουρα.
- Η αμμώδης παραλία της Ανάληψης η οποία είναι πολύ ρηχή για αρκετά μέτρα και ενδείκνυται για ΑμεΕΑ και τέλος,
- Η παραλία του Μόχλου.

2.2.4 Σπήλαια-Φαράγγια.

Επίσης, στην περιοχή μελέτης υπάρχουν αρκετά σπήλαια (κατά προσέγγιση 300). Τα σπουδαιότερα από γεωλογικής, ιστορικής και αρχαιολογικής σημασίας είναι:

- Μικρό και μεγάλο Κατωφύγι, στον Άγιο Γεώργιο.
- Το σπήλαιο Όξω Λατσίδι, στο Κατσιδώνι.
- Το σπήλαιο Περιστεράς, στο Καρύδι.
- Το σπήλαιο Πελεκητά, στη Ζάκρο.

Η μορφολογία του εδάφους ευνοεί και τη δημιουργία φαραγγιών, τα οποία αποτελούν πόλο έλξης των τουριστών που αναζητούν φυσιολατρικές ή ορειβατικές διαδρομές. Τα γνωστότερα φαράγγια της περιοχής είναι:

- Το “Φαράγγι των Νεκρών” μεταξύ Ζάκρου και Κάτω Ζάκρου.
- Το φαράγγι που ξεκινά από το Χαμαίτουλο και καταλήγει στον Ξερόκαμπο.
- Το φαράγγι του Ρίχτη, μεταξύ Μυρσίνης και Τουρλωτής.
- Το φαράγγι του Λαμνωνίου.
- Το φαράγγι των Χοχλακιών.
- Το φαράγγι των Πεύκων.
- Το φαράγγι των Περβολακίων στο στόμιο του οποίου βρίσκεται η αναστηλωμένη και επισκέψιμη Μονή Καψά.

2.2.5 Αρχαιολογικοί χώροι.

Στη Σητεία βρίσκονται πολλοί σημαντικοί αρχαιολογικοί χώροι. Μεταξύ αυτών είναι αυτός στον Πετρά, στην αρχαία Ίτανο (ερείπια μινωϊκών κτιρίων και ναών, επιγραφές κ.ά.), στην Κάτω Ζάκρο (ερείπια μινωϊκού ανακτόρου), στο Παλαίικαστρο (ερείπια μινωϊκής πόλης), τον Μόχλο (ερείπια πρωτομινωϊκού οικισμού), την Πραισσό και στο Χαμέζι. Επίσης, στα Απίδια και τον Σταλό έχουν ανακαλυφθεί θολωτοί τάφοι.

2.3 Ανθρωπογενές περιβάλλον.

2.3.1 Χρήσεις Γης.

Χαρακτηριστικό της φυσιογνωμίας του Νομού Λασιθίου είναι ότι δεν στηρίζεται σε ένα μόνο οικιστικό κέντρο, όπως συμβαίνει στους υπόλοιπους νομούς της Κρήτης, αλλά διατηρεί συγχρόνως (3) δυναμικά οικιστικά κέντρα (Άγιος Νικόλαος, Σητεία, Ιεράπετρα) που λειτουργούν συμπληρωματικά προς τους λοιπούς οικισμούς. Στην περιοχή μελέτης εκτός της έδρας του Δήμου, της πόλης της Σητείας δηλαδή, συναντώνται και ορισμένοι άλλοι δυναμικοί οικισμοί. Τέτοιοι μπορούν να χαρακτηριστούν η Ζάκρος, η Ζήρος και το Παλαίκαстро καθένας από τους οποίους έχει τη δική του συμβολή στην αναπτυξιακή πορεία της περιοχής.

Η διαμόρφωση των χρήσεων γης είναι αποτέλεσμα αφενός του γεωφυσικού ανάγλυφου και αφετέρου των οικονομικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται. Βάσει των στοιχείων του 2001, η εικόνα που προκύπτει ως προς την κατανομή των εκτάσεων είναι ότι κυριαρχούν οι καλλιεργούμενες εκτάσεις (ελαιώνες και λοιπή γεωργική γη) με ποσοστό 16,3%. Ακολουθούν οι βοσκότοποι με 40,2% και οι δασικές-ημιφυσικές εκτάσεις (σκληροφυλλική βλάστηση, θάμνοι) με 24,2% που εντοπίζονται κυρίως στη δημοτική ενότητα Ιτάνου. Ποσοστό του 4,42% της έκτασης του Καποδιστριακού Δήμου Σητείας καλύπτεται από οικιστικές χρήσεις. Διάσπαρτα στην περιοχή συναντώνται χερσότοποι καθώς και σύνθετα συστήματα καλλιέργειας.

2.3.2 Αστικός-Περιφερειακός εξοπλισμός.

Τεχνική υποδομή

Η περιοχή μελέτης διαθέτει ένα εκτεταμένο οδικό δίκτυο που διακρίνεται σε πρωτεύον (εθνικό), δευτερεύον (επαρχιακό) και τριτεύον (δημοτικό-κοινοτικό και αγροτικό). Το πρωτεύον δίκτυο περιλαμβάνει τμήμα του Βορείου Οδικού Άξονα Κρήτης (ΒΟΑΚ/ Καβούσι – Σητεία). Το δευτερεύον οδικό δίκτυο συνδέει τους οικισμούς της περιοχής μεταξύ τους, με το αστικό κέντρο-έδρα του δήμου και με το εθνικό οδικό δίκτυο. Ο κάθετος οδικός άξονας “Σητεία-Ανάληψη” συνδέει τους οικισμούς της ενδοχώρας με τη Σητεία και ταυτόχρονα το Βόρειο με το Νότιο Οδικό Άξονα Κρήτης (ΝΟΑΚ). Το τριτεύον οδικό δίκτυο

συνδέει τους οικισμούς μεταξύ τους αλλά και περιοχές που δεν εξυπηρετούνται από το δευτερεύον οδικό δίκτυο καθώς και τις ακτές.

Το αγροτικό οδικό δίκτυο (χωματόδρομοι ή τσιμεντοστρωμένοι δρόμοι) εξυπηρετεί κυρίως την πρόσβαση προς γεωργοκτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις. Οι μετακινήσεις που γίνονται με προορισμό την πόλη της Σητείας και την ευρύτερη περιοχή εντός του δήμου, καθώς και αυτές προς τον Άγιο Νικόλαο, το Ηράκλειο και την Ιεράπετρα γίνονται με λεωφορεία του ΚΤΕΛ με συχνά δρομολόγια. Η απόσταση της περιοχής μελέτης από σημαντικά οικιστικά κέντρα και αγορές είναι η εξής:

Σητεία – Άγιος Νικόλαος (1 ώρα&10 λεπτά)	Ηράκλειο – Άγιος Νικόλαος (50 λεπτά)
Σητεία– Ιεράπετρα (1 ώρα)	Ηράκλειο – Σητεία (2 ώρες)

Σημείωση: οι χρονοαποστάσεις αφορούν μετακινήσεις με Ι.Χ.

Εκτός του οδικού δικτύου η πόλη της Σητείας είναι προσβάσιμη ακτοπλοϊκώς με απευθείας γραμμή από τον Πειραιά και αποτελεί μέσο σύνδεσης της Κρήτης με τα νησιά των Κυκλάδων και των Δωδεκανήσων. Το λιμάνι της είναι διαπεριφερειακής εμβέλειας και μικτής χρήσης (εμπορικής και επιβατικής). Εξυπηρετεί ως επί το πλείστον μικρά αλιευτικά σκάφη ενώ σε τελικό στάδιο βρίσκονται μελέτες για την κατασκευή πλωτών εξέδρων για κότερα και ιστιοπλοϊκά.

Επίσης, η πόλη διαθέτει και αερολιμένα διαπεριφερειακής εμβέλειας ο οποίος δέχεται πτήσεις από και προς την Αθήνα, τη Ρόδο (με ενδιάμεσες στάσεις Κάρπαθο και Κάσσο), την Πρέβεζα, την Αλεξανδρούπολη και το Ηράκλειο. Τέλος, πτήσεις τσάρτερς και μικρών ιδιωτικών αεροσκαφών μπορούν να “φιλοξενηθούν”. Μάλιστα με την έναρξη της νέας τουριστικής χρονιάς τον Μάιο του 2012 μετά από σύμβαση που υπογράφηκε μεταξύ ξένων tour-operators και της αρμόδιας Επιτροπής Τουριστικής Ανάπτυξης του Δήμου θα πραγματοποιούνται πτήσεις charters απευθείας από και προς τη Σητεία.

Η περιοχή μελέτης διαθέτει αξιόλογες υποδομές ενέργειας, συμβατικές ή ανανεώσιμες. Το κεντρικό σύστημα υψηλής τάσης της ΔΕΗ (150KV και 66KV) που διασχίζει όλο το νομό Λασιθίου τροφοδοτείται από το εργοστάσιο του Αθερινόλακου (συνολικής θερμοηλεκτρικής ισχύος 200 MW) που βρίσκεται στο Δήμο Σητείας. Όσον αφορά τον τομέα των ΑΠΕ τα εγκατεστημένα αιολικά πάρκα στην περιοχή μελέτης, μέχρι το 2009, ήταν τα εξής:

A/A	ΦΟΡΕΑΣ	ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	ΕΓΚΑΤΕΣΤΗΜΕΝΗ ΙΣΧΥΣ (MW)
1	ΔΕΗ ΑΕ	Μονή Τοπλού	5,10
2	ΔΕΗ ΑΕ	Μονή Τοπλού	1,00
3	ΔΕΗ ΑΕ	Μονή Τοπλού	0,50
4	ΔΕΗ ΑΕ	Ξηρολίμνη Σητείας	4,80
5	ΔΕΗ ΑΕ	Ξηρολίμνη Σητείας	5,40
6	ΔΕΗ ΑΕ	Ξηρολίμνη Σητείας	3,00
7	Ρόκας “Αιολική Κρήτη ΑΒΕΕ”	Ξηρολίμνη Σητείας	3,00
8	Ρόκας “Αιολική Κρήτη ΑΒΕΕ”	Πλακοκερατιά Ιτάνου	15,00
9	ΑΕΟΛΟΣ ΑΕ	Χανδράς Λεύκης	9,90
10	Αιολικά Πάρκα Κρυών ΑΕ	Μαρωνιά	10,00
11	Αιολικά Πάρκα Αχλαδιών ΑΕ	Μαρωνιά	10,00
12	Αιολικά Πάρκα ΑΝΕΜΟΕΣΣΑ ΑΕ	Μαρωνιά	5,00
13	ENERCON ΕΛΛΑΣ ΑΕ	Πλατύβολα Αχλαδιών	2,50
14	WRE ΕΛΛΑΣ ΑΕ	Πλατύβολα Κρυών	2,40

15	WRE ΕΛΛΑΣ ΑΕ	Πλατύβολα Κρυών	0,60
16	ΕΝΤΕΚΑ ΑΕ	Ξηρολίμνη Σητείας	2,70
17	IWECO Χώνος Κρήτης ΑΕ	Χώνος Σητείας	4,50

Τέλος, θα πρέπει ακόμη να αναφέρουμε την εγκατάσταση πολλών φωτοβολταϊκών μονάδων σε διάφορες περιοχές του πρώην Δήμου Ιτάνου.

Στον τομέα των τηλεπικοινωνιών ο ΟΤΕ έχει κατασκευάσει ένα πυκνό δίκτυο σταθερής τηλεφωνίας με γραμμές PSTN και ISDN, το οποίο εξασφαλίζει διαρκή επικοινωνία εντός και εκτός της περιοχής μελέτης. Το ένα από τα (2) βασικά κέντρα του τοπικού δικτύου βρίσκεται στη Σητεία. Επίσης, η περιοχή καλύπτεται πλήρως από το δίκτυο κινητής τηλεφωνίας των εταιριών που δραστηριοποιούνται στην Ελληνική επικράτεια και τέλος ο Δήμος Σητείας κατασκευάζει ένα μητροπολιτικό δίκτυο οπτικών ινών μήκους 7,7 χλμ.

Η διαχείριση απορριμμάτων γίνεται με τη λειτουργία χώρων υγειονομικής ταφής απορριμμάτων (ΧΥΤΑ) και ενεργών ή ανενεργών χώρων ανεξέλεγκτης διάθεσης (ΧΑΔΑ). Ανενεργοί ΧΑΔΑ υπάρχουν σε όλους τους Καποδιστριακούς δήμους που συνενώθηκαν στο Δήμο Σητείας. ΧΥΤΑ λειτουργεί στο δημοτικό διαμέρισμα της Ρούσσας Εκκλησιάς ενώ δέχεται και λυματολάσπη από τους βιολογικούς καθαρισμούς των οικισμών.

Η ύδρευση της περιοχής μελέτης γίνεται με εσωτερικά δίκτυα που τροφοδοτούνται κατά κανόνα από γεωτρήσεις. Η άρδευση πραγματοποιείται από δίκτυα που συνδέονται με πηγές, χειμάρρους και γεωτρήσεις. Παρόλο που εξυπηρετούνται όλοι οι οικισμοί οι υποδομές αυτές δεν επαρκούν για την κάλυψη των αρδευτικών αναγκών. Αιτία αποτελούν τα διάφορα οικονομικά προβλήματα που καθιστούν χρονοβόρα τη συντήρηση του δικτύου, το ξηροθερμικό κλίμα, οι γεωλογικές συνθήκες καθώς και η απουσία εγγειοβελτιωτικών έργων. Χαρακτηριστικό της κατάστασης είναι ότι οι εργασίες κατασκευής μιας λιμνοδεξαμενής στο χωριό Ζου έχουν σταματήσει στο στάδιο των εκσκαφών ενώ και στις Λιθίνες έχει “κολλήσει” στις μελέτες η κατασκευή φράγματος.

Η συλλογή των υγρών αποβλήτων γίνεται στους περισσότερους οικισμούς με ατομικά συστήματα επεξεργασίας (σηπτικοί/απορροφητικοί

βόθροι). Σε όσους οικισμούς λειτουργεί κεντρικό αποχετευτικό σύστημα, αυτό συνήθως καλύπτει ποσοστό των κατοικιών και όχι το σύνολο. Τα υγρά απόβλητα των ατομικών συστημάτων επεξεργασίας είτε μεταφέρονται σε μονάδες βιολογικού καθαρισμού ή αποτίθενται απευθείας στους φυσικούς αποδέκτες (ύδατα, έδαφος). Βιολογικοί σταθμοί τριτοβάθμιας επεξεργασίας βρίσκονται στην περιοχή "Έξω Φανάρι" Σητείας και στη θέση Άγιος Βασίλειος Σκοπής ενώ με την υποστήριξη του Προγράμματος "Θησέας" έγιναν αποχετευτικά έργα σε διάφορες περιοχές του Δήμου Σητείας.

Συμπερασματικά, η τεχνική υποδομή της περιοχής μελέτης σε γενικές γραμμές ικανοποιεί τις ανάγκες κατοίκων, επισκεπτών και επιχειρήσεων. Ωστόσο χρειάζονται να γίνουν σημαντικές βελτιώσεις για να αναβαθμιστεί η ποιότητα ζωής, τόσο σε ό,τι αφορά τον τομέα των μεταφορών και συγκοινωνιών όσο και στον τομέα διαχείρισης υδάτινων πόρων και αποβλήτων-απορριμμάτων. Είναι σοβαρό θέμα η απουσία εγγειοβελτιωτικών, σε μια περιοχή με χαμηλό ύψος βροχοπτώσεων, όπως επίσης και το πολύ κακό οδικό δίκτυο που καθιστά προβληματική την πρόσβαση προς τη Σητεία. Ο δρόμος είναι στενός (μια λωρίδα/κατεύθυνση), με περιορισμένη ή καθόλου ορατότητα σε διάφορα σημεία, με λακούβες και με απότομες στροφές με κλίση. Επιπροσθέτως, αξίζει να αναφερθεί στο σημείο αυτό ότι έχουν μείνει ανολοκλήρωτα τα έργα οδοποιΐας στην είσοδο του νομού Λασιθίου στη θέση Άγιος Γεώργιος Σεληνάρι. Στο ρεύμα προς Λασιθί η κίνηση πραγματοποιείται μέσω τμήματος της υφιστάμενης εθνικής οδού (μονόδρομος), ενώ προς Ηράκλειο η κυκλοφορία διεξάγεται από τμήμα της παλιάς εθνικής οδού μέχρι τον κόμβο του Σισίου.

Κοινωνική υποδομή

Πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια φροντίδα υγείας παρέχονται από το Γενικό Νοσοκομείο – Κέντρο Υγείας Σητείας, στο οποίο υπάγονται τα (8) Περιφερειακά Ιατρεία που εδρεύουν κυρίως σε οικισμούς της ενδοχώρας και περιορίζονται στην αντιμετώπιση ελάσσωνων έκτακτων περιστατικών καθώς και στη συνταγογράφηση. Υπάρχει επίσης και ένα κτηνιατρείο.

Οι ανάγκες για τη φροντίδα βρεφών, νηπίων και παιδιών καλύπτονται από δημόσιους και ιδιωτικούς βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς. Στην περιοχή μελέτης λειτουργούν σχολικές μονάδες όλων των βαθμίδων. Αρκετοί

είναι ωστόσο οι οικισμοί που δεν διαθέτουν καμία λειτουργούσα υποδομή εκπαίδευσης, συνέπεια κυρίως της σταδιακής μετακίνησης των κατοίκων προς μεγαλύτερους οικισμούς και αστικά κέντρα. Στη Σητεία, εκπαίδευση παρέχεται ακόμη από ένα ΙΕΚ, το παράρτημα του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Κρήτης (τμήμα Διατροφής & Διαιτολογίας) καθώς και τη Σχολή Αστυφυλάκων. Επίσης, πρέπει να αναφερθεί ότι υπάρχει Ειδικό Σχολείο (Δημοτικό-ΕΕΕΕΚ) καθώς και Σχολείο “Δεύτερης Ευκαιρίας”.

Με στόχο την άρση της απομόνωσης και τη δημιουργική απασχόληση των ηλικιωμένων ατόμων έχει δημιουργηθεί (1) Κέντρο Ανοιχτής Προστασίας Ηλικιωμένων (ΚΑΠΗ) στη Σητεία. Ακόμη, με συγχρηματοδότηση του Β' και Γ' ΚΠΣ υλοποιήθηκαν Προγράμματα Κοινωνικής Μέριμνας και Βοήθειας στο Σπίτι, με στόχο την κατ' οίκον εξυπηρέτηση ατόμων τρίτης ηλικίας τα οποία όμως πρέπει να υποστηριχθούν περαιτέρω. Η ίδρυση γηροκομείου στο Δήμο της Σητείας αποτελεί ανάγκη για τη βελτίωση της κοινωνικής πρόνοιας και της προσφοράς υπηρεσιών στην τρίτη ηλικία.

Συμπερασματικά, οι υποδομές υγείας κρίνονται σχετικά ανεπαρκείς για τις ανάγκες των κατοίκων της περιοχής μελέτης. Με το νέο σχέδιο νόμου προβλέπεται να συνεννωθούν κάποιες κλινικές του νοσοκομείου Σητείας με ενδεχόμενο να προκύψουν σοβαρά λειτουργικά προβλήματα. Επιπροσθέτως, δεν είναι πλήρως εξοπλισμένο και σωστά στελεχωμένο με αποτέλεσμα σοβαρά περιστατικά να “στέλνονται” στα νοσοκομεία του Ηρακλείου. Ακόμη, τα Περιφερειακά Ιατρεία χρήζουν βελτίωσης και επέκτασης του ωραρίου λειτουργίας τους για την κάλυψη περισσότερων τακτικών και έκτακτων περιστατικών. Το πρόβλημα των κατοίκων της ενδοχώρας γίνεται ακόμα πιο έντονο στην περίπτωση που δε διαθέτουν δικό τους μεταφορικό μέσο και μοναδικός τρόπος μετακίνησής τους είναι τα μέσα μαζικής μεταφοράς. Επίσης, δεν υπάρχει ικανοποιητική εξυπηρέτηση ευπαθών ομάδων πολιτών με ιδιαίτερα προβλήματα. Τέτοιοι ασθενείς είναι τα άτομα με κάποια αναπηρία, οι μοναχικοί άνθρωποι, οι υπερήλικες, τα εξαρτημένα άτομα κ.ά.

Αναφορικά με τις υποδομές πρόνοιας, η κατάσταση είναι μάλλον αποθαρρυντική. Δεν μπορούν να εξυπηρετηθούν όλα τα άτομα τρίτης ηλικίας με ένα μόνο ΚΑΠΗ σε όλο το δήμο αφού κέντρα στους πρώην Δήμους Ιτάνου και Λεύκης δεν υπάρχουν. Ακόμη, η απουσία αστικής συγκοινωνίας λειτουργεί σε βάρος των κατοίκων απομακρυσμένων οικισμών. Τέλος, η λήξη της

χρηματοδότησης λειτουργίας πολλών προγραμμάτων “Βοήθειας στο Σπίτι” θέτει σε κίνδυνο την εξυπηρέτηση του τοπικού πληθυσμού.

Σχετικά με τις υποδομές βασικής εκπαίδευσης, αυτές μπορούν να κριθούν ως ικανοποιητικές. Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι στους μικρούς οικισμούς, πολλοί από τους οποίους παρουσιάζουν εικόνα ερήμωσης, τα δημοτικά σχολεία έχουν κλείσει με συνέπεια οι κτιριακές τους υποδομές να μένουν ανεκμετάλλευτες.

2.4 Κοινωνικά/Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού.

2.4.1 Κατανομή πληθυσμού.

Στην περιοχή μελέτης το οικιστικό κέντρο της πόλης της Σητείας, που παρουσιάζει σημαντική οικονομική ανάπτυξη, συγκεντρώνει σχεδόν το σύνολο του πληθυσμού της περιοχής (80% περίπου). Ο συνολικός πληθυσμός του δήμου κατά την τελευταία απογραφή του 2011, σύμφωνα με τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος, ανέρχεται σε 18.550 κατοίκους. Στον αριθμό αυτό δεν υπολογίζεται ο πληθυσμός των 4 κοινοτήτων που εντάχθηκαν στις 09/11/2011 στο Δήμο Σητείας (Λιθίνες, Περβολάκια, Πεύκοι, Χρυσοπηγή) των οποίων οι κάτοικοι σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2001 ήταν 1.446.

Πραγματικός πληθυσμός Καποδιστριακών Δήμων				
	Απογραφή 1981	Απογραφή 1991	Απογραφή 2001	% διαφορά 1991-2001
Δήμος Σητείας	13.272	13.701	14.338	4,6
Δήμος Ιτάνου	2.328	2.503	2.514	0,4
Δήμος Λεύκης	2.751	2.435	2.177	-10,6

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού (επεξεργασμένα στοιχεία)

2.4.2 Πληθυσμιακές εξελίξεις.

Η μελέτη της δομής του πληθυσμού, σύνθεση κατά φύλο και ηλικία, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς επιτρέπει την εκτίμηση του επιπέδου κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Η δημογραφική εικόνα του 2001 ταυτίζεται με αυτήν των τυπικών ορεινών και μειονεκτικών ζωνών τόσο σε περιφερειακό όσο και σε εθνικό επίπεδο. Χαρακτηρίζεται αφενός από χαμηλούς αριθμούς ατόμων νεαρών ηλικιών (0-14), με τις γυναίκες μάλιστα να είναι κατά τι λιγότερες από τους άντρες, και αφετέρου από υψηλό αριθμό ατόμων τρίτης ηλικίας (πίνακες 1α και 1β).

Σύμφωνα με την απογραφή του 2011, όσον αφορά στην κατανομή κατά φύλο καταγράφεται διαφοροποίηση με μια μικρή υπεροχή των γυναικών έναντι των ανδρών. Έτσι, οι πρώτες ανέρχονται σε 9.320 έναντι 9.230 των δευτέρων και η πυκνότητα κατοίκων/τ.χ.λ.μ. “φτάνει” το 29,58. Ο δείκτης γήρανσης του πίνακα (2), [(πληθυσμός 65+ / πληθυσμό 0-14 ετών) X 100], είναι αρκετά χαμηλός για τη δημοτική ενότητα Σητείας έναντι του αντίστοιχου των άλλων δύο δημοτικών ενοτήτων με φυσικό επακόλουθο την εικόνα του δείκτη νεανικότητας, [(πληθυσμός 0-14 ετών / συνολικός πληθυσμός) X 100].

Πίνακας 1α. Πραγματικός πληθυσμός κατά φύλο και ομάδες ηλικιών (Ανδρες)- 2001				
	Σύνολο	0-14	15-64	>65
Δημοτική Ενότητα Σητείας	7.199 (100%)	1.102 (15,31)	4.615 (64,11)	1.482 (20,59)
Δημοτική Ενότητα Ιτάνου	1.339 (100%)	187 (13,97)	868 (64,82)	284 (21,21)
Δημοτική Ενότητα Λεύκης	992 (100%)	140 (14,11)	519 (52,32)	333 (33,57)

Σύνολο περιοχής μελέτης	9.530 (100%)	1.429 (14,99)	6.002 (62,98)	2.099 (22,03)
Νομός Λασιθίου	38.625 (100%)	6.417 (16,61)	25.128 (65,06)	7.080 (18,33)
Περιφέρεια Κρήτης	304.401 (100%)	53.002 (17,41)	206.666 (67,89)	44.733 (14,70)

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού 2001(επεξεργασμένα στοιχεία)

Πίνακας 1β. Πραγματικός πληθυσμός κατά φύλο και ομάδες ηλικιών (Γυναίκες) -2001				
	Σύνολο	0-14	15-64	>65
Δημοτική Ενότητα Σητείας	7.139 (100%)	1.064 (14,90)	4.379 (61,34)	1.696 (23,76)
Δημοτική Ενότητα Ιτάνου	1.175 (100%)	159 (13,53)	698 (59,40)	318 (27,06)
Δημοτική Ενότητα Λεύκης	1.040 (100%)	132 (12,69)	528 (50,77)	380 (36,54)
Σύνολο περιοχής μελέτης	9.354 (100%)	1.355 (14,49)	5.605 (59,92)	2.394 (25,59)
Νομός Λασιθίου	37.694 (100%)	5.789 (15,36)	23.391 (62,05)	8.514 (22,59)
Περιφέρεια Κρήτης	296.729 (100%)	48.973 (16,50)	194.727 (65,62)	53.029 (17,87)

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού 2001(επεξεργασμένα στοιχεία)

Πίνακας 2. Δημογραφικοί δείκτες - 2001		
	Δείκτης γήρανσης	Δείκτης νεανικότητας
Δημοτική ενότητα Σητείας	1,47	0,15
Δημοτική ενότητα Ιτάνου	1,74	0,14
Δημοτική ενότητα Λεύκης	2,53	0,12
Νομός Λασιθίου	1,28	0,16
Περιφέρεια Κρήτης	0,99	0,17

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού 2001(επεξεργασμένα στοιχεία)

Η εικόνα αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων εμφανίζει τα ίδια χαρακτηριστικά με την αντίστοιχη σε επίπεδο Νομού με την συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων (και των δύο φύλων) να είναι απόφοιτοι στοιχειώδους και μέσης εκπαίδευσης, πίνακες 3 και 4.

Πίνακας 3. Επίπεδο εκπαίδευσης ανδρών ηλικίας 10 ετών και άνω							
	Σύνολο	Μετα ππ. - Διδασκ.	Πτυχ. Ανώ- τατ. σχολ.	Πτυχ. Ανώτερ σχολών	Απόφ. Μέσης εκπ.	Απόφ. Στοιχει- ώδους εκπ.	Αναλ- φάβ.
Δημοτική ενότητα Σητείας	5.108 (100%)	14 (0,27)	578 (11,32)	273 (5,34)	1.516 (29,68)	2.636 (51,61)	91 (1,78)
Δημοτική ενότητα Ιτάνου	898 (100%)	1 (0,11)	51 (5,68)	33 (3,67)	216 (24,05)	561 (62,47)	36 (4)
Δημοτική ενότητα Λεύκης	789 (100%)	0 (0)	32 (4,06)	25 (3,17)	176 (22,31)	532 (67,43)	24 (3,04)
Νομός Λασιθίου	16.936 (100%)	73 (0,43)	2.382 (14,06)	1.089 (6,43)	8.224 (48,56)	4.961 (29,29)	207 (1,22)

Περιφέρεια Κρήτης	204.881 (100%)	1.779 (0,87)	18.949 (9,25)	10.257 (5)	67.927 (33,15)	100.465 (49,04)	5.504 (2,69)
-------------------	-------------------	-----------------	------------------	---------------	-------------------	--------------------	-----------------

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού 2001(επεξεργασμένα στοιχεία)

Πίνακας 4. Επίπεδο εκπαίδευσης γυναικών ηλικίας 10 ετών και άνω							
	Σύνολο	Μεταπ - Διδακτ	Πτυχ. Ανώτατ. σχολών	Πτυχ. Ανώτερ. σχολών	Απόφ. Μέσης εκπ.	Απόφ. Στοιχειώ -δους εκπ.	Αναλ-φάβ.
Δημοτική ενότητα Σητείας	4.899 (100%)	7 (0,14)	365 (7,45)	208 (4,25)	1.350 (27,56)	2.650 (54,09)	319 (6,51)
Δημοτική ενότητα Ιτάνου	781 (100%)	1 (0,13)	26 (3,33)	21 (2,69)	146 (18,69)	487 (62,36)	100 (12,80)
Δημοτική ενότητα Λεύκης	658 (100%)	0 (0)	9 (1,37)	8 (1,22)	92 (13,98)	478 (72,64)	71 (10,79)
Σύνολο περιοχής μελέτης	6.338 (100%)	8 (0,13)	400 (6,31)	237 (3,74)	1.588 (25,06)	3.615 (57,04)	490 (7,73)
Νομός Λασιθίου	25.715 (100%)	51 (0,20)	2.010 (7,82)	1.163 (4,52)	7.417 (28,84)	12.982 (50,48)	2.092 (8,14)
Περιφέρεια Κρήτης	198.774 (100%)	991 (0,50)	18.081 (9,10)	9.472 (4,77)	63.267 (31,83)	93.818 (47,20)	13.145 (6,61)

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού 2001(επεξεργασμένα στοιχεία)

Σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο κατά φύλο παρατηρείται μια ισοβαθμία, σχεδόν, ανδρών και γυναικών στη μέση και τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Ωστόσο, οι άντρες υπερτερούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και στην κατηγορία “κάτοχοι μεταπτυχιακού-διδακτορικού τίτλου”. Οι γυναίκες από την άλλη, δυστυχώς, έχουν μεγάλο αριθμό στην κατηγορία “αναλφάβητοι”, το οποίο είναι χαρακτηριστικό πρόβλημα και όλου του νομού.

Εξετάζοντας τα στοιχεία του οικονομικά ενεργού πληθυσμού σε σχέση με τη θέση στο επάγγελμα, όπως παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα, προκύπτει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό του στην περιοχή μελέτης είναι μισθωτοί. Χαμηλότερο είναι το ποσοστό των εργαζόμενων (για δικό τους λογαριασμό) και των εργοδοτών, με το μεγαλύτερο ποσοστό των δευτέρων να συγκεντρώνεται στην πόλη της Σητείας λόγω του αμιγούς περιαστικού χαρακτήρα της.

Πίνακας 5. Απασχολούμενοι κατά θέση στο επάγγελμα						
	Σύνολο	Εργο- δότες	Εργαζό- μενοι	Μισθω- τοί	Συμβοη- θούντα μέλη	Νέοι
Δημοτική ενότητα Σητείας	11.400 (100%)	1.227 (10,76)	2.847 (24,97)	6.213 (54,50)	909 (7,97)	204 (1,79)
Δημοτική ενότητα Ιτάνου	1.967 (100%)	154 (7,83)	765 (38,89)	723 (36,76)	299 (15,20)	26 (1,32)
Δημοτική ενότητα Λεύκης	1.922 (100%)	131 (6,82)	958 (49,84)	536 (27,89)	278 (14,46)	19 (0,99)
Σύνολο περιοχής μελέτης	15.289 (100%)	1.512 (9,89)	4.570 (29,89)	7.472 (48,87)	1.486 (9,72)	249 (1,63)
Νομός Λασιθίου	33.983 (100%)	3.980 (11,71)	8.049 (23,69)	18.236 (53,66)	2.496 (7,34)	1.222 (3,60)
Περιφέρεια Κρήτης	261.665 (100%)	29.247 (11,18)	52.803 (20,18)	151.094 (57,74)	17.205 (6,58)	11.316 (4,32)

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού 2001(επεξεργασμένα στοιχεία)

2.4.3 Οικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής.

Σχετικά με την απασχόληση κατά φύλο προκύπτει περιορισμένη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας, αν και διαχρονικά έχει μειωθεί το χάσμα μεταξύ ανδρικής και γυναικείας απασχόλησης. Στις κατηγορίες “εργοδότες”, “εργαζόμενοι” (για δικό τους λογαριασμό), “μισθωτοί” υπερέχουν οι άνδρες έναντι των γυναικών, οι οποίες στη συντριπτική τους πλειοψηφία απασχολούνται ως συμβοηθούσα μέλη (πίνακες 6 και 7).

Πίνακας 6. Απασχολούμενοι (άνδρες) κατά θέση στο επάγγελμα						
	Σύνολο	Εργο- δότες	Εργα- ζόμενοι	Μισθω- τοί	Συμβοη- θούντα μέλη	Νέοι
Δημοτική ενότητα Σητείας	7.084 (100%)	927 (13,09)	1.924 (27,16)	3.895 (54,98)	204 (2,88)	134 (1,89)
Δημοτική ενότητα Ιτάνου	1.344 (100%)	124 (9,23)	636 (47,32)	513 (38,17)	50 (3,72)	21 (1,56)
Δημοτική ενότητα Λεύκης	1.102 (100%)	97 (8,80)	548 (49,73)	394 (35,75)	48 (4,36)	15 (1,36)
Σύνολο περιοχής μελέτης	9.530 (100%)	1.148 (12,05)	3.108 (32,61)	4.802 (50,39)	302 (3,17)	170 (1,78)
Νομός Λασιθίου	20.488 (100%)	2.895 (14,13)	5.504 (26,86)	10.825 (52,84)	530 (2,59)	734 (3,58)
Περιφέρεια Κρήτης	162.179 (100%)	21.657 (13,35)	39.650 (24,49)	90.565 (55,84)	3.763 (2,32)	6.544 (4,04)

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού 2001(επεξεργασμένα στοιχεία)

Πίνακας 7. Απασχολούμενοι (γυναίκες) κατά θέση στο επάγγελμα						
	Σύνολο	Εργο- δότες	Εργα- ζόμενοι	Μισθω- τοί	Συμβοη- θούντα μέλη	Νέοι
Δημοτική ενότητα Σητείας	4.316 (100%)	300 (6,95)	923 (21,39)	2.318 (53,71)	705 (16,33)	70 (1,62)
Δημοτική ενότητα Ιτάνου	609 (100%)	17 (2,79)	128 (21,02)	210 (34,48)	249 (40,89)	5 (0,82)
Δημοτική ενότητα Λεύκης	689 (100%)	34 (4,93)	279 (40,49)	142 (20,61)	230 (33,38)	4 (0,58)
Σύνολο περιοχής μελέτης	5.614 (100%)	351 (6,25)	1.330 (23,69)	2.670 (47,56)	1.184 (21,09)	79 (1,41)
Νομός Λασιθίου	13.495 (100%)	1.085 (8,04)	2.545 (18,86)	7.411 (54,92)	1.966 (14,57)	488 (3,62)
Περιφέρεια Κρήτης	99.486 (100%)	7.590 (7,63)	13.153 (13,22)	60.529 (60,84)	13.442 (13,51)	4.772 (4,80)

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού 2001(επεξεργασμένα στοιχεία)

Η ηλικία είναι άλλος ένας παράγοντας που επηρεάζει τα ποσοστά συμμετοχής στην απασχόληση. Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, υψηλοί αριθμοί απασχολούμενων και στα δυο φύλα συναντώνται στις ομάδες ηλικιών 30 - 44 και 45 – 64 ετών (πίνακες 8 και 9). Το επίπεδο απασχόλησης των ατόμων ηλικίας κάτω των 29 ετών είναι χαμηλό, γεγονός το οποίο μπορεί να ερμηνευτεί από το φαινόμενο της παρατεταμένης παραμονής στην εκπαίδευση αλλά και/ή της φυγής των νέων ατόμων από την περιοχή. Γενικότερα, αυτό συνιστά ένα μείζον χαρακτηριστικό της Ελληνικής αγοράς εργασίας που υπογραμμίζεται από την εξάρτηση των νέων από την οικογένειά τους μέχρι και την τρίτη δεκαετία της ζωής τους. Σημειώνεται,

τέλος, ότι η απασχόληση ατόμων τρίτης ηλικίας είναι υψηλότερη αυτής του υπόλοιπου νομού (το ποσοστό στην ενότητα Ιτάνου μάλιστα στους άνδρες >65 είναι μεγαλύτερο από το διπλάσιο του αντίστοιχου του νομού). Στις γυναίκες μεγάλη απόκλιση παρατηρείται στη ηλικία >65 στην ενότητα Λεύκης.

Πίνακας 8. Απασχόληση ανδρών κατά ομάδες ηλικιών - 2001							
	Σύνολο	10 έως 19	20 έως 24	25 έως 29	30 έως 44	45 έως 64	>65
Δημοτική ενότητα Σητείας	3.380 (100%)	60 (1,78)	259 (7,66)	431 (12,75)	1.378 (40,77)	1.115 (32,99)	137 (4,05)
Δημοτική ενότητα Ιτάνου	538 (100%)	18 (3,35)	41 (7,62)	70 (13,01)	197 (36,62)	166 (30,85)	46 (8,55)
Δημοτική ενότητα Λεύκης	634 (100%)	22 (3,47)	44 (6,94)	93 (14,67)	245 (38,64)	198 (31,23)	32 (5,05)
Σύνολο περιοχής μελέτης	4.552 (100%)	100 (2,20)	344 (7,56)	594 (13,05)	1.820 (39,98)	1.479 (32,49)	215 (4,72)
Νομός Λασιθίου	18.650 (100%)	424 (2,27)	1.624 (8,71)	2.403 (12,88)	7.520 (40,32)	5.980 (32,06)	699 (3,75)
Περιφέρεια Κρήτης	147.616 (100%)	3.248 (2,20)	14.248 (9,65)	20.662 (14)	59.624 (40,39)	45.356 (30,73)	4.478 (3,03)

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού 2001(επεξεργασμένα στοιχεία)

Πίνακας 9. Απασχόληση γυναικών κατά ομάδες ηλικιών - 2001							
	Σύνολο	10 έως 19	20 έως 24	25 έως 29	30 έως 44	45 έως 64	>65
Δημοτική ενότητα Σητείας	1.987 (100%)	20 (1)	142 (7,15)	248 (12,48)	876 (44,09)	641 (32,26)	60 (3,02)
Δημοτική ενότητα Ιτάνου	282 (100%)	3 (1,06)	26 (9,22)	44 (15,60)	101 (35,82)	92 (32,62)	16 (5,67)
Δημοτική ενότητα Λεύκης	326 (100%)	7 (2,15)	24 (7,36)	37 (11,35)	104 (31,90)	134 (41,10)	20 (6,13)
Σύνολο περιοχής μελέτης	2.595 (100%)	30 (1,16)	192 (7,40)	329 (12,68)	1.081 (41,66)	867 (33,41)	96 (3,70)
Νομός Λασιθίου	11.737 (100%)	182 (1,55)	1.022 (8,71)	1.645 (14,02)	4.932 (42,02)	3.601 (30,68)	355 (3,02)
Περιφέρεια Κρήτης	86.069 (100%)	1.241 (1,44)	8.693 (10,10)	12.829 (14,91)	37.826 (43,95)	23.886 (27,75)	1.594 (1,85)

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού 2001(επεξεργασμένα στοιχεία)

Σε ότι αφορά την κατά τομέα κατανομή της απασχόλησης, με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 2001, τα δεδομένα αλάζουν ανά δημοτική ενότητα. Στη Σητεία, τα περισσότερα άτομα καταγράφονται στον τριτογενή τομέα, ακολουθεί ο πρωτογενής και τελευταίος είναι ο δευτερογενής. Διαπιστώνεται, συνεπώς, τριτογενοποίηση της τοπικής οικονομίας η οποία αφορά σε απασχόληση στους τομείς του τουρισμού και εν γένει των υπηρεσιών και διαμορφώνει ανάλογα τα μεγέθη του εισοδήματος στην περιοχή. Από τον πίνακα 10 παρατηρούμε ότι και σε επίπεδο νομού δεν υπάρχει κάποια διαφοροποίηση. Στις ενότητες Ιτάνου και Λεύκης πρώτος σε ποσοστό είναι ο πρωτογενής τομέας και ακολουθούν τριτογενής και

δευτερογενής με σημαντικές διαφοροποιήσεις συγκριτικά με τον υπόλοιπο νομό (πχ. στη Λεύκη το ποσοστό του πρωτογενή είναι σχεδόν διπλάσιο).

Πίνακας 10. Απασχόληση κατά τομέα οικονομικής δραστηριότητας - 2001					
	Σύνολο	1γενής	2γενής	3γενής	Δε δήλωσαν
Δημοτική ενότητα Σητείας	5.942 (100%)	1.740 (29,28)	291 (4,90)	3.631 (61,11)	280 (4,71)
Δημοτική ενότητα Ιτάνου	1.021 (100%)	512 (50,15)	32 (3,13)	426 (41,72)	51 (5)
Δημοτική ενότητα Λεύκης	918 (100%)	626 (68,19)	29 (3,16)	237 (25,82)	26 (2,83)
Σύνολο περιοχής μελέτης	7.881 (100%)	2.878 (36,52)	352 (4,47)	4.294 (54,49)	357 (4,53)
Νομός Λασιθίου	33.983 (100%)	10.363 (30,49)	1.262 (3,71)	20.402 (60,04)	1.956 (5,76)
Περιφέρεια Κρήτης	231.333 (100%)	54.170 (23,42)	37.213 (16,09)	128.542 (55,57)	11.408 (4,93)

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού 2001(επεξεργασμένα στοιχεία)

Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός, με βάση τα στοιχεία των απογραφών του 1991 και του 2001, ακολούθησε ανοδική πορεία με υψηλά ποσοστά αύξησής του (>30%) να καταγράφονται στο Δημοτικό Διαμέρισμα της Σητείας σε σχέση με το νομό Λασιθίου (πίνακας 11). Ακόμη, από την ανάλυση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά φύλο αναδεικνύεται η περιορισμένη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό (πίνακας 12).

Πίνακας 11. Εξέλιξη οικονομικά ενεργού πληθυσμού 1991-2001			
	1991	2001	Ποσοστό %
Δημοτικό διαμέρισμα Σητείας	2.788	3.755	34,68
Νομός Λασιθίου	29.396	33.988	15,62
Περιφέρεια Κρήτης	211.185	261.719	23,93

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού 2001(επεξεργασμένα στοιχεία)

Πίνακας 12. Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά φύλο -2001			
	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες
Δημοτική ενότητα Σητείας	5.942 (100%)	3.696 (62,20)	2.246 (37,80)
Δημοτική ενότητα Ιτάνου	1.021 (100%)	699 (68,46)	322 (31,54)
Δημοτική ενότητα Λεύκης	918 (100%)	568 (61,87)	350 (38,13)
Σύνολο περιοχής μελέτης	7.881 (100%)	4.963 (62,97)	2.918 (37,03)
Νομός Λασιθίου	33.988 (100%)	20.490 (60,29)	13.498 (39,71)
Περιφέρεια Κρήτης	261.719 (100%)	162.202 (61,98)	99.517 (38,02)

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού 2001(επεξεργασμένα στοιχεία)

Συμπερασματικά, μπορούμε να υπογραμμίσουμε ότι η απασχόληση εξελίχθηκε ανοδικά στο διάστημα 1991 –2001. Από πλευράς ηλικιακής σύνθεσης, υψηλά ποσοστά απασχόλησης εντοπίζονται στις ομάδες ηλικιών 30-44 ετών και 45-64 ετών. Η πλειοψηφία του πληθυσμού στα αστικό κέντρο της Σητείας απασχολείται στον τριτογενή τομέα σε αντίθεση με τον πρωτογενή ο οποίος εμφανίζει πλέον σημάδια συρρίκνωσης. Το αντίστροφο παρατηρείται

στην Ίτανο και τη Λεύκη. Το μέγεθος της ανεργίας διαχρονικά σημειώνει αυξητικές τάσεις και φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα ότι πλήττονται περίπου το ίδιο και τα δυο φύλα. Εξάιρεση αποτελεί η περιοχή της δημοτικής ενότητας Ιτάνου όπου η ανεργία στους άνδρες υπερτερεί ξεπερνώντας κατά πολύ το αντίστοιχο ποσοστό του υπόλοιπου νομού και της Περιφέρειας.

Πίνακας 13. Ανεργία κατά φύλο - 2001		
	Άνδρες	Γυναίκες
Δημοτική ενότητα Σητείας	316 (55%)	259 (45%)
Δημοτική ενότητα Ιτάνου	65 (61,9%)	40 (38,1%)
Δημοτική ενότητα Λεύκης	26 (57,8%)	19 (42,2%)
Σύνολο περιοχής μελέτης	407 (56,14%)	318 (43,86)
Νομός Λασιθίου	1.838 (51,1%)	1.758 (48,9%)
Περιφέρεια Κρήτης	14.563 (52%)	13.417 (48%)

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ / Απογραφή πληθυσμού 2001(επεξεργασμένα στοιχεία)

2.5 Οικονομικά στοιχεία.

Το σύγχρονο παραγωγικό πρότυπο του Νομού Λασιθίου (Ετήσια Γεωργική Στατιστική Έρευνα 2004), κατά μείζονα λόγο χαρακτηρίζεται από την παραγωγή:

- Πρώιμα κηπευτικά (πλέον των 100.000 τόννων).
- Πατάτες (39.067 τόννοι).
- Ελαιόλαδο (16.000 έως 22.000 τόννοι).
- Μελιτζάνα (6.284 τόννοι).
- Μούστος (3.730 τόννοι).
- Γάλα (18.600 τόννοι).
- Αυγά (100.654 τεμάχια).
- Κρέας αιγοπροβάτων και πουλερικών (3.694 τόννοι) και τέλος
- Σκληρό τυρί (1.292 τόννοι).

Τα νοικοκυριά των αγροτικών περιοχών ανέρχονται σε 14.421 (με >80% ιδιοκατοίκηση) και κατά κανόνα αποτελούνται από 2 μέλη. Το 53,40% των

εκμεταλλεύσεων ανήκουν σε άτομα άνω των 55 ετών ενώ το ποσοστό εκείνων κάτω των 40 ετών είναι 25% περίπου.

2.5.1 Γεωργία.

Στην περιοχή μελέτης τα παραπάνω δεδομένα διαφοροποιούνται καθώς οι ελαιώνες επικρατούν στο αγροτικό τοπίο με τον μέσο όρο της επαρχίας Σητείας σε λάδι να ανέρχεται στους 10.000 τόννους, οι μισοί σχεδόν από τους οποίους τυποποιούνται και εξάγονται (90% στην Ιταλία). Το 50% περίπου των αγροτικών εκμεταλλεύσεων είναι μικτές (γεωργικές και κτηνοτροφικές), ενώ το 45% αμιγώς γεωργικές με μέση έκταση αγροτεμαχίων τα 3,85 στρέμματα. Οι ελιές (ποικιλία Κορωνέϊκη) αντιπροσωπεύουν το μεγαλύτερο ποσοστό των γεωργικών εκτάσεων. Σύμφωνα με στοιχεία της Ε.Α.Σ Σητείας ανέρχονται σε 13.462 εκτάρια με σύνολο παραγωγών τους 7.300. Οι ετήσιες καλλιέργειες και τα αμπέλια είναι ελάχιστα, σε ποσοστό 2% το καθένα. Αναφορικά με τα αμπέλια, η ποικιλία “Σουλτανίνα” καταλαμβάνει έκταση 339 εκταρίων ενώ η ποικιλία “Λιάτικο” 485 εκτάρια. Ακόμη, μικρότερες εκτάσεις υπάρχουν με κηπευτικά (40-50 στρέμματα), κυρίως στην περιοχή του Γούδουρα.

Σημαντική συνεισφορά στο αγροτικό εισόδημα έχουν οι επιδοτήσεις – ενισχύσεις που δίνονται στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις. Πρέπει να υπογραμμίσουμε στο σημείο αυτό τη γήρανση του αγροτικού πληθυσμού ενώ εξαιρετικά δυσμενές είναι και το επίπεδο της γεωργικής εκπαίδευσης, καθώς το σύνολο σχεδόν των κατόχων γεωργικών εκμεταλλεύσεων έχουν μόνο πρακτική πείρα.

Η μεταποίηση των παραγόμενων αγροτικών προϊόντων έχει σημαντικά περιθώρια ανάπτυξης και κατά κύριο λόγο αναφέρεται στους παρακάτω μεταποιητικούς υποκλάδους:

1. Ελαιοτριβεία – Τυποποιητήρια ελαιολάδου

Οι σχετικές δυνατότητες προέρχονται κατά κύριο λόγο από εγκαταστάσεις Ενώσεων Αγροτικών Συνεταιρισμών και μικρής δυναμικότητας ιδιωτικές επιχειρήσεις χωρίς μεταξύ τους συνεργασία και οργανωμένο σύστημα εμπορίας. Οι μεγαλύτερες εγκαταστάσεις είναι αυτές της Ένωσης Αγροτικών Συνεταιρισμών Σητείας στη θέση Γκέλα και των “Βιοκαλλιεργητών ΑΕ” στη Μονή Τοπλού.

2. Μονάδες παραγωγής αποσταγμένων αλκοολούχων ποτών (τσικουδιά)

Η πλειοψηφία των μονάδων είναι οικογενειακές, παραδοσιακού χαρακτήρα, που εξυπηρετούν εποχιακά τον τοπικό πληθυσμό κατά την περίοδο απόσταξης (Οκτώβριος και Νοέμβριος, παραδοσιακά καζανέματα). Τα αποστακτήρια των συνεταιρισμών και κάποια λίγα ιδιωτών είναι αυτά που παράγουν τον μεγαλύτερο όγκο τσικουδιάς που προωθείται στην αγορά.

3. Οινοποιεία

Στην περιοχή μελέτης λειτουργούν 3. Το μεγαλύτερο είναι αυτό της ΕΑΣ Σητείας στη θέση Γκέλα Σητείας, 1 στη Μονή Τοπλού και 1 είναι ιδιώτη στη Ζήρο Λεύκης.

2.5.2 Κτηνοτροφία.

Στην αιγοπροβατοτροφία τα σημαντικότερα προβλήματα σχετίζονται με την εκτατική εκτροφή των αιγοπροβάτων όπως αυτή ασκείται στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές. Αυτό που παρατηρείται είναι ότι επενδύεται συνήθως μικρό κεφάλαιο στις κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις με αποτέλεσμα η παραγωγικότητα να είναι μικρή. Επιπροσθέτως, σε κάποιες περιπτώσεις, υπάρχει υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος λόγω μη τήρησης ορθών πρακτικών βοσκής. Για εμπορία κυρίως εκτρέφονται πρόβατα και ακολουθούν οι αίγες ενώ για ιδιοκατανάλωση πουλερικά και κουνέλια. Από τα κτηνοτροφικά προϊόντα κατά σειρά παραγωγής έχουμε το γάλα, το κρέας (αιγοπροβάτων και πουλερικών), το σκληρό τυρί και τα αυγά. Τα στοιχεία των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων στην περιοχή μελέτης παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα:

Στοιχεία κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων Δήμου Σητείας -2010	
Είδος κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων	Αριθμός κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων
Αιγοπροβάτων	228
Μικτές	215
Προβάτων	207

Αιγών	76
Αγελαίες	75
Σταβλισμένες	60
Σύνολο	861

Πηγή: Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Σητείας.

Αριθμός ζώων Δήμου Σητείας -2010	
Είδος	Αριθμός
Πρόβατα	53.700
Αίγες	17.910
Κριοί	1.887
Τράγοι	1.235
Σύνολο	74.732

Πηγή: Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Σητείας.

Σχετικά με το γάλα, η υποδομή όσον αφορά την παραγωγή, τη διακίνηση μέχρι και την επεξεργασία του είναι σχετικά ανεπαρκής. Κάποιοι κτηνοτρόφοι φτιάχνουν δικό τους τυρί το οποίο και πουλάνε κυρίως σε γνωστούς τους που προέρχονται από το ίδιο χωριό, αλλά δεν ζουν σε αυτό πλέον μόνιμα, ή το προορίζουν για αυτοκατανάλωση. Υπάρχει μια πολύ καλή ιδιωτική επιχείρηση παραγωγής γαλακτοκομικών προϊόντων στη Σητεία αλλά είναι δύσκολο να “σηκώσει” το βάρος της προώθησης των τυριών στην εκτός νομού αγορά, λόγω βέβαια και της φθαρτότητας του προϊόντος.

Άλλες δραστηριότητες στην περιοχή σχετίζονται με τη μελισσοκομία και την αλιεία. Το θυμαρίσιο μέλι της περιοχής είναι γνωστό για την ποιότητά του και πολλοί κατά κύριο επάγγελμα αγρότες αλλά και μη αγρότες έχουν δικά τους μελίσσια. Υπάρχει και ένα τυποποιητήριο μελιού στη Σητεία που πρόσφατα κατασκευάστηκε, μέσω του Leader+, και ο ιδιοκτήτης έχει την πρόθεση να οργανώσει έναν ειδικό χώρο ξενάγησης για τους επισκέπτες του.

Όλος ο Δήμος Σητείας φημίζεται, τέλος, για τα φρέσκα ψάρια τα οποία μπορεί να γευτεί ένας τουρίστας σε μια από τις πολλές ταβέρνες που υπάρχουν εκεί.

2.5.3 Τοπικά προϊόντα.

Ως προϊόντα ΠΟΠ έχουν κατοχυρωθεί το ελαιόλαδο “Σητεία Λασιθίου Κρήτης”, τα τυροκομικά “Ξύγαλο Σητείας”, “Γραβιέρα Κρήτης” και “Ξυνομυζήθρα Κρήτης”. Ως ΠΓΕ το “Κρητικό Παξιμάδι” και η “Τσικουδιά” και ΟΠΑΠ (VQPRD) ο οίνος Σητείας από την ποικιλία “Λιάτικο”.

Στα παραδοσιακά προϊόντα της περιοχής (πρωτογενή, πρώτη και δεύτερης μεταποίησης) συγκαταλέγονται τα παξιμάδια (πχ. εφτάζυμα, σταρένια ολικής αλέσεως, κριθαροκούλουρα, μπουκιές κá.) και τα παραδοσιακά γλυκά (πχ. καλιτσούνι ανεβατό–λυχναράκια, μελομακάρουνα, πατούδα, σταφιδωτά, ξεροτήγανα, μουσταλευριά, τσουρέκια, κá.). Υπάρχει μια αξιόλογη ιδιωτική επιχείρηση παραδοσιακών Σητειακών γλυκών στην οποία εγγυώνται την ποιότητα των πρώτων υλών και του τελικού προϊόντος που προσφέρεται στον καταναλωτή. Ενδεικτικά σημειώνεται στο σημείο αυτό ότι χρησιμοποιούν παραδοσιακό ελαιόλαδο “ΠΟΠ Σητείας”, μέλι από ντόπιο παραγωγό, φρέσκο γάλα και αυγά και μόνο προζύμι (όχι έτοιμη μαγιά) στα γλυκά και το ψωμί τους.

Επίσης η περιοχή φημίζεται για την τσικουδιά της (ρακή), το μέλι, το βιολογικό ξύδι, τα αναψυκτικά και το τοπικό εμφιαλωμένο νερό. Ως εν δυνάμει προς κατοχύρωση Προϊόντα Ποιότητας διακρίνονται τα παραδοσιακά γλυκά Σητείας (ΠΟΠ), το μέλι Σητείας (ΠΟΠ), η αγκινάρα Κρήτης (ΠΓΕ) και η παπούλα Κρήτης (ΠΓΕ).

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί και ο σημαντικός ρόλος των Γυναικείων Συνεταιρισμών στο επίπεδο της παραγωγής τοπικών προϊόντων. Οι Γυναικείοι Συνεταιρισμοί σε όλη την Ελλάδα παρασκευάζουν και πωλούν τα προϊόντα του τόπου τους διατηρώντας και διαφυλάσσοντας τις πατροπαράδοτες συνταγές και τις παραδοσιακές τεχνικές που κληροδοτήθηκαν από γενιά σε γενιά. Στους περισσότερους συνεταιρισμούς λειτουργούν παράλληλα εκθετήρια προς πώληση των προϊόντων. Ένας πολύ καλός Γυναικείος Συνεταιρισμός δραστηριοποιείται από το 2007 στη Ζάκρο, ο

“Μελίων”. Άλλωστε, ο αγροτουρισμός στην Ελλάδα ξεκίνησε και συνεχίζεται στο μεγαλύτερο ποσοστό του ως γυναικεία υπόθεση.

2.5.4 Βιολογική γεωργία και κτηνοτροφία.

Η εικόνα σε σχέση με την βιολογική καλλιέργεια στη Σητεία είναι αρνητική αφού αυτή εφαρμόζεται μόνο στο 2,5% της καλλιεργούμενης έκτασης. Μέχρι σήμερα η βιολογική παραγωγή χαρακτηρίζεται κυρίως από μεμονωμένες πρωτοβουλίες και από την απουσία περιφερειακής πολιτικής. Η ανάπτυξη της θα μπορούσε να συνδυαστεί με καινοτόμες πρακτικές στον τουρισμό. Έτσι είναι δυνατό να οικοδομηθεί μία νέα εικόνα ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών των τουριστικών εγκαταστάσεων της περιοχής σε συνδυασμό με τη διατήρηση της φυσικής ιδιαιτερότητας της κρητικής υπαίθρου.

Σημαντική είναι η πρωτοβουλία των “Βιοκαλλιεργητών Σητείας” οι οποίοι παράγουν και τυποποιούν βιολογικό λάδι και κρασί στις εγκαταστάσεις της Μονής Τοπλού. Η εξέλιξη της ομάδας φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα:

Έτος	Παραγωγοί	Στρέμματα ελιάς	Στρέμματα αμπελιού
1992	3	100	----
1994-96	15	1200	120
2000-2009	85	3000	350

Επίσης, μια δεύτερη ομάδα από 60 ανεξάρτητους ελαιοπαραγωγούς έχει συσταθεί από τον Μάιο του 2011 με την επωνυμία “Cooperativa Sitia”. Οι παραγωγοί αυτοί αποφάσισαν να καλλιεργήσουν με βιολογικό τρόπο τις ελιές τους, να τυποποιήσουν και να εμπορευτούν έπειτα το παραγόμενο λάδι (περίπου 150 τόνοι).

2.5.5 Τουρισμός.

Στο νομό Λασιθίου συγκεντρώνεται το 14,83% του ξενοδοχειακού δυναμικού της Κρήτης. Το ξενοδοχειακό δυναμικό σε καταλύματα σε ολόκληρο το Δήμο Σητείας ανέρχεται σε 5.000 κλίνες περίπου. Το μεγαλύτερο ποσοστό καταλαμβάνουν τα επιπλωμένα διαμερίσματα και ενοικιαζόμενα δωμάτια και ακολουθούν τα μικρής δυναμικότητας (μέσο μέγεθος 35 κλίνες) και κατηγορίας ξενοδοχεία. Τέσσερις μονάδες (1 στη Σητεία, 1 στο Μόχλο και 2 στην Ανάληψη) είναι μεγάλης δυναμικότητας και δραστηριοποιούνται στον τομέα του μαζικού τουρισμού, ενώ ελάχιστες είναι οι μονάδες Β' κατηγορίας.

Η τουριστική προσφορά της περιοχής μελέτης, σύμφωνα με την μελέτη του Πολυτεχνείου Κρήτης “Ποιοτική Έρευνα Τουρισμού για την Κρήτη” (2008), κατανέμεται κυρίως σε τέσσερις περιοχές ως εξής:

- Στην πόλη της Σητείας και στο Μόχλο υπάρχει από 1 ξενοδοχείο Α' κατηγορίας και πολλά διαμερίσματα όλων των τύπων. Οι τουρίστες (κυρίως Γάλλοι) μπορούν να εκμεταλλευθούν τις δυνατότητες που τους παρέχει η πόλη της Σητείας για φαγητό, διασκέδαση, εκδρομές, κ.ά.
- Στην περιοχή του Παλαικάστρου υπάρχουν σχεδόν μόνο ενοικιαζόμενα δωμάτια και προτιμώνται για εναλλακτικό τουρισμό καθώς η γύρω περιοχή προσφέρει δυνατότητα για surfing, πεζοπορία σε φαράγγια, επίσκεψη σε σπήλαια, κ.ά. Οι περισσότεροι τουρίστες είναι Γερμανοί και ακολουθούν οι Γάλλοι, Άγγλοι και Ιταλοί.
- Στη νοτιο-ανατολική παραλιακή ζώνη Κάτω Ζάκρου-Ξεροκάμπου-Γούδουρα οι τουρίστες έχουν λίγες επιλογές αφού οι περιοχές αυτές είναι σχετικά “ανέγγιχτες” και τα καταλύματα είναι κυρίως ενοικιαζόμενα διαμερίσματα. Τα μέρη αυτά προτιμώνται από Έλληνες, Ιταλούς και Γάλλους.
- Τέλος, στην περιοχή της Ανάληψης υπάρχουν δύο μεγάλες μονάδες για “κλειστού τύπου/all inclusive” μαζικό τουρισμό ο οποίος απευθύνεται σε ξένους τουρίστες που έρχονται σε οργανωμένες ομάδες από ταξιδιωτικούς πράκτορες του εξωτερικού. Υπάρχουν ακόμη και διάφορα άλλα μικρότερα καταλύματα. Το συγκεκριμένο μέρος επιλέγουν περισσότερο Σκανδιναβοί, Ελβετοί και Γερμανοί.

Θα πρέπει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι υπάρχουν διάσπαρτα, σε όλο το δήμο, κάποια καταλύματα αγροτουρισμού αλλά δεν προσφέρουν αυτές

καθ' αυτές αγροτουριστικές υπηρεσίες όπως τις γνωρίζουμε μέσα από στοιχεία χωρών του εξωτερικού. Επικρατούν στις μονάδες παραδοσιακά υλικά αρχιτεκτονικής (πέτρα στους τοίχους, κεραμίδια, ξύλινα κουφώματα) αλλά δεν υπάρχει κάποια έκταση με καλλιέργειες ή στάβλος για να μπορέσουν οι επισκέπτες να συμμετάσχουν σε κάποια αγροτική εργασία. Αντίθετα, έχουν συνήθως να επιλέξουν μόνο μεταξύ πεζοπορίας ή επίσκεψης σε κάποιο μοναστήρι ή/και αρχαιολογικό χώρο ενώ τους προσφέρονται και κάποια τοπικά προϊόντα στα γεύματα.

Στις παραλιακές περιοχές που είναι πιο αναπτυγμένες τουριστικά, σε σχέση με την ενδοχώρα και τα ορεινά χωριά, υπάρχουν μονάδες εστίασης και αναψυχής, όπως ταβέρνες, καφενεία καθώς και mini markets. Στους μεγάλους οικισμούς της επαρχίας (Ζάκρο, Παλαίκαστρο, Ζήρο) επιπροσθέτως θα βρει κάποιος ένα φαρμακείο, γραφεία ενοικιάσεων αυτοκινήτων, υποκαταστήματα τράπεζας, κλπ. Στην ενδοχώρα του δήμου η κατάσταση δεν είναι ενθαρρυντική με τις παρεχόμενες εξυπηρετήσεις να είναι μηδαμινές και να αφορούν κυρίως τους ντόπιους αφού δεν παρουσιάζουν μεγάλη επισκεψιμότητα από τουρίστες. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο 1/3 των χωριών δεν υπάρχει ούτε μια ταβέρνα για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών ενώ υπάρχουν οικισμοί που δεν διαθέτουν ούτε παντοπωλείο για τις βασικές αγοραστικές ανάγκες των ντόπιων.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, παρατηρείται υπεροχή των ενοικιαζόμενων δωματίων έναντι των ξενοδοχείων σε όλο το δήμο με τις ξενοδοχειακές κλίνες να είναι σαφέστατα περισσότερες στην πόλη της Σητείας. Με βάση στοιχεία της στατιστικής υπηρεσίας του ΕΟΤ η διάρκεια της τουριστικής περιόδου των ξενοδοχείων της περιοχής μελέτης είναι κατά μέσο όρο 7 μήνες, από τον Απρίλιο μέχρι τον Οκτώβριο. Αντίθετα, η τουριστική περίοδος για τα ενοικιαζόμενα διαμερίσματα και τα δωμάτια είναι σαφώς μικρότερη και περιορίζεται στους μήνες Ιούνιο έως Σεπτέμβριο. Οι διανυκτερεύσεις, σύμφωνα με τη μελέτη του Πολυτεχνείου Κρήτης, είναι συνήθως 8-10 μέρες και οι περισσότεροι επισκέπτες ενημερώνονται για την περιοχή (ξενοδοχεία, παραλίες, πτήσεις, κ.α.) μέσω internet αλλά το 70% "κλείνει" τελικά το πακέτο των διακοπών του μέσω γραφείου.

2.5.6 Αθλητισμός-Αναψυχή.

Τον κύριο όγκο των αθλητικών υποδομών αποτελούν η κλειστή αίθουσα γυμναστικής, ένα κλειστό γυμναστήριο και τα ανοικτά γήπεδα μπάσκετ και βόλεϊ. Υπάρχει (1) Εθνικό Στάδιο στην πόλη της Σητείας, με στίβο υπό κατασκευή, ενώ λειτουργεί και κολυμβητήριο. Ακόμη, υπάρχει στίβος με ταρτάν 200μ. στο Γυμνάσιο Σητείας ο οποίος χρησιμοποιείται και από αθλητές. Σε κάποιους οικισμούς, στα ορεινά κυρίως, δεν παρατηρούνται χώροι αθλοπαιδιών λόγω της έλλειψης ατόμων νεαρής ηλικίας.

Επίσης, όσοι ενδιαφέρονται για πεζοπορία μπορούν να ακολουθήσουν τμήμα του Ευρωπαϊκού Μονοπατιού E4 το οποίο στη διαδρομή του στην Κρήτη περνάει μέσα από το δήμο Σητείας. Το E4 έχει ως αφητηρία το Γιβραλτάρ και διασχίζει την Ισπανία, τη Γαλλία, την Ελβετία, τη Γερμανία, την Αυστρία, την Ουγγαρία, τη Βουλγαρία και την Ελλάδα καταλήγοντας στην Κύπρο. Στην Κρήτη “ξεκινάει” από το Ελαφονήσι στη δυτικότερη άκρη της και τελειώνει στην Κάτω Ζάκρο, στο ανατολικότερο τμήμα του νησιού. Κατά μήκος της διαδρομής διακλαδίζεται συχνά ώστε ο περιπατητής του να έχει τη δυνατότητα να επιλέξει ανάμεσα σε διαφορετικές διαδρομές φυσικής και πολιτισμικής ομορφιάς.

Στο Δήμο Σητείας το μονοπάτι αρχίζει από το χωριό Παπαγιαννάδες, περνάει τους Αρμένους, τον παλιό οικισμό της Ετιάς, τον Χανδρά και τη Ζήρο. Έπειτα, το E4 από το οροπέδιο “Μαύρος Κάμπος” κατηφορίζει προς την Άνω Ζάκρο, εισχωρεί στο φαράγγι “των Νεκρών” και καταλήγει την πορεία του στην Κάτω Ζάκρο.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η Νομαρχιακή Επιτροπή Τουριστικής Προβολής Λασιθίου έβγαλε ένα φυλλάδιο το 2006 με προτεινόμενες φυσιολατρικές διαδρομές σε όλο το νομό. Ο επισκέπτης μπορεί να ενημερωθεί για τη χλωρίδα και την πανίδα της περιοχής, να επιλέξει όποια διαδρομή επιθυμεί και να διαβάσει συγχρόνως ιστορικά στοιχεία για τα χωριά της κάθε διαδρομής. Παραθέτονται ακόμη πληροφορίες για αρχαιολογικά μνημεία, σπήλαια, μοναστήρια καθώς και για ταβέρνες με παραδοσιακά κρητικά φαγητά.

2.5.7 Πολιτιστικά.

Στη Σητεία υπάρχει Λαογραφικό-Ιστορικό μουσείο το οποίο διαχειρίζεται, ο αξιόλογος και γνωστός για τη δράση του, Προοδευτικός Σύλλογος “Ο Βιτσέντζος Κορνάρος”. Το κτίριο το έχει παραχωρήσει ο δήμος, άνευ ενοικίου, και βρίσκεται σε έναν από τους κεντρικούς δρόμους της πόλης. Στο μουσείο αυτό εκτίθενται σπουδαία εκθέματα, τα οποία εμπλουτίζονται καθημερινά, προερχόμενα από όλο το δήμο, κυρίως από δωρεές ιδιωτών και λιγότερο από αγορές. Μπορεί να δει κανείς κεντητά, υφαντά, έπιπλα, χειροτεχνήματα, κεραμικά, παραδοσιακό αργαλειό, εργαλεία επεξεργασίας μαλλιού-λιναριού, αγροτικά εργαλεία, κá. Υπάρχει ακόμη αναπαράσταση παλιού παραδοσιακού κρητικού σπιτιού καθώς και βιβλιοθήκη με συγγράματα Σητειακών συγγραφέων. Διατηρείται λεπτομερές αρχείο με την ημερομηνία δωρεάς του κάθε αντικειμένου, την πλήρη περιγραφή του μαζί με τη φωτογραφία του και το όνομα του δωρητή. Είναι επισκέψιμο Δευτέρα με Παρασκευή τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο ενώ τους υπόλοιπους μετά από ραντεβού.

Λαογραφικά μουσεία βρίσκονται επίσης στο Χαμέζι και στο Παλαίικαστρο τα οποία περιέχουν αντικείμενα χαρακτηριστικά του παραδοσιακού κρητικού χωριού που σχετίζονται με την καθημερινή ζωή και τις ασχολίες των κατοίκων (φορεσιές, κεντήματα, οικιακά σκεύη, αγροτικά εργαλεία, κá.). Επίσης, υπάρχουν εκθέματα που σχετίζονται άμεσα με την ιστορική και πολιτιστική παράδοση του τόπου (εικόνες, βιβλία, παλιές φωτογραφίες, κλπ.).

Στη Σητεία λειτουργεί και Αρχαιολογικό μουσείο το οποίο επισκέπτονται πάνω από 2.500 άτομα το χρόνο, κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες. Τα αντικείμενα του καλύπτουν μια περίοδο 4.000 χρόνων, από το 3.500 προ Χριστού μέχρι το 500 μετά Χριστόν. Ανάμεσα σε αυτά συγκαταλέγονται οι πήλινες πινακίδες της Γραμμικής Α΄ που βρέθηκαν στη Ζάκρο και μια μεγάλη συλλογή από αγγεία και ειδώλια. Θεωρείται πολύ σημαντικό μουσείο λόγω των σπουδαίων ευρημάτων του.

Ακόμη, αξιόλογα μεσαιωνικά κτίσματα έχουν διατηρηθεί και αναστηλωθεί τα οποία είναι επισκέψιμα και μπορούν να συνδράμουν στην τουριστική προβολή της περιοχής μελέτης. Αυτά είναι το φρούριο του κάστρου, η Καζάρμα (Casa di arma), που δεσπόζει στην πόλη της Σητείας, η ενετική έπαυλη στην Ετιά με το οικόσημο της οικογένειας de Mezzo, ο ερειπωμένος

οικισμός της Βοΐλας με τον επιβλητικό “πύργο του Τζεν Αλή” και τις 2 χαρακτηριστικές κρήνες και τέλος το φρούριο του Λιόπετρου (Leon di Pietra) στο Χαμέζι.

Ενδιαφέροντα μουσεία που μπορούν να αποτελέσουν πόλο έλξης για τους επισκέπτες είναι εκείνα της Μονής Τοπλού και το “Μουσείο Νερού” στη Ζάκρο. Η Μονή Τοπλού είναι του 15^{ου} αιώνα, φρουριακή σταυροπηγιακή με χαρακτηριστικό κωδωνοστάσιο το οποίο φέρει ανάγλυφα στέμματα και σταυρούς με επιγραφές του 1558. Το κυρίως κτίσμα της, 800 τ.μ., είναι τριώροφο και περιλαμβάνει κελλιά, ξενώνες, μαγειρεία, ηγουμενείο και αποθήκες. Στο ένα μουσείο της μπορεί κανείς να δει εικόνες υψηλής εικαστικής αξίας του Ιωάννη Κορνάρου και του Σταμάτιου καθώς και διάφορα κειμήλια ενώ στο άλλο εκθέματα χαρακτηριστικής τέχνης. Το “Μουσείο Νερού” στη Ζάκρο στεγάζεται στους αναστηλωμένους νερόμυλους που παραχώρησαν οι οικογένειες που τους κατείχαν το 1997. Η ιδέα της κατασκευής του προήλθε από το γεγονός ότι η ύπαρξη του νερού “έπαιξε” σημαντικό ρόλο στην οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα των κατοίκων του χωριού. Έτσι, οι διαχειριστές του μουσείου έχουν στόχο να συγκεντρώσουν ό,τι αντικείμενο ή άλλο υλικό σχετίζεται με τη χρήση του νερού σε περασμένες εποχές.

Είναι καλό να αναφερθεί εδώ ότι ο δήμος Σητείας εδώ και λίγους μήνες έχει ενταχθεί στο πρόγραμμα “Γεωτουρισμός και Τοπική Ανάπτυξη-Όρη Ιτάνου Κρήτης-Όρος Τρόδος Κύπρου” το οποίο αφορά τους τομείς του πολιτισμού και του τουρισμού με βασικό στόχο την προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Οι πρώτες δράσεις που αποφασίστηκαν αφορούν στην ίδρυση μουσείων σε δύο ορεινά χωριά, τη Ζάκρο και το Καρύδι καθώς και τη συμμετοχή του Δήμου Σητείας στο πρόγραμμα “ΤΟΠΩΝ ΕΥΦΟΡΙΑ/ Διατροφικά προϊόντα και Βιώσιμη Ανάπτυξη” με σκοπό την προβολή των τοπικών προϊόντων της περιοχής.

Πιο συγκεκριμένα, στη Ζάκρο θα ιδρυθεί “Μουσείο Φυσικής Ιστορίας” για την πλούσια χλωρίδα και πανίδα της περιοχής. Ήδη, έχει συγκεντρωθεί αρκετό υλικό και έχει βρεθεί ο κατάλληλος χώρος που θα το στεγάσει. Στο Καρύδι θα κατασκευαστεί “Μουσείο Γεωλογικού Ενδιαφέροντος” καθώς όλο το μέρος εκεί παρουσιάζει μεγάλο γεωλογικό ενδιαφέρον ενώ υπάρχουν και πολλά απολιθώματα. Παράλληλα, προγραμματίζεται η δημιουργία ξενώνα που θα παρέχει όλες τις ανέσεις στους επισκέπτες δίνοντας τη δυνατότητα για

εναλλακτικό τουρισμό στην περιοχή. Σε ότι αφορά τα τοπικά προϊόντα, βασική επιδίωξη είναι η προβολή της ποιότητάς τους που προέρχεται από συστήματα πιστοποίησης αλλά και την ιδιαίτερη πολιτισμική και συμβολική τους σχέση με τους καταναλωτές.

Από πλευράς πολιτιστικών, καλλιτεχνικών και πνευματικών εκδηλώσεων η σπουδαιότερη είναι τα “Κορνάρεια” που λαμβάνουν χώρα στην πόλη της Σητείας κάθε χρόνο από τον Μάιο έως το τέλος Αυγούστου υπό την αιγίδα του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Σητείας και της ΔΕΠΟΤΑΣ. Γίνονται προς τιμήν του Βισσέντζου Κορνάρου και περιλαμβάνουν πληθώρα εκδηλώσεων όπως θεατρικές παραστάσεις, εκθέσεις, διαλέξεις, συναυλίες, κλπ. Οι παραπάνω εκδηλώσεις πραγματοποιούνται στον υπαίθριο χώρο του Ενετικού φρουρίου Καζάρμα και στο Πολύκεντρο του Δήμου Σητείας. Καινούριο θεσμό αποτελεί η “Γιορτή Καλαμποκιού” η οποία περιλαμβάνει μουσικές εκδηλώσεις και πραγματοποιείται στο χωριό Πισκοκέφαλο, με οργανωτικό φορέα τον τοπικό πολιτιστικό σύλλογο, αλλά και το Καρναβάλι Σητείας στο οποίο συμμετέχουν αρκετά άτομα. Ακόμη, η “Ναυτική Εβδομάδα” διοργανώνεται κάθε 2 χρόνια στη Σητεία από το Γενικό Επιτελείο Ναυτικού και το Ναυτικό Όμιλο Σητείας με διαλέξεις, μουσικές/χορευτικές εκδηλώσεις και ιστιοπλοϊκούς αγώνες.

Άλλοι πολιτιστικοί φορείς στην περιοχή μελέτης είναι οι πολιτιστικοί σύλλογοι των χωριών, η δραστηριότητα των οποίων όμως είναι περιορισμένη λόγω των ελάχιστων οικονομικών πόρων που διαθέτουν. Η δράση τους κυρίως σχετίζεται με την οργάνωση πανηγυριών στις γιορτές των τοπικών Αγίων αλλά και εκδηλώσεων σχετικών με παραδοσιακές ασχολίες, όπως τα “καζανέματα”, δηλαδή η παραδοσιακή διαδικασία παραγωγής της ρακής. Τα σημαντικότερα πανηγύρια που γίνονται στην περιοχή είναι:

- Της Αγίας Τριάδας, στο Παλαίκαστρο και στο ομώνυμο χωριό.
- Της Αγίας Μαρίας, στα χωριά Έξω Μουλιανά και Μυρσίνη.
- Του Προφήτη Ηλία, στα Μέσα Μουλιανά.
- Της Αγίας Παρασκευής, στα χωριά Ζήρο και Αγία Τριάδα.
- Του Αγίου Παντελεήμονα, στη Ρούσσα Εκκλησιά και στο Χαμέζι.
- Της παραμονής του Δεκαπενταύγουστου, στη Μαρωνιά.
- Της Παναγίας, στα χωριά Παλαίκαστρο-Σίτανο-Πισκοκέφαλο-Λάστρο-Τουρλωτή.

- Του Αγίου Ιωάννη, στη Ζήρο.
- Του Σταυρού, στη Σφάκα.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της πόλης της Σητείας και σημείο συνάντησης ντόπιων και επισκεπτών αποτελούν τα περίφημα “Ρακάδικα”. Πρόκειται στην ουσία για παραδοσιακά καφενεία τα οποία βρίσκονται στο λιμάνι της πόλης και σερβίρουν ρακή και μεζέδες της κρητικής κουζίνας. Ξεχωριστή θέση σε αυτά έχουν τα τοπικά προϊόντα της περιοχής όπως το ξύγαλο, το απάκι, οι χοχλιοί, κ.ά.

Όλη η περιοχή μελέτης χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη ενός πλούσιου πολιτιστικού περιβάλλοντος το οποίο προσπαθούν να αναδείξουν μέσα από δραστηριότητες που έχουν αναλάβει τόσο η τοπική αυτοδιοίκηση όσο και διάφοροι φορείς. Υπάρχουν ωστόσο σημαντικά περιθώρια βελτίωσης σε ό,τι αφορά τους αρχαιολογικούς χώρους και τα ιστορικά μνημεία σχετικά με τη συντήρηση, την ανάδειξη και την ένταξή τους σε ένα ενιαίο πολιτιστικό – τουριστικό προϊόν. Τέλος, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν αγροτικά μνημεία σε συνδυασμό με παραδοσιακές ασχολίες όπως μάζεμα ελιών, τρύγος, καζανέματα, κουρές και να προκύψουν έτσι αυθεντικά παραδοσιακές εκδηλώσεις συνυφασμένες με τον τρόπο ζωής των κατοίκων της υπαίθρου.

2.6 Διαρθρωτικές παρεμβάσεις.

2.6.1 Leader.

Η περιοχή εφαρμογής του τοπικού προγράμματος Leader στην περιοχή μελέτης είναι το Δημοτικό Διαμέρισμα της Σητείας. Τα έργα που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια της Β΄ Προγραμματικής Περιόδου 1994-2000 στο Leader II παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα (κόστος σε δραχμές).

Πίνακας έργων Β΄ Προγραμματικής Περιόδου 1994-2000 Leader II

ΜΕΤΡΟ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΡΓΩΝ	ΤΕΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ	
		ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ	ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ
2	1	10,000,000	9,300,000
3	5	63,084,043	37,850,426
4	9	267,368,074	160,420,844
5	15	662,801,513	362,332,081
6	3	84,945,011	67,956,009
	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	1,088,198,641	637,859,360

Πιο συγκεκριμένα, σε ότι αφορά τον αγροτουρισμό έγινε διαμόρφωση και ανάδειξη φυσιολατρικών διαδρομών στους πρώην Δήμους Σητείας και Λεύκης καθώς και στη Ζάκρο. Ως προς τον τουρισμό δημιουργήθηκε “Κέντρο τουριστικών υπηρεσιών και πληροφόρησης” στη Σητεία και εκδόθηκε έντυπο υλικό για την τουριστική προβολή του δήμου. Επίσης, επιχορηγήθηκαν κάποια παραδοσιακά εργαστήρια κεραμικής, ζωγραφικής, κοσμημάτων, κ.ά ενώ τέλος βελτίωσαν τον εξοπλισμό ή εκσυγχρονίστηκαν κάποιες μονάδες-βιοτεχνίες παραδοσιακών προϊόντων.

Στο Leader+ της Γ΄ Προγραμματικής Περιόδου 2000-2006, το συνολικό κόστος για όλο το νομό Λασιθίου ανήλθε στο ποσό των 7.992.844,56 ευρώ. Σε ότι αφορά το Διαμέρισμα της Σητείας στο 1.2. μέτρο “Ενισχύσεις σε επενδύσεις-Στήριξη στην επιχειρηματικότητα” συμπεριλήφθησαν (10) επιχειρήσεις με συνολικό κόστος 994.620,33 ευρώ. Οι περισσότερες είναι παραδοσιακές ταβέρνες ή ρακάδικα, βιοτεχνίες παραγωγής τοπικών παραδοσιακών γλυκών και εργαστήρια αρτοποιίας. Επιπροσθέτως, δημιουργήθηκε το Δίκτυο Αγροτουρισμού για το Νομό Λασιθίου το οποίο αφορά σε μια δικτυακή πύλη προβολής και προώθησης των επιχειρήσεων αγροτουρισμού στο νομό. Στο μέτρο 1.4 “Προστασία-Ανάδειξη και αξιοποίηση φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς” έγιναν (3) έργα με κόστος 157.086,45 ευρώ. Αυτά περιλαμβάνουν την αξιοποίηση του αρχαιολογικού χώρου του

Πετρά, την αποκατάσταση ενός διατηρητέου νερόμυλου στην Αγιά Φωτιά και τη διοργάνωση ενός festival παραδοσιακών χορών στα πλαίσια των “Κορναρείων”.

2.6.2 ΟΠΑΑΧ.

Όλες οι περιοχές εκτός της πόλης της Σητείας υπάγονται στα Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου (ΟΠΑΑΧ) μέσα στα πλαίσια του Επιχειρησιακού Προγράμματος “Αγροτική Ανάπτυξη-Ανασυγκρότηση της υπαίθρου 2000-2006” και του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος (ΠΕΠ) Κρήτης 2000-2006. Τα έργα που εντάχθηκαν ήταν τα παρακάτω (κόστος σε ευρώ):

ΜΕΤΡΟ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΡΓΩΝ	ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ	
		ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ	ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ
ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	27	6,727,581	3,696,844
ΜΙΚΡΟΜΕΣΑΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	9	1,631,901	873,988
ΛΟΙΠΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ	6	284,997	202,956
	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	8,644,479	4,773,788

Σχετικά με τον τουρισμό, (20) έργα αφορούσαν την κατασκευή επιπλωμένων κατοικιών και (3) την ίδρυση νέας και εκσυγχρονισμό υπαρχόντων παραδοσιακών ταβερνών. Επίσης, εκδόθηκε έντυπο υλικό των πολιτιστικών πόρων της επαρχίας Σητείας. Αναφορικά με τον αγροτουρισμό, δημιουργήθηκε ένα πρότυπο κέντρο αγροτουρισμού στον πρώην Δήμο Ιάνου και αγοράστηκε ένα σκάφος για την πραγματοποίηση εκδρομών ψαρέματος.

Ολοκληρώνοντας την καταγραφή της υφιστάμενης κατάστασης διαπιστώνεται ότι στο σύνολό του ο Δήμος χαρακτηρίζεται από την τριτογενεοποίηση της οικονομικής του βάσης με τον τουρισμό να συγκεντρώνεται στις παραθαλάσσιες περιοχές και τον πολιτιστικό πλούτο να

παραμένει διεσπαρμένος σε όλη την περιοχή. Έτσι, στην περιοχή μελέτης περιλαμβάνονται τόσο παραθαλάσσιες τουριστικές και μη περιοχές όσο και ορεινά/ημιορεινά χωριά αμιγώς αγροτικού χαρακτήρα. Συμπερασματικά από όλα τα παραπάνω δεδομένα μπορεί να εκτιμηθεί ότι ο Δήμος Σητείας διαθέτει την απαιτούμενη συνοχή και αντιμετωπίζει κοινές προκλήσεις και δυσκολίες. Επιπροσθέτως, η ύπαρξη στοιχείων που διαφοροποιούν το κοινωνικο-οικονομικό προφίλ θεωρείται ως πλεονέκτημα το οποίο πρέπει να αξιοποιηθεί κατάλληλα.

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT

3.1 SWOT Ανάλυση περιοχής μελέτης.

Στο σημείο αυτό γίνεται η ανάλυση SWOT, δηλαδή η ανάλυση των δυνατών σημείων- πλεονεκτημάτων (Strengths), αδυναμιών - μειονεκτημάτων (Weaknesses), ευκαιριών (Opportunities) και απειλών (Threats) που αντιμετωπίζει η συγκεκριμένη περιοχή. Η SWOT ανάλυση λαμβάνει στοιχεία από την υπάρχουσα κατάσταση και βοηθάει στην εξαγωγή συμπερασμάτων και στην αποτελεσματικότερη χάραξη αναπτυξιακής στρατηγικής.

Αναλυτικότερα, με την ανάλυση SWOT έγινε:

- Αναγνώριση.
  - *Των δυνατών σημείων-πλεονεκτημάτων (Strengths), δηλαδή των εσωτερικών συνθηκών που περιγράφουν τη θέση της περιοχής μελέτης, σχετίζονται άμεσα με το επίπεδο ανάπτυξής της και χαρακτηρίζονται ως πλεονεκτήματά της.*
  - *Των αδυναμιών-μειονεκτημάτων (Weaknesses), δηλαδή των εσωτερικών συνθηκών που αποτελούν προβλήματα για την περιοχή μελέτης και δυσχεραίνουν την ανάπτυξή της.*

- Εξέταση.
  - *Των ευκαιριών (Opportunities), δηλαδή των τρεχουσών ή μελλοντικών συνθηκών του "περιβάλλοντος" που ενεργούν θετικά στην ανάπτυξη της θέσης της περιοχής.*
  - *Των απειλών (Threats), δηλαδή των τρεχουσών ή μελλοντικών συνθηκών του "περιβάλλοντος" που ενεργούν αρνητικά στην ανάπτυξη της περιοχής μελέτης.*

3.1.1 Δυνατά σημεία-Πλεονεκτήματα (Strengths) Δήμου Σητείας.

- ◆ Ύπαρξη αεροδρομίου διαπεριφερειακής εμβέλειας και λιμανιού διαπεριφερειακής εμβέλειας και μικτής χρήσης.
- ◆ Παραγωγή προϊόντων υψηλής αξίας που σχετίζονται με την ονομασία προέλευσης (ΠΟΠ), τη γεωγραφική ένδειξη (ΠΓΕ) και τις βιολογικές καλλιέργειες.
- ◆ Σημαντικός αριθμός ποιοτικών τοπικών προϊόντων που συνθέτουν την Κρητική και Μεσογειακή διατροφή.
- ◆ Παρουσία αξιόλογων ιδιωτικών επιχειρήσεων παραδοσιακών Σητειακών γλυκών, αρτοσκευασμάτων, τυροκομικών προϊόντων, αναψυκτικών και μελιού.
- ◆ Ο οικογενειακός χαρακτήρας των επιχειρήσεων να αποτελέσει μοχλό υιοθέτησης σύγχρονων τεχνολογιών γεγονός που θα οδηγήσει σε εξειδικευμένα/διαφοροποιημένα προϊόντα και υπηρεσίες.
- ◆ Λειτουργία από το 2007 του γυναικείου αγροτικού συνεταιρισμού παραδοσιακών γλυκών “Μελίων” στη Ζάκρο.
- ◆ Εξαγωγικός προσανατολισμός σε πολλά τοπικά προϊόντα και δυναμισμός πρωτογενή τομέα και τουρισμού.
- ◆ Ύπαρξη τουριστικών και οικοτουριστικών υποδομών.
- ◆ Αποτελεί μέρος ενός ήδη εδραιωμένου τουριστικού προορισμού (Κρήτη).
- ◆ Υπογράφηκαν συμβόλαια μεταξύ της Επιτροπής Τουριστικής Ανάπτυξης του Δήμου Σητείας και πρακτόρων του εξωτερικού για απευθείας πτήσεις charters στο αεροδρόμιο Σητείας.
- ◆ Σημαντικοί φυσικοί και πολιτισμικοί πόροι (παραδοσιακοί οικισμοί, αρχαιολογικά ευρήματα, περιοχές Natura, παραλίες, σπήλαια, κά.).
- ◆ Συμμετοχή περιοχών με διαφορετικά γεωμορφολογικά και οικονομικά χαρακτηριστικά.
- ◆ Προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού με επίκεντρο το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον της περιοχής μελέτης.
- ◆ Δυνατότητες αξιοποίησης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (αιολική, ηλιακή).
- ◆ Ισορροπη ανάπτυξη ανθρωπογενούς-φυσικού περιβάλλοντος.

- ◆ Εξωστρέφεια, φιλικότητα και έντονη διάθεση φιλοξενίας του ντόπιου πληθυσμού.
- ◆ Άνοδος βιοτικού επιπέδου των κατοίκων του αγροτικού χώρου.

3.1.2 Αδυναμίες-Μειονεκτήματα (Weaknesses) Δήμου Σητείας.

- ◆ Πεπαλαιωμένο και προβληματικό εθνικό και επαρχιακό οδικό δίκτυο που καθιστά δύσκολη την οδική πρόσβαση προς την περιοχή.
- ◆ Περιορισμένη αξιοποίηση του αεροδρομίου Σητείας λόγω ατελούς κτιριακής υποδομής.
- ◆ Υποβάθμιση του Γενικού Νοσοκομείου Σητείας με κατάργηση ή/και συγχώνευση κλινικών.
- ◆ Διαρθρωτικά προβλήματα του πρωτογενή τομέα (μικρός κλήρος, μονοκαλλιέργεια ελιάς, περιορισμένη παραγωγικότητα στην κτηνοτροφία, έντονος πολυτεμαχισμός).
- ◆ Προβληματική ηλικιακή σύνθεση των απασχολουμένων στον πρωτογενή τομέα.
- ◆ Ανισότητες στο μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού. Πολύ υψηλό στην έδρα του δήμου, μέτριο στους υπόλοιπους οικισμούς, χαμηλό στα ορεινά χωριά.
- ◆ Οικονομικά προβλήματα της Ένωσης Αγροτικών Συνεταιρισμών που καθιστούν δύσκολη την προώθηση της γεωργοκτηνοτροφικής παραγωγής.
- ◆ Ατέλειες στους μηχανισμούς εμπορίας τοπικών προϊόντων.
- ◆ Έλλειψη δικτύου ανάμεσα σε παραγωγούς γεωργικών προϊόντων και εμπόρους.
- ◆ Χαμηλός βαθμός μεταποίησης-τυποποίησης γεωργικών προϊόντων.
- ◆ Έλλειψη ενιαίας προβολής τοπικών προϊόντων.
- ◆ Οικογενειακός χαρακτήρας των περισσότερων επιχειρήσεων με συνεπαγόμενη απουσία σύγχρονων μεθόδων διοίκησης.
- ◆ Περιορισμένη επιχειρηματικότητα στην ενδοχώρα και σε ομάδες πληθυσμού όπως νέοι και γυναίκες.
- ◆ Μη διασύνδεση πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα.
- ◆ Εποχικότητα τουριστικού ρεύματος.
- ◆ Δεν έχει προσδιοριστεί η φέρουσα ικανότητα της περιοχής μελέτης.

- ◆ Μη επαρκής προβολή της περιοχής σε τουριστικά έντυπα και απουσία συντονισμένων ενεργειών προώθησης του τουρισμού.
- ◆ Στο μαζικό τουρισμό κυριαρχεί μεγάλη συγκέντρωση κλινών στις χαμηλές κατηγορίες και μικρός αριθμός κλινών ανά μονάδα.
- ◆ Μη ύπαρξη αγροτουριστικών καταλυμάτων τα οποία να προσφέρουν υπηρεσίες αγροτουρισμού, με την αυτή καθ'αυτή έννοια του όρου.
- ◆ Στο νομό Λασιθίου παρατηρείται η υψηλότερη τιμή βενζίνης από όλη την Κρήτη γεγονός που καθιστά ασύμφορη σε ένα τουρίστα τη μετακίνηση με ενοικιαζόμενο αυτοκίνητο.
- ◆ Εξάρτηση από συγκεκριμένες τουριστικές αγορές της ΕΕ (Γαλλία, Γερμανία, Βέλγιο, Αγγλία).
- ◆ Χαμηλό πληθυσμιακό μέγεθος και δυσμενείς δημογραφικοί δείκτες.
- ◆ Πληθυσμιακή αποδυνάμωση ορεινών περιοχών ή οικισμών της ενδοχώρας.
- ◆ Περιορισμένοι υδατικοί πόροι, κακοσυντηρημένο δίκτυο και απουσία αξιολογών εγγειοβελτιωτικών έργων.
- ◆ Έλλειψη φορέα διαχείρισης του οικοτουριστικού περιβάλλοντος σε συνδυασμό με μη σωστή λήψη μέτρων περιβαλλοντικής προστασίας.
- ◆ Ανεπαρκής αξιοποίηση αρχαιολογικών και πολιτιστικών πόρων.
- ◆ Αδυναμίες λειτουργίας πολλών πολιτιστικών συλλόγων.

3.1.3 Ευκαιρίες (Opportunities).

- ◆ Ενθάρρυνση της γυναικείας επιχειρηματικότητας μέσω Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων.
- ◆ Αύξηση της ζήτησης για φυσικά-παραδοσιακά τοπικά προϊόντα.
- ◆ Διάδοση της Κρητικής διατροφής.
- ◆ Δυνατότητα τουριστικής σύνδεσης με γειτονικές περιοχές.
- ◆ Ανάπτυξη τεχνολογιών πληροφορικής και τηλεπικοινωνιών ώστε να αρθεί η γεωγραφική απομόνωση της περιοχής.
- ◆ Χρηματοδοτικές ευκαιρίες στην επόμενη Προγραμματική Περίοδο.

3.1.4 Απειλές (Threats).

- ◆ Περιορισμός των πόρων της ΕΕ που κατευθύνονται στον γεωργικό τομέα.
- ◆ Υποβάθμιση από διάφορα αίτια (βανδαλισμοί, ρύπανση κ.ά.) φυσικών και πολιτιστικών μνημείων.
- ◆ Ανταγωνισμός από γειτονικές τουριστικές περιοχές ή άλλους εγχώριους και διεθνείς προορισμούς λόγω ύπαρξης περισσότερων υποδομών ή/και προσφοράς ποιοτικότερων τουριστικών υπηρεσιών σε αυτές.
- ◆ Ζήτηση τουριστικών υπηρεσιών αυξημένων απαιτήσεων.
- ◆ Διάφορες απειλές (πυρκαγιές, μόλυνση θάλασσας, σκουπίδια κ.ά.).

4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΜΕΘΟΔΟΣ & ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1 Σκοπός της έρευνας.

Η ποιοτική έρευνα διεξήχθη στο νομό Λασιθίου και πιο συγκεκριμένα στο Δήμο Σητείας. Η επιλογή της συγκεκριμένης περιοχής έγινε με γνώμονα το γεγονός της ήπιας τουριστικής ανάπτυξης που εμφανίζει τα τελευταία χρόνια καθώς και της ύπαρξης πλούσιου φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος. Τα δύο αυτά στοιχεία θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση για μια σωστή και λελογισμένη ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην περιοχή.

4.2 Το ερωτηματολόγιο.

Τα δεδομένα συγκεντρώθηκαν με προσωπικές συνεντεύξεις (27 άτομα, μαγνητοφωνημένες) με χρήση “ανοιχτών” ερωτήσεων στο χώρο των ερωτώμενων οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κατά τη χρονική περίοδο μέσα Ιανουαρίου 2012 έως μέσα Φεβρουαρίου 2012. Θα πρέπει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι δεν υπήρχαν τρίτα πρόσωπα στη διάρκεια των συνεντεύξεων και δημιουργήθηκε με τον τρόπο αυτό ένα φιλικό και άνετο κλίμα που ευνόησε τους ερωτώμενους να διατυπώσουν ελεύθερα τη γνώμη τους. Επιπροσθέτως, δεν γνωστοποιήθηκε με κανένα τρόπο τόσο κατά τη διατύπωση των ερωτήσεων όσο και στη διάρκεια της συζήτησης η άποψη της συγγραφέως της παρούσας μελέτης.

Η χρήση της προσωπικής συνέντευξης ως ερευνητικού μέσου εξασφαλίζει την προσωπική – ζωντανή επικοινωνία με τον ερωτώμενο, είναι ο καλύτερος τρόπος συλλογής στοιχείων και θεωρείται ως το εγκυρότερο ερευνητικό μέσο. Επίσης, η προσωπική συνέντευξη οδηγεί σε πιο αξιόπιστα αποτελέσματα, καθώς ο συνεντευκτής είναι σε θέση να διευκρινίσει τις ερωτήσεις που τίθενται και να παρέχει εξηγήσεις στους ερωτώμενους (Κυριαζή, 1998).

Η παρούσα έρευνα βασίστηκε στην κατασκευή δύο ερωτηματολογίων, ένα για τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και τους εκπροσώπους των

διαφόρων Οργανισμών και Ενώσεων με δεκατρείς ερωτήσεις (βλ. Παράρτημα Α) και ένα για τους επιχειρηματίες (ξενοδόχοι, εστιάτορες, επιχειρηματίες τοπικών προϊόντων) με τις παραπάνω δεκατρείς ερωτήσεις συν δύο ακόμη (βλ. Παράρτημα Β).

Της σύνταξης του ερωτηματολογίου προηγήθηκε η μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας όπως επίσης και πρωτογενής έρευνα δεδομένων με επίσκεψη στην περιοχή. Στη συνέχεια έγιναν οι απαραίτητες μετατροπές, προσθήκες, κλπ. προκειμένου να ανταποκρίνεται στο συγκεκριμένο αντικείμενο της έρευνας και την περιοχή (Φίλιας, 1977; Σιάρδος, 1997; Κυριαζή, 1998; Δαουτόπουλος, 2000).

4.2.1 Ερωτηματολόγιο εκπροσώπων διαφόρων φορέων.

Η πρώτη ενότητα του ερωτηματολογίου είχε ως στόχο, με τρεις ερωτήσεις, τη διερεύνηση των κυρίων λόγων για τους οποίους οι τουρίστες επισκέπτονταν την περιοχή μελέτης. Επίσης, την καταγραφή των πλεονεκτημάτων και των αδυναμιών της περιοχής και μια σκιαγράφιση της εικόνας που έχουν οι ερωτώμενοι για τους τουρίστες που επιλέγουν το Δήμο Σητείας για τις διακοπές τους.

Σχετικά με την επόμενη ενότητα του ερωτηματολογίου, με πέντε ερωτήσεις, ζητήθηκε η ερμηνεία της έννοιας του αγροτουρισμού από τους εκπροσώπους των διαφόρων φορέων (συνολικά 12 άτομα), οι υπηρεσίες που θεωρούν ότι πρέπει να προσφέρει μια αγροτουριστική μονάδα στους επισκέπτες της και τέλος τα άτομα που δραστηριοποιούνταν στον τουρισμό/αγροτουρισμό στην περιοχή. Επίσης, προτάθηκε στους συνεντευξιαζόμενους να αναφέρουν τρόπους προώθησης της τοπικής ταυτότητας του Δήμου Σητείας στα πλαίσια του τουρισμού/αγροτουρισμού και να διατυπώσουν τη γνώμη τους σχετικά με τα τοπικά προϊόντα της περιοχής.

Η τρίτη ενότητα περιλάμβανε τρεις ερωτήσεις με στόχο την “τοποθέτηση” των ερωτώμενων ως προς το ενδεχόμενο συνεργασίας όλων των εμπλεκόμενων φορέων του τουρισμού/αγροτουρισμού, τους τρόπους συντονισμού των παραπάνω καθώς και τη σύνδεση ή όχι του τουρισμού/αγροτουρισμού με την τοπική οικονομία.

Η τέταρτη και τελευταία ενότητα περιείχε δύο ερωτήσεις με στόχο την καταγραφή των ήδη γενομένων δράσεων (από τον εκάστοτε φορέα) προς την κατεύθυνση του τουρισμού/αγροτουρισμού και τέλος την ανάληψη μελλοντικών στα πλαίσια της εφαρμογής ενός ολοκληρωμένου προγράμματος τουρισμού/αγροτουρισμού στο Δήμο Σητείας.

4.2.2 Ερωτηματολόγιο επιχειρηματιών (ξενοδόχοι, εστιατορες, επιχειρηματίες τοπικών προϊόντων).

Το ερωτηματολόγιο των επιχειρηματιών (συνολικά 15 άτομα) ήταν κοινό με αυτό των εκπροσώπων των διαφόρων οργανισμών, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στην πρώτη, τη δεύτερη και την τέταρτη ενότητα. Διαφοροποίηση σημειωνόταν στην τρίτη ενότητα, στην οποία υπήρχαν δύο ερωτήσεις που αφορούσαν την πρόθεση συμμετοχής ή όχι σε ένα Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας για το Δήμο Σητείας και την αναφορά προβλημάτων και εμποδίων που δυσχέραιναν την ύπαρξη δικτύων συνεργασίας στην περιοχή.

4.3 Πηγές και δεδομένα.

Κατά την ερευνητική διαδικασία τα δεδομένα συλλέχθηκαν από σειρά μελετών, από τα επίσημα διαθέσιμα στοιχεία της ΕΣΥΕ και του ΕΟΤ, από το “Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα LEADER+” του Νομού Λασιθίου, την “Προκήρυξη του Τοπικού Προγράμματος LEADER+” του Νομού Κέρκυρας, το “Τεχνικό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Σητείας 2011-2015” και τέλος τις επίσημες ιστοσελίδες των διαφόρων φορέων και του Δήμου Σητείας.

5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

5.1 Εκπρόσωποι διαφόρων φορέων.

- 1η ενότητα ερωτήσεων.

Σχετικά με την εικόνα του Δήμου Σητείας ως τουριστικού προορισμού, δεν διαπιστώθηκαν αποκλίσεις στις απαντήσεις εκτός από μια που διέφερε. Σχεδόν όλοι θεωρούν ότι δεν είναι αναπτυγμένη η περιοχή τουριστικά σε τέτοιο βαθμό ώστε να δεχθεί τουρίστες μαζικού τουρισμού. Ωστόσο συμφωνούν ότι επειδή η περιοχή διαθέτει αξιόλογο φυσικό περιβάλλον και πλούσια πολιτιστικά στοιχεία μπορεί να “εφαρμόσει” μορφές εναλλακτικού τουρισμού όπως ο αγροτουρισμός, ο θρησκευτικός τουρισμός, ο θαλάσσιος τουρισμός, κ.ά. Σύμφωνα με τις απαντήσεις των περισσότερων ατόμων, “τα καταλύματα που υπάρχουν είναι μικρές ξενοδοχειακές μονάδες, οικογενειακού τύπου, και ενοικιαζόμενα δωμάτια κάποια με κουζίνα και άλλα χωρίς”. Άλλοι ανέφεραν ότι “μεγάλες μονάδες στα πρότυπα του “all inclusive” υπάρχουν ελάχιστες όμως, για τα δεδομένα της τουριστικής κίνησης που “απαντά” στο μέρος μέχρι τώρα, τα καταλύματα επαρκούν. Οι υπηρεσίες που προσφέρουν, ως επί το πλείστον, είναι ύπνος και πρωινό”. Μια διαφορετική άποψη που διατυπώθηκε από ένα άτομο ήταν η εξής: “Είναι πολύ καλά ποιοτικά τα διάφορα καταλύματα, καλά οργανωμένα και με καλές τιμές από άποψη κόστους”.

Αναφορικά με τις ταβέρνες που υπάρχουν σχεδόν όλοι τις έκριναν ως ικανοποιητικές, με χρήση από κάποιους εστίατορες τοπικών προϊόντων και προσφοράς παραδοσιακών Κρητικών φαγητών. Θεωρούν ότι αυτές που βρίσκονται στο αστικό κέντρο του Δήμου αλλά και στους μεγάλους οικισμούς (Παλαίικαστρο, Μόχλο, Ζάκρο) γενικά ικανοποιούν τις ανάγκες των επισκεπτών. Διατυπώθηκε, ωστόσο, και μια άλλη άποψη καθώς το άτομο αυτό είπε ότι “δεν χρησιμοποιούνται όσο θα έπρεπε τα τοπικά προϊόντα και συνέπεια αυτού δεν προβάλλεται η τοπική ταυτότητα της κουζίνας της περιοχής”. Σε ότι αφορά το φυσικό περιβάλλον και τα αξιοθέατα που μπορεί

να δει κάποιος τουρίστας όλοι απάντησαν ότι το μέρος είναι πλούσιο σε παραλίες, σπήλαια, φαράγγια, αρχαιολογικούς χώρους και μοναστήρια.

Σχετικά με την ύπαρξη τοπικών στοιχείων που έλκουν τουρίστες στην περιοχή, οι απόψεις όλων συνέκλιναν πρώτα απ' όλα στην ησυχία του μέρους και το παρθένο της φύσης. Ακόμη, 4 άτομα έκαναν ιδιαίτερη αναφορά στη φιλοξενία των ντόπιων και την ιδιαίτερη κουλτούρα που έχουν ως άνθρωποι. Χαρακτηριστικά σχολίασαν ότι: “Η γεωγραφική απομόνωση του μέρους δεν έχει χαλάσει την κοινωνική συνοχή, καθότι δεν έχουν πολλές αρνητικές επιρροές, με συνέπεια να καλοδέχονται τους επισκέπτες και να είναι πολύ εγκάρδιοι, ευγενικοί και “ανοιχτοί” στην παρέα”. Επίσης, ως στοιχεία αναφέρθηκαν το φοινικόδασος στο Βάι, οι πολλές και καθαρές παραλίες, τα φαράγγια και οι φυσιολατρικές διαδρομές, τα τοπικά προϊόντα και η γαστρονομία, οι πολλοί αρχαιολογικοί χώροι και ιστορικά μνημεία.

Ός συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής θεωρούν όλοι ότι είναι το αεροδρόμιο και το λιμάνι. Έκαναν μάλιστα αναφορά ότι “αυτά τα δυο μπορούν να αποτελέσουν πύλες εισόδου για όλο το νομό Λασιθίου αλλά και μέσα διασύνδεσης με την υπόλοιπη Ευρώπη, Αίγυπτο και Ισραήλ (λιμάνι-εμπορευματικός σταθμός)”. Επιπροσθέτως, τα πολύ ποιοτικά τοπικά τους προϊόντα (ξύγαλο, λάδι, κρασί, Σητειακά γλυκά, μέλι) πιστεύουν ότι πρέπει να συνδυαστούν με τον τουρισμό ώστε να δημιουργήσουν ένα “δυνατό” προϊόν. Κάποιοι “στάθηκαν” ξανά στο ωραίο φυσικό περιβάλλον και μερικοί σχολίασαν ότι “λόγω της μέχρι τώρα ήπιας τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής μπορεί να σχεδιαστεί μια ολοκληρωμένη πρόταση τουρισμού με σεβασμό στο περιβάλλον και τις ιδιαιτερότητες του μέρους”.

Σχετικά με την εικόνα που έχουν για τους τουρίστες της περιοχής οι μισοί δεν απάντησαν. Από αυτούς που μίλησαν, οι περισσότεροι τους έκριναν ως “μεσαίας και προς τα πάνω οικονομικής κατάστασης, οικογενειάρχες με παιδιά αλλά και ζευγάρια (είτε νεαρής ηλικίας, είτε άνω των 60) που αναζητούν ένα ήσυχο μέρος για τις διακοπές τους και ενδιαφέρονται να μάθουν ή ήδη γνωρίζουν την ιστορία του τόπου”. Επίσης, ανέφεραν κάποια άτομα ότι “πολλοί ετεροδήμοτες Σητειακοί έρχονται για διακοπές, ιδιαίτερα τον Αύγουστο, ενώ οι ξένοι επισκέπτες είναι κυρίως Γάλλοι, Γερμανοί, Βέλγοι, Άγγλοι και Ρώσοι”.

Σε ότι αφορά τα προβλήματα/ αδυναμίες της περιοχής η πρώτη απάντηση που όλοι έδιναν ήταν το κακό οδικό δίκτυο που καθιστά δύσκολη την πρόσβαση προς τη Σητεία, δεδομένου και της απόστασης που έχει από το αεροδρόμιο του Ηρακλείου. Δεύτερο πρόβλημα θεωρούν ότι είναι η μη αποπεράτωση των κτιριακών εγκαταστάσεων του αεροδρομίου Σητείας και τρίτο το μικρό λιμάνι με συνέπεια την προβληματική ακτοπλοϊκή σύνδεση της πόλης με την υπόλοιπη Ελλάδα. Τέλος, κάποιιοι απάντησαν ως αδυναμία “την ανεπάρκεια των τουριστικών υποδομών η οποία σε συνδυασμό με τη μη σωστή κατηγοριοποίηση των μονάδων υποβαθμίζουν την ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών”. Καταγράφηκε, ωστόσο, και μια ενδιαφέρουσα άποψη που τοποθέτησε στα προβλήματα τη μη σωστή χωροθέτηση του Δήμου. Πιο συγκεκριμένα, το άτομο αυτό είπε ότι “η ύπαρξη πολλών αρχαιολογικών και δασικών ζωνών καθώς και ο κατακερματισμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων αποτελούν τροχοπέδη στην κατασκευή μεγάλων ξενοδοχείων”.

Στις απαντήσεις της πρώτης ενότητας θα μπορούσαμε να σημειώσουμε ότι παρατηρείται μια ομοιομορφία και σύγκλιση απόψεων. Κάποιες διαφορετικές απόψεις βέβαια ακούστηκαν αλλά δεν διαφοροποιούνται, παρά σε ελάχιστο βαθμό, από τις υπόλοιπες που δόθηκαν. Ουσιαστικά, αντίθετη άποψη από την κοινή συνισταμένη διαπιστώνεται μόνο στην πρώτη ερώτηση στην οποία το άτομο δίνει μια εντελώς άλλη εικόνα για τα καταλύματα του μέρους τα οποία τα κρίνει πολύ καλά και επαρκή ποσοτικά και ποιοτικά. Η δεύτερη ερώτηση μάλλον δυσκόλεψε, καθώς σε αυτή σημειώθηκαν οι λιγότερες απαντήσεις αλλά γενικά κρίνονται ως ομοιογενή τα δεδομένα που καταγράφηκαν.

▪ 2η ενότητα ερωτήσεων.

Σχετικά με την αποσαφήνιση της έννοιας του αγροτουρισμού μόνο ένας δεν έδωσε κάποια απάντηση. Όλοι οι άλλοι διατύπωσαν τη γνώμη τους και οι απαντήσεις που συγκεντρώθηκαν ήταν:

1. Μορφή εναλλακτικού τουρισμού που συνδέει τον τουριστά με τη φύση και τις αγροτικές δραστηριότητες.
2. Συμβάλλει στη διεύρυνση της τουριστικής περιόδου σε (12) μήνες και στην ανάπτυξη περιοχών της ενδοχώρας.

3. Αξιοποιεί τα τοπικά προϊόντα καθώς ο επισκέπτης έρχεται σε επαφή με αυτά μέσω της τοπικής κουζίνας.

4. Ο τουρίστας ενημερώνεται για την ιστορία του μέρους, τις τοπικές παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα της περιοχής.

Σχετικά με τις υπηρεσίες που πρέπει να προσφέρει μια αγροτουριστική μονάδα στους επισκέπτες της μια μόνο άποψη διέφερε καθότι ο ερωτώμενος σχολίασε ότι “μια μονάδα δεν μπορεί να προσφέρει πέρα από τον ύπνο κάτι άλλο”. Οι άλλες απόψεις που καταγράφηκαν ήταν σχεδόν όλες ταυτόσημες και αναφέρθηκαν στα παρακάτω:

1. Διαμονή σε παραδοσιακά καταλύματα, από άποψη αρχιτεκτονικής και υλικών κατασκευής, με παροχή ποιοτικών υπηρεσιών.

2. Παροχή τοπικών προϊόντων και τοπικής, παραδοσιακής, κουζίνας.

3. Δυνατότητα συμμετοχής όσων τουριστών επιθυμούν σε αγροτικές ασχολίες όπως πχ. συλλογή καρπών και κηπευτικών από τον κήπο της εκμετάλλευσης, αυγών από το κοτέτσι, παρακολούθηση αμέλγματος, κá.

4. Άμεση επαφή ιδιοκτήτη μονάδας και τουριστών.

5. Ενημέρωση για τη σημασία και την αξία των τοπικών προϊόντων και επίδειξη του τρόπου συλλογής των ελιών, των σταφυλιών, του μελιού, κá.

6. Δημιουργία περιπατητικών διαδρομών, επισκέψεων σε αρχαιολογικούς χώρους/λαογραφικά μουσεία/παραδοσιακά ελαιοτριβεία και οινοποιεία, εκδρομών σε σπήλαια και φαράγγια της περιοχής, κá.

7. Δυνατότητα συμμετοχής σε δραστηριότητες και εκδηλώσεις όπως το ψάρεμα, η ιππασία, η μαγειρική, τα πανηγύρια, η παρακολούθηση ή/και εκμάθηση παραδοσιακών χορών, κá.

Για τις επενδύσεις τουρισμού/αγροτουρισμού που έχουν γίνει στην περιοχή οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν σχεδόν ταυτόσημες. Οι περισσότεροι ανέφεραν ότι “σε ότι αφορά τον αγροτουρισμό έγιναν κάποια καταλύματα από ιδιώτες μέσω ΟΠΑΑΧ αλλά μόνο για διαμονή, χωρίς προσφορά δηλαδή κάποιας άλλης υπηρεσίας”. Άλλοι απάντησαν ότι “σχετικά με τον τουρισμό “άνοιξαν” κάποιες επιχειρήσεις εστίασης, ανακαινίστηκαν κάποιες μονάδες και δημιουργήθηκαν μερικά ενοικιαζόμενα δωμάτια σε διάφορες περιοχές του Δήμου”. Τρία άτομα είπαν ότι “ξένες εταιρείες έδειξαν ενδιαφέρον να χτίσουν μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες (πολλών κλινών και ποικίλλων υπηρεσιών) αλλά δεν υλοποιήθηκε κάτι κυρίως λόγω των

αντιδράσεων που υπήρξαν από την τοπική κοινωνία”. Όλοι πάντως σχολίασαν το εξής: “Τώρα λόγω της οικονομικής κρίσης που έχουμε ως χώρα μάλλον θα “παγώσουν” τα όποια σχέδια κατασκευής νέων ξενοδοχείων”.

Ως προς τους τρόπους προώθησης της τοπικής ταυτότητας της περιοχής μελέτης στα πλαίσια του τουρισμού/αγροτουρισμού οι περισσότεροι απάντησαν ότι “αυτό που πρέπει πρώτα απ’ όλα να γίνει είναι δημιουργία “οργανωμένων πακέτων” τουρισμού/αγροτουρισμού και συστηματική προβολή και προώθησή τους σε εξειδικευμένα πρακτορεία της Ελλάδας και του εξωτερικού”. Μερικοί υποστήριξαν πως “χρειάζεται μια σωστά πληροφορημένη και δομημένη ιστοσελίδα της περιοχής στο internet με πολλές πληροφορίες για τα μέρη που υπάρχουν και μπορεί να επισκεφθεί ένας τουρίστας όπως είναι τα διάφορα ιστορικά μνημεία, τα μουσεία, οι παραλίες, τα μοναστήρια, τα σπήλαια και φαράγγια, τα τοπικά προϊόντα που μπορεί να γευτεί κά.”. Επίσης, τέσσερα άτομα πιστεύουν ότι “πρέπει να οργανωθούν εκδηλώσεις στην περιοχή με στόχο οι συμμετέχοντες να έρχονται και να γνωρίζουν από κοντά το μέρος”. Τέλος, μια ενδιαφέρουσα άποψη την οποία ενστερνίζονται τρία άτομα είναι η εξής: “Η καλύτερη διαφήμιση της περιοχής είναι αυτή “από στόμα σε στόμα” οπότε πρέπει όλοι που ασχολούνται με τον τουρισμό να προσέχουν πολύ τους τρόπους προσέγγισης και καθημερινής επαφής με τους τουρίστες (προσεγμένο ντύσιμο, ευγενική συμπεριφορά, κά.)”.

Σχετικά με το αν μια συστηματική προβολή των τοπικών προϊόντων θα συνέβαλλε στην προσέλκυση τουριστών, σχεδόν όλοι απάντησαν καταφατικά και πιστεύουν μάλιστα ότι πρέπει να γίνει ένα εκθετήριο στη Σητεία. Μια γνώμη διέφερε καθώς το άτομο αυτό είπε ότι “τα τοπικά προϊόντα αποτελούν πλεονέκτημα για τον αγροτουρισμό ενώ δεν χρειάζονται και τόσο στον μαζικό τουρισμό”.

Στις απαντήσεις της δεύτερης ενότητας θα μπορούσαμε να σημειώσουμε την πληθώρα απόψεων που ακούστηκαν χωρίς ωστόσο να σημειωθούν μεγάλες αποκλίσεις. Μόνο δύο ήταν διαφορετικές από όσες συγκεντρώθηκαν, η μια αφορούσε τις υπηρεσίες που πρέπει να προσφέρει μια αγροτουριστική μονάδα και η άλλη την προσέλκυση τουριστών μέσω της συστηματικής προβολής τους. Δεν δυσκόλεψαν οι ερωτήσεις καθώς όλες απαντήθηκαν

αρκετά αναλυτικά. Γενικά, μια ομοιογένεια δεδομένων μπορεί να παρατηρηθεί και στην ομάδα αυτή.

▪ 3η ενότητα ερωτήσεων.

Σχετικά με τη σύνδεση ή όχι, και με ποιους τρόπους, του τουρισμού/αγροτουρισμού με την τοπική οικονομία όλοι πιστεύουν ότι συνδέονται με τους εξής τρόπους:

1. Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και καταπολέμηση της ανεργίας.
2. Δημιουργία συμπληρωματικού εισοδήματος στους αγρότες και συγκράτηση του ντόπιου πληθυσμού της υπαίθρου.
3. Στήριξη υπαρχουσών θέσεων εργασίας.
4. Ενίσχυση πολλών κλάδων της τοπικής οικονομίας όπως παραγωγή τοπικών προϊόντων, ειδών λαϊκής τέχνης (υφαντά, κεντήματα, όργανα), διατήρηση παραδοσιακών καφενείων σε χωριά της ενδοχώρας, κά.
5. Κατασκευή βιοτεχνιών μεταποίησης τοπικών προϊόντων και προώθησή τους σε ξενοδοχεία, αγροτουριστικά καταλύματα και ταβέρνες.
6. Διάχυση οικονομικών ωφελειών σε περισσότερα άτομα ή/και επιχειρήσεις από τον εξαγωγικό προσανατολισμό των τοπικών προϊόντων.

Αναφορικά με το εφικτό/ή όχι μιας συνεργασίας όλων των εμπλεκόμενων φορέων του τουρισμού/αγροτουρισμού και αν υπάρχουν άτομα (ή φορείς) που θα μπορούσαν να ηγηθούν μιας κοινής δράσης για την αποτελεσματικότερη προβολή του Δήμου Σητείας όλοι έδωσαν την ίδια απάντηση. Είπαν ότι “είναι απαραίτητη μια συνεργασία όλων ιδιαίτερα τώρα με την οικονομική κρίση που βιώνουμε”. Πιστεύουν ότι με τον τρόπο αυτό ο ένας κλάδος θα συμπληρώνει τον άλλο, αρκεί βέβαια να υπάρξουν κανόνες και ο γνώμονας των ενεργειών να είναι το “κοινό καλό”. Ως φορείς που μπορούν να ηγηθούν οι πάντες σχεδόν αναφέρθηκαν στην Επιτροπή Τουριστικής Ανάπτυξης του Δήμου Σητείας και τον Οργανισμό Ανάπτυξης Σητείας ενώ ακούστηκε από μερικούς και η Ένωση Ξενοδοχείων Σητείας.

Ως προς τους τρόπους συντονισμού όλων των τοπικών φορέων στην κατεύθυνση της τουριστικής/αγροτουριστικής ανάπτυξης της περιοχής η απάντηση που πρώτη δόθηκε από τους περισσότερους ήταν ότι “πρέπει να οργανωθούν συζητήσεις-συναντήσεις, υπό την αιγίδα ενός φορέα, των εμπλεκόμενων στο κύκλωμα του τουρισμού/αγροτουρισμού ώστε να πειστούν

όλοι για τη σημασία και τη σπουδαιότητα της συνεργασίας”. Κατόπιν, πέντε άτομα είπαν πως “πρέπει να δημιουργηθούν δίκτυα (clusters) των άμεσα ενδιαφερόμενων τα οποία θα υλοποιήσουν πια μελλοντικά το σχέδιο τουριστικής ανάπτυξης που θα καταρτιστεί”.

Οι ερωτήσεις της τρίτης ενότητας μάλλον δεν δυσκόλεψαν καθόλου τους ερωτώμενους καθώς απαντήθηκαν όλες. Επίσης, παρατηρείται σχεδόν απόλυτη ταύτιση των απόψεων αφού διαφορετικές γνώμες δεν καταγράφηκαν.

- 4η ενότητα ερωτήσεων.

Σε σχέση με τις δράσεις που έγιναν την τελευταία πενταετία προς την κατεύθυνση της τουριστικής/αγροτουριστικής ανάπτυξης της περιοχής και αν είχε συμμετοχή σ’ αυτές ο φορέας που εκπροσωπεί ο καθένας, όλοι σχολίασαν πως “δράσεις για αγροτουρισμό δεν έγιναν”. Σε ότι αφορούσε τον τουρισμό αυτές ήταν, κατά γενική ομολογία, κυρίως συμμετοχή σε διάφορες εκθέσεις σε χώρες του εξωτερικού και έκδοση τουριστικών φυλλαδίων. Ακόμη, μια σημαντική πρωτοβουλία στην οποία αναφέρθηκαν πολλοί ήταν η πρόσφατη υπογραφή συμβολαίων μεταξύ της Επιτροπής Τουριστικής Ανάπτυξης του Δήμου Σητείας και της Ένωσης Ξενοδοχείων Σητείας με πράκτορες του εξωτερικού για απευθείας πτήσεις charters στο αεροδρόμιο της πόλης. Κάποιοι από τους φορείς είχαν ενεργό ρόλο ενώ άλλοι όχι.

Αναφορικά με τις μελλοντικές δράσεις που θα μπορούσε να αναλάβει ο κάθε φορέας κατά την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος τουρισμού/αγροτουρισμού στο Δήμο Σητείας οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν οι εξής:

1. Ενημέρωση και τεχνική στήριξη των φορέων και των επιχειρήσεων με στόχο τη σωστότερη και αποτελεσματικότερη αξιοποίηση εθνικών και ευρωπαϊκών προγραμμάτων.
2. Άσκηση πίεσης προς την κεντρική εξουσία για αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου για τον αγροτουρισμό και εναρμόνιση των αρχών εφαρμογής του σύμφωνα με τα τωρινά δεδομένα.
3. Έκδοση διαφόρων φυλλαδίων με χρήσιμες πληροφορίες για το μέρος, τα καταλύματα, τους τρόπους πρόσβασης, το φυσικό περιβάλλον και τα

αξιοθέατα, την τοπική κουζίνα και παραδοσιακές συνταγές, τα τοπικά πανηγύρια και δρώμενα, κ.ά.

4. Οργάνωση επισκέψεων σε διάφορους χώρους ενδιαφέροντος όπως αρχαιολογικούς, μουσεία, τυποποιητήρια και συσκευαστήρια, ελαιοτριβεία και αποστακτήρια.

5. Δημιουργία εκθετηρίου τοπικών προϊόντων και οργάνωση ημερίδων στη Σητεία με σκοπό την προβολή αυτών.

6. Παρουσία σε εκθέσεις στο εξωτερικό και σε διάφορες εκδηλώσεις εντός Ελλάδας.

7. Διοργάνωση βραδιών με παραδοσιακά συγκροτήματα σε κάποια ιστορικά χωριά του Δήμου παράλληλα με αναβίωση τοπικών εθίμων.

Οι ερωτήσεις αυτής της ενότητας απαντήθηκαν από όλους και το θετικό που προκύπτει από αυτές είναι ότι φορείς που δεν είχαν αναλάβει κάποια δράση στο παρελθόν τώρα είναι πρόθυμοι να συμμετέχουν.

5.2 Επιχειρηματίες (ξενοδοχοί, εστιατόρες, επιχειρηματίες τοπικών προϊόντων).

▪ 1η ενότητα ερωτήσεων.

Σε σχέση με την εικόνα του Δήμου Σητείας ως τουριστικού προορισμού δεν διαπιστώθηκαν αποκλίσεις στις απαντήσεις. Οι περισσότεροι απάντησαν ότι “δεν μπορεί η περιοχή να “δεχθεί” τουρίστες μαζικού τουρισμού γιατί τα καταλύματα που υπάρχουν είναι μικρά ξενοδοχεία ή ενοικιαζόμενα δωμάτια. Τα πιο πολλά είναι παλιάς κατασκευής, οικογενειακού τύπου, μέτριας ποιότητας και προσφέρουν κυρίως ύπνο και πρωινό”. Κάποιοι άλλοι έχουν τη γνώμη πως “λόγω της ήπιας τουριστικής ανάπτυξης του μέρους πρέπει να γίνουν καινούριες μονάδες με αρκετές κλίνες και παροχές στους επισκέπτες”.

Αναφορικά με τις ταβέρνες που υπάρχουν σχεδόν όλοι τις έκριναν ικανοποιητικές. Κάποιες τις θεωρούν αρκετά ποιοτικές με παρουσία, σε σημαντικό βαθμό, στον κατάλογό τους τοπικών προϊόντων (μερικά μάλιστα είναι και δικιάς τους παραγωγής). Επίσης, μερικοί σχολίασαν πως “γενικά ικανοποιούν τις ανάγκες των επισκεπτών οι οποίοι μπορούν να γευτούν ποιοτικά, φρέσκα φαγητά και παραδοσιακά Κρητικά εδέσματα όπως πχ. χοχλιούς”. Σε ότι αφορά το φυσικό περιβάλλον και τα αξιοθέατα που μπορεί

να δει κάποιος τουρίστας όλοι απάντησαν ότι το μέρος υπερτερεί σε καθαρές παραλίες, σπήλαια, φαράγγια, αρχαιολογικούς χώρους και μοναστήρια.

Σχετικά με την ύπαρξη τοπικών στοιχείων που έλκουν τουρίστες στην περιοχή, οι απόψεις των περισσότερων συνέκλιναν πρώτα απ' όλα στη φιλοξενία των ντόπιων. Οκτώ άτομα θεωρούν πως "είναι γεωγραφικά απομονωμένοι και για το λόγο αυτό έχουν την τάση να πλησιάζουν τους τουρίστες, να θέλουν να τους προσφέρουν όλα τα αγαθά της Κρητικής φιλοξενίας, να συνομιλήσουν μαζί τους και να ανταλλάξουν απόψεις". Άλλο στοιχείο που πρόσθεσαν αρκετοί ήταν η ησυχία του μέρους και το παρθένο της φύσης. Τέλος, ανέφεραν το φοινικόδασος στο Βάι, τις πολλές παραλίες, τα ποιοτικά τοπικά τους προϊόντα, τα πολλά αξιοθέατα που μπορεί κάποιος να επισκεφθεί καθώς και την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά που έχει κανείς να "γνωρίσει".

Ός συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής θεωρούν οι περισσότεροι ότι είναι το φυσικό κάλλος της και η γεωγραφική της θέση που συνδυάζει βουνό και θάλασσα. Εννέα άτομα πρόσθεσαν το αεροδρόμιο, το οποίο σύμφωνα με αυτούς, "μπορεί να αποτελέσει πύλη εισόδου για όλο το νομό Λασιθίου". Επίσης, άλλοι αναφέρθηκαν στα πολύ καλά τοπικά τους προϊόντα (ξύγαλο, λάδι, κρασί, Σητειακά γλυκά, μέλι) που πιστεύουν ότι πρέπει να συνδυαστούν με τον τουρισμό ενώ (5) άτομα αναφέρθηκαν ξανά στη φιλοξενία των κατοίκων. Τέλος, διατυπώθηκε μια ενδιαφέρουσα άποψη από τρία άτομα καθώς θεωρούν ότι "λόγω της μέχρι τώρα ήπιας τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής υπάρχουν δυνατότητες για εμφάνιση αρκετών μορφών τουρισμού (αγροτουρισμός, θρησκευτικός, ορειβατικός, κá.)".

Σε σχέση με την εικόνα που έχουν για τους τουρίστες της περιοχής σχεδόν όλοι απάντησαν πως είναι "επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες, μεσαίας οικονομικής κατάστασης, οικογενειάρχες (30-40 ετών) με τα παιδιά τους αλλά και ζευγάρια (είτε νεαρής ηλικίας, είτε άνω των 60) που αναζητούν ησυχία για τις διακοπές τους και ενδιαφέρονται να γνωρίσουν το μέρος (κάνουν εκδρομές και επισκέψεις σε μουσεία, μνημεία, κá.)". Επίσης, ανέφεραν μερικοί πως "πολλοί ετεροδήμοτες Σητειακοί και Έλληνες έρχονται για διακοπές, κυρίως τον Αύγουστο, ενώ ο αριθμός των ξένων επισκεπτών είναι μικρότερος".

Ός προς τα προβλήματα/αδυναμίες της περιοχής η πρώτη απάντηση που όλοι έδιναν ήταν η προσβασιμότητα. Χαρακτηριστικά είπαν ότι "το κακό

οδικό δίκτυο (κυρίως μετά τον Άγιο Νικόλαο) καθιστά δύσκολη και χρονοβόρα τη διαδρομή προς τη Σητεία”. Δεύτερο πρόβλημα θεωρούν ότι είναι οι ημιτελείς κτιριακές εγκαταστάσεις του αεροδρομίου της Σητείας και τρίτο το μικρό λιμάνι με συνέπεια την προβληματική αεροπορική και ακτοπλοϊκή σύνδεση της πόλης με την υπόλοιπη Ελλάδα και Ευρώπη. Επίσης, δεν υπάρχει η δυνατότητα για θαλάσσιο τουρισμό καθώς το λιμάνι δεν έχει μαρίνα για να δένουν τα ιστιοπλοϊκά σκάφη και τα κότερα. Τέλος, κάποιιοι απάντησαν ως αδυναμία την ανεπάρκεια των τουριστικών υποδομών ενώ καταγράφηκε και μια ενδιαφέρουσα άποψη από ένα άτομο το οποίο σχολίασε πως “πρόβλημα για την περιοχή (εκτός των παραπάνω) αποτελεί και η ανεξέλεγκτη εγκατάσταση φωτοβολταϊκών μονάδων”.

Στις απαντήσεις της πρώτης ενότητας θα μπορούσαμε να σημειώσουμε ότι παρατηρείται μια ομοιομορφία και σύγκλιση απόψεων καθώς καμιά διαφορετική άποψη δεν ακούστηκε.

▪ 2η ενότητα ερωτήσεων.

Σχετικά με την έννοια του αγροτουρισμού όλοι διατύπωσαν τη γνώμη τους και οι απαντήσεις που συγκεντρώθηκαν ήταν:

1. Είναι μορφή εναλλακτικού τουρισμού στην οποία ο τουρίστας κατά τη διάρκεια των διακοπών του μπορεί να ασχοληθεί με αγροτικές δραστηριότητες και τη φύση γενικότερα.
2. Με τον αγροτουρισμό είναι δυνατή η διεύρυνση της τουριστικής περιόδου σε (12) μήνες και η ανάπτυξη περιοχών της ενδοχώρας.
3. Ο επισκέπτης γεύεται τοπικά προϊόντα της περιοχής που επισκέπτεται μέσω της τοπικής κουζίνας.
4. Δίνεται η δυνατότητα στον τουρίστα να ενημερωθεί για την ιστορία του μέρους, τις τοπικές παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα της περιοχής.

Αναφορικά με τις υπηρεσίες τις οποίες πρέπει να προσφέρει μια αγροτουριστική μονάδα στους επισκέπτες της, οι απόψεις που καταγράφηκαν ήταν σχεδόν όλες ταυτόσημες και ήταν οι παρακάτω:

1. Διαμονή σε παραδοσιακά σπιτάκια (μικρά και στην ύπαιθρο), κατασκευασμένα από παραδοσιακά υλικά, στα οποία παρέχονται ποιοτικές υπηρεσίες.
2. Προσφορά τοπικών προϊόντων και τοπικών εδεσμάτων.

3. Όσοι τουρίστες επιθυμούν μπορούν να ασχοληθούν σε αγροτικές δραστηριότητες όπως πχ. συλλογή κηπευτικών από τον κήπο της εκμετάλλευσης, αυγών από το κοτέτσι, κá.
4. Επίδειξη του τρόπου συλλογής των ελιών, των σταφυλιών, κá.
5. Δημιουργία περιπατητικών διαδρομών, επισκέψεων σε αρχαιολογικούς χώρους/λαογραφικά μουσεία/παραδοσιακά ελαιοτριβεία και οινοποιεία, εκδρομών σε σπήλαια και φαράγγια της περιοχής, κá.
6. Δυνατότητα συμμετοχής σε δραστηριότητες και εκδηλώσεις όπως το ψάρεμα, η ιππασία, η μαγειρική, τα πανηγύρια, η παρακολούθηση ή/και εκμάθηση παραδοσιακών χορών κá.
7. Ενημέρωση για την ιστορία του τόπου, τις τοπικές παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα της περιοχής.

Σε σχέση με τις επενδύσεις τουρισμού/αγροτουρισμού που έχουν γίνει στην περιοχή, οι απαντήσεις που δόθηκαν σε ότι αφορά τον αγροτουρισμό ήταν ότι έγιναν κάποια καταλύματα από ιδιώτες που επιχορηγήθηκαν από προγράμματα αλλά προσφέρουν μόνο διαμονή και δεν έχουν σχέση με την αυτή καθ' αυτή έννοια του αγροτουρισμού. Σχετικά με τον τουρισμό, οι περισσότεροι δεν είχαν κάτι αξιόλογο να αναφέρουν και περιορίστηκαν να σχολιάσουν πως “ανακαινίστηκαν κάποιες υπάρχουσες μονάδες και χτίστηκαν μερικά ενοικιαζόμενα δωμάτια σε διάφορες περιοχές. Επίσης, ξένες πολυεθνικές εταιρείες έδειξαν κατά καιρούς ενδιαφέρον να χτίσουν μεγάλα ξενοδοχειακά συγκροτήματα (πολλών κλινών και ποικίλλων υπηρεσιών) σε διάφορα μέρη του Δήμου αλλά δεν υλοποιήθηκε κάτι τελικά”.

Σχετικά με τους τρόπους προώθησης της τοπικής ταυτότητας της περιοχής μελέτης στα πλαίσια του τουρισμού/αγροτουρισμού οι πιο πολλοί είπαν πως “αυτό που πρέπει πρώτα απ’ όλα να γίνει είναι μια σωστά δομημένη ιστοσελίδα της περιοχής στο internet με πολλές πληροφορίες για τα μέρη που υπάρχουν και μπορεί να επισκεφθεί ένας τουρίστας όπως είναι τα διάφορα ιστορικά μνημεία, τα μουσεία, οι παραλίες, τα μοναστήρια, τα σπήλαια και φαράγγια, τα τοπικά προϊόντα που μπορεί να γευτεί, κá.” Επιπροσθέτως, συνέχισαν ότι “επιβάλλεται μια συστηματική προβολή αυτών μέσω έντυπων φυλλαδίων σε τουριστικά πρακτορεία της Ελλάδας και του εξωτερικού”. Επίσης, κάποιοι υποστήριξαν ότι “πρέπει να οργανωθούν εκδηλώσεις και συνέδρια στην περιοχή με στόχο οι συμμετέχοντες να

έρχονται και να γνωρίζουν από κοντά το μέρος”. Μερικοί πιστεύουν πως πρέπει να συνεχίσει ο Δήμος Σητείας, όπως κάνει άλλωστε τα τελευταία (2) χρόνια, να συμμετέχει σε εκθέσεις στην Ελλάδα και στο εξωτερικό ενώ τέσσερα άτομα θεωρούν ότι η καλύτερη διαφήμιση της περιοχής είναι αυτή “από στόμα σε στόμα”. Τέλος, μια ενδιαφέρουσα άποψη που διατυπώθηκε από ένα άτομο έκανε λόγο για “προσέγγιση δημοσιογράφων από κανάλια του εξωτερικού με σκοπό τη δημιουργία ενημερωτικών ντοκυμαντέρ για όλο το Δήμο”.

Η ερώτηση που αφορούσε τα τοπικά προϊόντα και αν μια συστηματική προβολή τους θα συνέβαλλε στην προσέλκυση τουριστών είχε μόνο καταφατικές απαντήσεις από όλους. Πιστεύουν μάλιστα ότι πρέπει να γίνει ένα εκθετήριο στη Σητεία.

Στις απαντήσεις της δεύτερης ενότητας θα μπορούσαμε να σημειώσουμε την πληθώρα απόψεων που ακούστηκαν χωρίς ωστόσο ούτε στην ομάδα αυτή να σημειωθούν αποκλίσεις. Δεν δυσκόλεψαν οι ερωτήσεις καθώς απαντήθηκαν από όλους και μάλιστα αρκετά αναλυτικά.

▪ 3η ενότητα ερωτήσεων.

Σχετικά με τη σύνδεση ή όχι, και με ποιους τρόπους, του τουρισμού/αγροτουρισμού με την τοπική οικονομία όλοι πιστεύουν ότι συνδέονται με τους εξής τρόπους:

1. Συμβάλλει στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.
2. Ενισχύονται οικονομικά πολλοί κλάδοι της τοπικής οικονομίας και ιδιαίτερα όσοι επιχειρηματίες έχουν κάποιο εστιατόριο ή καφετέρια, μαγαζί με είδη λαϊκής τέχνης (υφαντά, κεντήματα), κά.
3. Δημιουργείται ένα οικονομικό κύκλωμα εξαιτίας της παραγωγής και διακίνησης τοπικών προϊόντων σε ξενοδοχεία, αγροτουριστικά καταλύματα και ταβέρνες με οφέλη στα άτομα που συμμετέχουν σε αυτό.
4. Είναι εφικτή η κατασκευή βιοτεχνιών μεταποίησης τοπικών προϊόντων με προώθηση των τελευταίων στην τοπική και την εκτός νομού αγορά.

Αναφορικά με το εφικτό/ή όχι μιας συνεργασίας όλων των εμπλεκόμενων φορέων του τουρισμού/αγροτουρισμού και αν υπάρχουν άτομα (ή φορείς) που θα μπορούσαν να ηγηθούν μιας κοινής δράσης για την αποτελεσματικότερη προβολή του Δήμου Σητείας όλοι έδωσαν την ίδια

απάντηση. Είπαν πως “είναι επιτακτική μια συνεργασία όλων ιδιαίτερα τώρα λόγω οικονομικής κρίσης”. Πιστεύουν, επίσης, ότι “οι όποιες ενέργειες πρέπει να γίνουν στη βάση κοινά αποδεκτών κανόνων με γνώμονα το “κοινό καλό” χωρίς να εξυπηρετούνται συμφέροντα μεμονωμένων μειοψηφιών ή ατόμων”. Θεωρούν ότι θα είναι καλύτερο να ηγηθεί ένας φορέας, γιατί αν πρόκειται για άτομο ή ομάδα ατόμων θα πρέπει να είναι αποδεκτά από όλους γεγονός που είναι δύσκολο. Ως τέτοιο φορέα κατονόμασαν την Επιτροπή Τουριστικής Ανάπτυξης του Δήμου Σητείας, τον Οργανισμό Ανάπτυξης Σητείας ενώ μερικοί αναφέρθηκαν και στην Ένωση Ξενοδοχείων Σητείας. Ωστόσο, στο σημείο αυτό διατυπώθηκε μια διαφορετική άποψη από ένα άτομο το οποίο υποστήριξε ότι “θα ήταν καλύτερα να αναλάβουν να “μπουν μπροστά” κάποια άτομα και όχι ένας δημόσιος φορέας για να μην προκύψουν φαινόμενα γραφειοκρατίας”.

Αναφορικά με τους τρόπους συντονισμού όλων των τοπικών φορέων στην κατεύθυνση της τουριστικής/αγροτουριστικής ανάπτυξης της περιοχής η απάντηση που δόθηκε από όλους ήταν ότι πρέπει αρχικά ο φορέας που θα αναλάβει να πραγματοποιήσει το σχέδιο τουριστικής ανάπτυξης να οργανώσει συζητήσεις-συναντήσεις όλων των εμπλεκόμενων επαγγελματικών ομάδων στο κύκλωμα του τουρισμού/αγροτουρισμού, ώστε να πειστούν όλοι για τη σπουδαιότητα της συνεργασίας. Έπειτα, θεωρούν απαραίτητο να δημιουργηθούν δίκτυα (clusters).

Σχετικά με τη θετική ή αρνητική στάση του κάθε επιχειρηματία στο ενδεχόμενο συμμετοχής του σε ένα Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας που θα καταρτιζόταν για το Δήμο Σητείας όλοι απάντησαν καταφατικά. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι τους επεξηγήθηκε ο όρος “Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας”. Μάλιστα μερικοί σχολίασαν πως “θα ήταν καλή μια ομοιομορφία και μια κοινή εικόνα στα μαγαζιά της πόλης ή σ’ αυτά στο λιμάνι που “προσφέρεται” στα πλαίσια ενός τέτοιου Συμφώνου”.

Ως προς την ύπαρξη δικτύων συνεργασίας στην περιοχή μελέτης η απάντηση όλων ήταν αρνητική. Γίνονται μόνο μεμονωμένες συνεργασίες μεταξύ επιχειρηματιών όπως πχ. παραγωγός κηπευτικών με ιδιοκτήτη εστιατορίου ή σύσταση από κάποιον ξενοδόχο, σε τουρίστες-ενοίκους της μονάδας του, συγκεκριμένου μεζεδοπωλείου που έχει φίλος του κλπ. Οι περισσότεροι πιστεύουν ότι “απλά δεν έτυχε να δημιουργηθεί κάποιο δίκτυο”

ενώ μερικοί θεωρούν πως “εμπόδιο ίσως είναι το οικονομικό συμφέρον που ένας επιχειρηματίας σκέφτεται πρώτα απ’ όλα το οποίο λειτουργεί απαγορευτικά και αποτρεπτικά εν τέλει σε συνεργασίες”. Μια ενδιαφέρουσα άποψη που ακούστηκε από ένα άτομο εστιάζει το φαινόμενο αυτό στη νοοτροπία που έχουμε ως λαός. Είπε δηλαδή χαρακτηριστικά ότι “ο καθένας δρα αυτόνομα χωρίς να εμπιστεύεται τους άλλους επομένως πως να γίνουν δίκτυα συνεργασιών;”.

Οι ερωτήσεις της τρίτης ενότητας απαντήθηκαν όλες και επίσης παρατηρείται σχεδόν απόλυτη ταύτιση των απόψεων. Καταγράφηκε μόλις μια διαφορετική γνώμη στην ερώτηση που αφορούσε τα άτομα ή τους φορείς που πρέπει να ηγηθούν μιας κοινής δράσης για την αποτελεσματικότερη προβολή της περιοχής.

- 4η ενότητα ερωτήσεων.

Αναφορικά με τις δράσεις που έγιναν την τελευταία πενταετία προς την κατεύθυνση της τουριστικής/αγροτουριστικής ανάπτυξης της περιοχής και αν είχαν συμμετοχή σ’ αυτές ως επιχειρηματίες, όλων η απάντηση ήταν πως “δράσεις για αγροτουρισμό δεν έγιναν”. Σε ό,τι αφορούσε τον τουρισμό οι περισσότεροι είπαν πως αυτές ήταν κυρίως συμμετοχή του Δήμου ή της Ένωσης Ξενοδοχείων Σητείας σε διάφορες εκθέσεις σε χώρες του εξωτερικού καθώς και έκδοση τουριστικών εντύπων. Κάποιοι από τους επιχειρηματίες τοπικών προϊόντων είχαν ενεργό ρόλο καθώς προμήθευαν τα περίπτερα που στήνονταν σε διάφορες εκδηλώσεις ενώ άλλοι όχι είτε γιατί δεν τους ζητήθηκε είτε γιατί δεν είχαν ενημέρωση.

Σχετικά με τις μελλοντικές πρωτοβουλίες που θα μπορούσε να αναλάβει ο κάθε επιχειρηματίας κατά την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος τουρισμού/αγροτουρισμού στο Δήμο Σητείας όλοι εμφανίστηκαν δεκτικοί στην υιοθέτηση δράσεων και ως απαντήσεις ακούστηκαν οι εξής:

1. Οι εστιάτορες έκαναν λόγο για α) διοργάνωση σεμιναρίων μαγειρικής παραδοσιακών φαγητών στο χώρο τους και β) διοργάνωση βραδιών με Κρητικά συγκροτήματα παράλληλα με προσφορά παραδοσιακών εδεσμάτων.
2. Οι επιχειρηματίες των τοπικών προϊόντων α) θα συνεχίσουν να έχουν παρουσία σε εκθέσεις στο εξωτερικό και σε διάφορες εκδηλώσεις εντός και

εκτός της Σητείας και β) θα ήταν πρόθυμοι να δεχτούν ομάδες τουριστών στις βιοτεχνίες τους για επίδειξη του τρόπου παρασκευής των προϊόντων τους.

3. Οι διάφοροι παραγωγοί είναι σύμφωνοι με την ενημέρωση και επίδειξη στο χωράφι σε ομάδες τουριστών του τρόπου συλλογής των καρπών.

Επίσης, όλοι ανέφεραν ότι σκέφτονται να τυπώσουν φυλλάδια τα οποία να μοιράσουν στα ξενοδοχεία και τα ενοικιαζόμενα δωμάτια της περιοχής.

5.3 Γενικές παρατηρήσεις.

Στο σημείο αυτό θεωρείται χρήσιμο να αναφερθούν κάποια στοιχεία σχετικά με τη διαδικασία πραγματοποίησης των συνεντεύξεων. Καταρχήν, καταρτίστηκε μια λίστα με επαγγελματίες του πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα οι οποίοι δραστηριοποιούνται στην περιοχή μελέτης καθώς και εκπροσώπους δημόσιων φορέων και οργανισμών. Στον τομέα μεταποίησης-τυποποίησης και εμπορίας, η επαφή έγινε με επιχειρηματίες στον κλάδο του ελαιολάδου, του γάλακτος, του μελιού και των παραδοσιακών τοπικών προϊόντων (γλυκά, αναψυκτικά). Στον κλάδο παροχής υπηρεσιών, με ιδιοκτήτες χώρων κατάλυσης και χώρων εστίασης (εστιατόρια, μεζεδοπωλεία/ρακάδικα, καφετέριες).

Άξια αναφοράς είναι η προθυμία που επιδείχθηκε από τους προαναφερόμενους φορείς και επαγγελματίες να συμμετέχουν στην έρευνα. Μάλιστα κανένας από τους ερωτώμενους δεν ζήτησε να γνωρίζει εκ των προτέρων τις ερωτήσεις ενώ και κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ελάχιστες ήταν οι επεξηγήσεις που ζητήθηκαν. Οι περισσότεροι ήταν σχετικά ενήμεροι για το θέμα του αγροτουρισμού και έχουν αντιληφθεί σωστά την έννοια αυτή, όπως άλλωστε φαίνεται από τις απαντήσεις τους. Οι ερωτήσεις που τους τέθηκαν μάλλον δεν τους δυσκόλεψαν και, κατά την άποψη της συγγραφέως, το θέμα της παρούσας μελέτης τους “κέντρισε” το ενδιαφέρον.

Υπήρξαν βέβαια και κάποιες αρνήσεις από άτομα που είχαν συμπεριληφθεί στην αρχική λίστα των υποψήφιων για συνέντευξη αλλά αυτές ήταν ελάχιστες και οι γνώμες που ακούστηκαν διαμέσου των συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν θεωρείται ότι υπερκάλυψαν αυτές τις απουσίες.

Όσον αφορά στις απόψεις όσων συμμετείχαν στην έρευνα διακρίνεται σε αυτές μια σχετική ομοιογένεια. Το γεγονός αυτό παραπέμπει στο ότι

πραγματοποιήθηκε ουσιαστική παράθεση των δεδομένων-γεγονότων και αποτυπώθηκε με ακρίβεια η υπάρχουσα κατάσταση. Τόσο οι εκπρόσωποι των διαφόρων φορέων όσο και οι ιδιώτες επιχειρηματίες έχουν θετική στάση ως προς τον αγροτουρισμό και πιστεύουν ότι πρέπει να αναληφθούν πρωτοβουλίες παρόλη τη δύσκολη οικονομική κατάσταση της παρούσας χρονικής περιόδου. Άλλωστε ο τελευταίος, όπως φαίνεται από την ανάλυση SWOT, είναι δυνατό να αναπτυχθεί στην περιοχή καθώς υπάρχουν αξιόλογα στοιχεία φυσικού περιβάλλοντος (παραλίες, φαράγγια, περιοχές φυσικού κάλλους) και πολιτισμικοί πόροι.

Στα θετικά στοιχεία, όπως αυτά προέκυψαν από τις συνεντεύξεις, πρέπει να συμπεριληφθούν η προθυμία όλων να συνεργαστούν, επιχειρηματίες και φορείς, ώστε να προκύψουν κοινές και ολοκληρωμένες δράσεις ως προς την τουριστική/αγροτουριστική προβολή της περιοχής. Επίσης, το ενδιαφέρον τους δεν περιορίζεται μόνο στο αστικό κέντρο του Δήμου αλλά στρέφεται και προς την ενδοχώρα και τα γύρω ορεινά χωριά. Θεωρούν ότι η ανάπτυξη του συνόλου των περιοχών, με μορφές τουρισμού που μπορούν να “αξιοποιήσουν” τα στοιχεία της κάθε (υπο)περιοχής του Δήμου σε συνδυασμό με το όμορφο φυσικό περιβάλλον, τα αξιόλογα τοπικά προϊόντα και την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά, θα φέρει οφέλη σε όλους. Η ανάληψη και τήρηση ορισμένων δεσμεύσεων στην προοπτική ενός Τοπικού Συμφώνου Ποιότητας θεωρείται από όλους τους επιχειρηματίες που συμμετείχαν στην έρευνα ως θετικό στοιχείο και μάλιστα από ορισμένους ως απαραίτητο. Το σημαντικό είναι ότι υπάρχουν τόσο ιδέες όσο και διάθεση για “να γίνει κάτι καλό”, στηριζόμενο, όπως τόνισαν, σε σωστές βάσεις και προγραμματισμό.

Στα αρνητικά στοιχεία σημειώνεται η έλλειψη μέχρι σήμερα αφενός συστηματικής ενημέρωσης και αφετέρου αξιοποίησης των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής μελέτης, συνδυασμός που σχεδόν όλοι θεωρούν ότι είχε ως αποτέλεσμα μια κάποια στασιμότητα. Σημειώνεται επίσης, η έλλειψη κάποιας οργανωτικής-συλλογικής δομής οπότε, όπως διαπιστώνεται, οι όποιες πρωτοβουλίες ήταν ατομικές-μεμονωμένες. Διαμέσου των συνεντεύξεων διαπιστώνεται πάντως ότι υπάρχει συνειδητοποίηση των όποιων λαθών έγιναν στο παρελθόν και προθυμία για την αλλαγή αυτής της κατάστασης.

Όσον αφορά στο υφιστάμενο επίπεδο των παρεχόμενων υπηρεσιών στα καταλύματα της περιοχής, διαπιστώνεται ότι κρίνεται ως “απλά καλό”, τόσο όσον αφορά τα ξενοδοχεία όσο και τα ενοικιαζόμενα δωμάτια. Υπάρχει, κατά συνέπεια, δυνατότητα αναβάθμισης της ποιότητας των καταλυμάτων στο μέλλον, γεγονός κατά γενική ομολογία επιβεβλημένο. Θα πρέπει όμως οι επιχειρηματίες να εκπαιδευτούν-καταρτιστούν και να συνειδητοποιήσουν ότι για να έχουν κέρδος θα πρέπει πρώτα αυτοί οι ίδιοι να παρέχουν στον πελάτη ποιοτικές υπηρεσίες και περισσότερες επιλογές κατά τη διαμονή του σε σχέση με όσα του παρέχουν μέχρι σήμερα.

Αναφορικά με το παρόν επίπεδο των παρεχόμενων υπηρεσιών στους χώρους εστίασης αυτό θεωρείται ως “αρκετά καλό”. Γενικά πάντως δεν υπάρχουν εκπαιδευμένοι επαγγελματίες στον κλάδο και οι όποιες ενέργειες πηγάζουν από προσωπικές κρίσεις. Επίσης, θα πρέπει, με κάποιο τρόπο, να αλλάξει η ισχύουσα νοοτροπία ώστε να μην ανοίγει ο καθένας μια επιχείρηση με μόνη βασική προϋπόθεση το προσωπικό του κέρδος (ενώ επιπλέον φαινόμενα τύπου “αρπαχτής” θα πρέπει να εκλείψουν στο μέλλον) και χωρίς να έχει τη σχετική εκπαίδευση-κατάρτιση. Οι ασχολούμενοι σε αυτόν τον κλάδο είναι σημαντικό να κατανοήσουν ότι η όποια αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικά από τους ίδιους.

Στο σημείο αυτό πρέπει βέβαια να επισημανθεί ότι η έννοια της ποιότητας εμπεριέχει δυσκολίες ως προς τον επακριβή (προσ)διορισμό της. Ετυμολογικά η λέξη ποιότητα προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη ποιότης (ποίησις – τι λογιής), που σημαίνει: η φύση, η εσωτερική κατάσταση ή η υπόσταση προσώπου ή πράγματος, σε σχέση με την αξία του. Στο πλαίσιο της διασφάλισης της ποιότητας, “ποιότητα είναι το σύνολο των χαρακτηριστικών μιας οντότητας (ενός προϊόντος ή υπηρεσίας), που της αποδίδουν την ικανότητα να ικανοποιεί εκφρασμένες και συνεπαγόμενες ανάγκες του χρήστη (πχ. του καταναλωτή)” (Ευρωπαϊκό Πρότυπο ΕΛΟΤ EN ISO 8402:1986). Σύμφωνα εξάλλου με τους Φωτόπουλο, Μάττα και Χρυσοχοϊδή (1999) η ποιότητα ορίζεται ως “το σύνολο των ιδιοτήτων και των χαρακτηριστικών που προσδίδουν την ικανότητα, στο προϊόν ή την υπηρεσία, να ικανοποιήσει τις υπάρχουσες ή έμμεσες ανάγκες και να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των καταναλωτών-χρηστών”.

Οι Zeithaml, Parasuraman και Berry (1990) ορίζουν την ποιότητα των

υπηρεσιών, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από τον πελάτη, ως τη διαφορά ανάμεσα στις προσδοκίες του και την αντίληψη που έχει μετά την παροχή της υπηρεσίας προς αυτόν. Τέλος, μια άλλη προσέγγιση της έννοιας, είναι αυτή η οποία ορίζει την ποιότητα των υπηρεσιών ως την αντίληψη που σχηματίζει ο πελάτης-καταναλωτής σε σχέση με το κατά πόσον η υπηρεσία που λαμβάνει ικανοποιεί τις ανάγκες του με βάση τα πρότυπά του και την τιμή την οποία πληρώνει προκειμένου να λάβει αυτές τις υπηρεσίες (Drucker, 1985, Τσιότρας, 1995).

Τα τελευταία χρόνια η ποιότητα έχει συνδεθεί άμεσα με την καταναλωτική συμπεριφορά. Μάλιστα, οι καταναλωτές την θεωρούν ως το σημαντικότερο κριτήριο κατά την αγορά των διαφόρων αγαθών, και γι' αυτό οι επιχειρηματίες από την πλευρά τους σπεύδουν να προσαρμοστούν στις νεότερες απαιτήσεις. Η ποιότητα αποτελεί πλέον το κλειδί για το σχεδιασμό και τη δημιουργία καλύτερων και ανταγωνιστικότερων προϊόντων και υπηρεσιών. Ειδικότερα, έχει αποδειχθεί ότι η εφαρμογή συστημάτων διασφάλισης ποιότητας στις επιχειρήσεις μπορεί να βελτιώσει τα οικονομικά τους αποτελέσματα μέχρι και 6% του κύκλου των εργασιών τους και να συμβάλει στην αύξηση της φήμης της επιχείρησης, λειτουργώντας αυτόματα ως διαφήμιση (Τσιότρας, 1995). Σήμερα η προσπάθεια για διασφάλιση της ποιότητας έχει μετατοπισθεί στο χώρο παραγωγής. Ο κάθε εργαζόμενος πρέπει να εκπαιδεύεται στην εργασία του και οφείλει να γνωρίζει και να εκπληρώνει τις αρμοδιότητές του (Gould, 1992).

Σύμφωνα με τα ευρήματα της παρούσας μελέτης, για παράδειγμα, διαπιστώθηκε ότι για κάποιους ιδιοκτήτες καταλυμάτων οι προδιαγραφές ποιότητας συνίστανται στην ύπαρξη air-condition στο δωμάτιο, για άλλους είναι η φιλική συμπεριφορά του επιχειρηματία, ενώ για κάποιους άλλους η προσφορά κάποιου εξειδικευμένου προϊόντος στο πρωινό, κ.ά. Σε γενικές γραμμές πάντως, η συγκεκριμένη έννοια περιλαμβάνει :

- 1) Θέματα αισθητικής.
- 2) Τρόπους συμπεριφοράς.
- 3) Φυσικό αντικείμενο.

Ιδιαίτερα όσον αφορά στη δημιουργία ενός ΤΣΠ σημειώνεται ότι αυτό θεμελιώνεται αφενός στη συν-αντίληψη και αφετέρου στη συλλογική διαχείριση των τοπικών ζητημάτων και προοπτικών. Πλην όμως,

επαγγελματίες που είναι μεγαλύτεροι ηλικιακά και έχουν, στη διάρκεια της επιχειρηματικής τους δράσης, καθιερώσει την παρουσία τους στο χώρο ίσως να μην επιθυμούν να συμμετάσχουν σε μια τέτοια δράση, θεωρώντας τη ακόμα και περιττή. Αυτά τα άτομα θα πρέπει όμως να προσεγγιστούν με κατάλληλο τρόπο ώστε να πειστούν για τη σπουδαιότητα της συμμετοχής σε ένα τέτοιο σύμφωνο. Εκείνοι που μάλλον αναμένεται να εκδηλώσουν πρόθεση ένταξης σε ένα ΤΣΠ (και ίσως αυτοί πρέπει να αποτελέσουν την “ομάδα-στόχο”) είναι οι μη καθιερωμένοι στο χώρο, νεότερης ηλικίας, και όσοι θεωρούν ότι μέσω του ΤΣΠ θα προσφερθεί κάτι ποιοτικό στην αγορά.

Αξίζει τέλος να αναφερθεί ότι έγιναν κάποια σχόλια από ορισμένους επαγγελματίες για έλλειψη ενημέρωσης από τους επίσημους φορείς σχετικά με εκπροσώπηση των επιχειρήσεών τους σε εκθέσεις αλλά και σε σεμινάρια με θέματα σχετικά με την εκμάθηση τρόπων αναβάθμισης των παρεχόμενων υπηρεσιών. Στο μέλλον τέτοιες καταστάσεις θα πρέπει να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά. Από τη στιγμή που θα αποφασίσουν κάποιοι επιχειρηματίες και φορείς να δημιουργήσουν ένα Δίκτυο θα πρέπει να ενεργούν ως ομάδα, με εξωστρέφεια, διάθεση για ανάδειξη του εγχειρήματός τους και προσπάθεια για περαιτέρω ένταξη νέων μελών. Επιβάλλεται να συνειδητοποιήσουν οι πάντες, από όποια θέση βρίσκονται, πως μόνο με συνεργασία και οργανωμένες κινήσεις θα μπορέσουν αρχικά να “στήσουν” και κατόπιν να υλοποιήσουν ένα ολοκληρωμένο σχέδιο τουριστικής/αγροτουριστικής ανάπτυξης για την περιοχή τους.

Η βάση αναφοράς για την εφαρμογή ενός ΤΣΠ στο Δήμο Σητείας είναι η περιορισμένη μέχρι σήμερα τουριστική αξιοποίηση της περιοχής που παρέχει “υπόστρωμα” για την εφαρμογή εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Τα Δυνατά Σημεία όπως παρουσιάστηκαν στην ανάλυση SWOT (όπως τα πολύ καλά τοπικά προϊόντα, η φιλικότητα των ντόπιων, η ύπαρξη αεροδρομίου, κλπ.) αποτελούν εχέγγυα για τη δημιουργία νέων τουριστικών/αγροτουριστικών μονάδων. Βέβαια η τρέχουσα οικονομική κρίση, σε συνδυασμό με κάποια μειονεκτήματα της περιοχής, προκαλούν αμφιβολίες για την επιτυχή έκβαση μιας επιχειρηματικής πρωτοβουλίας. Όμως, η δημιουργία νέων μονάδων δεν είναι απολύτως απαραίτητη. Αντ’ αυτού, είναι δυνατόν, με συγκεκριμένες κινήσεις, να τροποποιηθούν υπάρχοντα διαμερίσματα ή να βελτιωθούν ορισμένες από τις παρεχόμενες υπηρεσίες γεγονός που θα προσδώσει σε

κάποιες (υπο)περιοχές μια “άλλη όψη”. Για παράδειγμα, στα πλαίσια ενός ΤΣΠ θα μπορούσε ένας ιδιοκτήτης χώρου κατάλυσης ή εστίασης να κατασκευάσει μια πέργκολα με κεραμίδι, να επενδύσει κάποιους τοίχους με πέτρα ή να αλλάξει την εσωτερική διακόσμηση αντί της ίδρυσης μιας νέας μονάδας.

Αναφορικά με τους χώρους κατάλυσης και εστίασης ενός ΤΣΠ θα μπορούσαμε να σημειώσουμε ενδεικτικά τα εξής:

- Αγροτουριστικά καταλύματα.

Η εικόνα των καταλυμάτων, τόσο από άποψη κατασκευής όσο και προσφερόμενων υπηρεσιών, θα πρέπει να συνάδει με τη φιλοσοφία και το θεματικό χαρακτήρα του Τοπικού Συμφώνου. Ο χαρακτήρας αυτός εξαρτάται αφενός από τη γεωγραφική θέση και, αφετέρου, από το στυλ που θα επιλεγεί είτε από κοινού από ενταγμένες επιχειρήσεις είτε στη βάση σχετικής μελέτης. Τα κτίσματα, εν γένει, πρέπει να αναδεικνύουν τα στοιχεία της τοπικής αρχιτεκτονικής και να σέβονται το χαρακτήρα του οικισμού στον οποίο ανεγείρονται. Από την άλλη, είναι δυνατόν να υπάρχουν σύγχρονες αρχιτεκτονικές κατασκευές αλλά με ενσωμάτωση στοιχείων της τοπικής παράδοσης. Ακόμη, πρέπει να προωθηθεί η αξιοποίηση στοιχείων και κτισμάτων της τοπικής αγροτικής κληρονομιάς μέσω αναστηλώσεων-αναπαλαιώσεων.

Για παράδειγμα στα καταλύματα που είναι σε παραθαλάσσιες περιοχές μπορεί να υιοθετηθούν νησιώτικα στοιχεία όπως μπλε παραθυρόφυλλα, άσπροι τοίχοι, πέργκολες με караβόπανο λευκού χρώματος, κ.ά. Για τα αγροτουριστικά καταλύματα στα πεδινά ή ορεινά μέρη θα πρέπει οι μονάδες να είναι ως επί το πλείστον χτισμένες με παραδοσιακά υλικά και να έχουν για παράδειγμα κεραμίδια στις στέγες, μπαλκόνια με σφυρήλατο σιδερένιο καγκελάκι, επένδυση κάποιων τοίχων με πέτρα, ξύλινα κουφώματα (καφέ ή σκούρου πράσινου χρώματος), κλπ. Στις πλακοστρώσεις των εξωτερικών χώρων μπορεί να προτιμηθούν υλικά που παραπέμπουν στη γη και τον φυσικό χώρο (κυβόλιθοι, πέτρα, κεραμικό, ξύλο). Επίσης, για τα τοιχεία μπορεί να χρησιμοποιηθεί πέτρα ή τοίχος με επίχρισμα και για την περίφραξη ξύλο ή μέταλλο, κατά προτίμηση με κατάλληλο χρωματισμό (όχι δηλαδή συρματόπλεγμα). Αναφορικά με τις κηποτεχνικές διαμορφώσεις είναι

απαραίτητη η ύπαρξη σχετικής μελέτης με χρήση φυτών από την μεσογειακή χλωρίδα και ιδιαίτερα την ενδημική-τοπική.

Σχετικά με τον εξοπλισμό των καταλυμάτων, πρέπει να αναδεικνύεται η τοπική ιδιαιτερότητα και να περιλαμβάνονται στοιχεία με αναφορά στον τοπικό χαρακτήρα. Ιδιαίτερη προτίμηση πρέπει δηλαδή να δοθεί στα αυθεντικά-παραδοσιακά έπιπλα, και τη συντήρησή τους, και γενικά να αποφευχθούν έπιπλα και λοιπός εξοπλισμός που παραπέμπει στο βιομηχανοποιημένο των σημερινών καταλυμάτων με τη χρήση πχ. MDF, μελαμίνης, κλπ. Επίσης, καλό θα είναι να υπάρχουν στα δωμάτια ως διακόσμηση κεραμικά βάζα και υφαντά στα τραπεζάκια.

Ως προς τις προσφερόμενες υπηρεσίες ενδεικτικά σημειώνονται τα εξής:

- 1) Ως χειρονομία φιλοξενίας και καλωσορίσματος στους πελάτες, μπορεί να υπάρχει ένα καλάθι με ένα παραδοσιακό γλυκό (πχ. ξεροτήγανο) στην υποδοχή.
- 2) Πρέπει να υπάρχουν οπωσδήποτε φυλλάδια στην υποδοχή, μεταφρασμένα σε 3 γλώσσες, για τις επιχειρήσεις-μέλη του ΤΣΠ αλλά και γενικότερα, για παράδειγμα, για τις επιχειρήσεις παραδοσιακών προϊόντων (με πληροφορίες μεταξύ άλλων για την τοποθεσία και τον τρόπο παραγωγής των προϊόντων αυτών).
- 3) Μπορεί να υπάρχει μια καλαίσθητη προθήκη κατασκευασμένη από ξύλο στην οποία να τοποθετούνται παραδοσιακά προϊόντα της περιοχής όπως κεραμικά, είδη διαφόρων υφαντών, ξυλόγλυπτα, δείγματα του τοπικού ελαιολάδου, κρασιού και μελιού.
- 4) Πρέπει να διατίθενται φυλλάδια στην υποδοχή με τα αξιοθέατα της περιοχής, τους αρχαιολογικούς χώρους, τα μουσεία, τους χώρους εστίασης, τις περιπατητικές διαδρομές και τις πολιτιστικές δραστηριότητες της περιοχής.
- 5) Με την πρώτη είσοδό τους στο δωμάτιο οι τουρίστες μπορεί να βρискουν ένα καλάθι με φρούτα και ένα δεύτερο με δείγματα (250 ml) από το τοπικό ελαιόλαδο, το κρασί και το μέλι της περιοχής τα οποία μπορούν να πάρουν μαζί τους κατά την αναχώρησή τους.
- 6) Κατά την αναχώρηση μπορεί να δίνεται στους τουρίστες ένα λικέρ φρούτου φτιαγμένο πχ. από το Γυναικείο Συνεταιρισμό της περιοχής.
- 7) Τα δωμάτια πρέπει να είναι πάντα καθαρά, χωρίς δυσάρεστες οσμές, με σεντόνια και πετσέτες λευκού χρώματος.

8) Στο πρωινό μπορεί να σερβίρεται ελληνικός καφές φτιαγμένος στη χόβολη και ποικιλία ελληνικών γεύσεων (πχ. μπουγάτσα, καλτσούνια, πατούδες, παξιμαδάκια αμυγδάλου, κ.ά) καθώς και ντόπιο μέλι.

9) Επιπλέον, η επιχείρηση μπορεί να συνεργάζεται με πρακτορεία και να διοργανώνει εκδρομές ή άλλες δραστηριότητες (πχ. ψάρεμα, καταδύσεις, wind-surfing, κ.ά.).

10) Οι εργαζόμενοι, από το προσωπικό μέχρι τον ιδιοκτήτη, είναι απαραίτητο να έχουν φιλική διάθεση και προσεγμένο ντύσιμο.

- Χώροι εστίασης.

Η εξωτερική και εσωτερική διαμόρφωση των κτιρίων θα πρέπει να παραπέμπει στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική της περιοχής. Τα εμφανή μέρη της κατασκευής να είναι από σοβά και πέτρα. Επίσης, θα είναι θετικό αν υπάρχουν ξύλινα κουφώματα και δάπεδο κατά προτίμηση από γρανίτη σε μορφή πέτρας ή πέτρινο (πχ. πέτρα Καρύστου). Τα έπιπλα του χώρου θα πρέπει να είναι ξύλινα και αν χρησιμοποιούνται βερνίκια να είναι ματ και λαδομπογιές. Οι καρέκλες να είναι κατά προτίμηση ξύλινες, τα τραπέζια ξύλινα ή μεταλλικά και τα τραπεζομάντιλα διπλά και βαμβακερά. Ο εξωτερικός χώρος να είναι πλακόστρωτος, οι πέργκολες να έχουν σκελετό ξύλινο και για σκίαση πανί/τέντα με τα λοιπά στοιχεία να είναι μεταλλικά από σφυρήλατο σίδηρο.

Όσον αφορά στα προσφερόμενα προϊόντα/γεύματα, το μεγαλύτερο μέρος τους πρέπει να προέρχεται από την τοπική παραγωγή. Αν προσφέρονται νωπά προϊόντα αυτά πρέπει να είναι τοποθετημένα σε προθήκες-ψυγεία και να τηρούνται αυστηρά όλοι οι όροι υγιεινής. Ειδικότερα για τα προσφερόμενα ποτά, πρέπει να υπάρχει πάνω σε κάθε τραπέζι η λίστα με τα τοπικά εμφιαλωμένα κρασιά καθώς και η επωνυμία του τοπικού ελαιολάδου που χρησιμοποιείται κατά την παρασκευή του φαγητού. Επίσης, στον τομέα των αποσταγμάτων μπορεί να σερβίρονται αποκλειστικά προϊόντα από την τοπική παραγωγή ενώ η ρακή μαζί με ένα παραδοσιακό γλυκό πρέπει να αποτελούν απαραίτητα στοιχεία στο κέρασμα μετά το γεύμα.

Στην παρασκευή των διαφόρων φαγητών δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται, κατά το δυνατόν, κατεψυγμένα κρέατα και πουλερικά, προτηγανισμένες πατάτες ενώ σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να

σερβίρονται προμαγειρεμένα φαγητά. Οπωσδήποτε θα είναι καλό να υπάρχουν κάποια φρέσκα ψάρια προμηθευμένα από ντόπιους ψαράδες, με την υποχρέωση αυτό να δηλώνεται στον καταναλωτή. Θα πρέπει να επιτρέπεται η χρήση μόνο τοπικού ελαιολάδου, τοπικών τυριών (ξύγαλο, γραβιέρα Κρήτης, μυζήθρα) και λαχανικών από παραγωγούς της περιοχής ή ευρύτερα του νομού Λασιθίου. Τέλος, θα ήταν θετική η ύπαρξη σε μόνιμη βάση στον κατάλογο των εστατορίων προσφερόμενων τοπικών εδεσμάτων όπως χοχλιοί μπουμπουριστοί ή με πλιγούρι, αμπελόφυλλα και ανθοί γεμιστοί, κόκορας κρασάτος, σαρικόπιτες, κ.ά. καθώς και “παραδοσιακού πιάτου ημέρας”.

Και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις, για την αποφυγή φαινομένων κερδοσκοπίας-αισχροκέρδειας εις βάρος των επισκεπτών-τουριστών πρέπει αφενός να υπάρχει τιμοκατάλογος στην είσοδο και αφ’ ετέρου ερωτηματολόγιο (και κυτίο παραπόνων) και να ενθαρρύνονται οι πελάτες να το συμπληρώνουν.

Σε ότι αφορά τον αγροτουρισμό, υπάρχουν πολλά χωριά στο Δήμο Σητείας που προσφέρονται για την ανάπτυξή του όπως είναι το Χαμέζι, η Σφάκα, η Σκοπή, οι Πεύκοι, η Ζάκρος, οι Λιθίνες, κ.ά λόγω της αυθεντικότητάς τους αλλά και της γεωγραφικής τους θέσης. Είναι κοντά σε οδικό δίκτυο, άρα έχουν εύκολη πρόσβαση, δεν είναι πολύ ορεινά και συνδυάζουν αξιόλογο φυσικό περιβάλλον και πολιτιστικές δράσεις. Πρώτα απ’ όλα όμως επιβάλλεται να ξεπεραστούν τα προβλήματα υποδομής που παρουσιάζει ο νομός Λασιθίου. Δεν είναι δυνατόν σε μια περιοχή με τριτογενεοποίηση της τοπικής της οικονομίας το οδικό δίκτυο να εμφανίζει τέτοια εικόνα όπως η σημερινή. Ειδικότερα, στο τμήμα από την Παχειά Άμμο μέχρι τη Σητεία υπάρχει μια λωρίδα ανά κατεύθυνση ενώ η άσφαλτος σε αρκετά σημεία είναι φθαρμένη, υπάρχουν στροφές απότομες και με κλίση και γενικά κακή ορατότητα.

Η Σητεία, η Ζάκρος, το Βάι απέχουν αρκετά χιλιόμετρα από το αεροδρόμιο του Ηρακλείου και με δεδομένη την προβληματική πρόσβαση μέσω του ΒΟΑΚ θα έπρεπε το αεροδρόμιο της Σητείας και το λιμάνι της να αποτελούν πύλες εισόδου για την ανατολική πλευρά του Λασιθίου. Όμως οι κτιριακές εγκαταστάσεις του αεροδρομίου είναι ημιτελείς ενώ το λιμάνι είναι αρκετά μικρό και στην πραγματικότητα χρησιμοποιείται από τους ντόπιους

ψαράδες για τις τράτες τους αντί να προσελκύει ιδιωτικά σκάφη και κότερα (θα μπορούσε με δημιουργία κατάλληλα διαμορφωμένης μαρίνας να αναπτυχθεί και ο θαλάσσιος τουρισμός στην περιοχή).

Αναφορικά με τις υπηρεσίες του αγροτουρισμού, παράλληλα με τη διαμονή σε κάποιο κατάλυμα, οι επισκέπτες θα πρέπει να μπορούν να επιλέξουν κάποια δραστηριότητα σχετική με την αγροτική ζωή. Βασικό συστατικό του αγροτουριστικού προϊόντος είναι η συμμετοχή του τουρίστα και η γνωριμία του με τον τρόπο ζωής του μέρους που επισκέπτεται. Επιβάλλεται επομένως η ύπαρξη κήπου ή αμπελιού ή ελαιώνα ή δενδρώνα ώστε αν θέλουν οι τουρίστες σε συνεργασία με τον ιδιοκτήτη της εκμετάλλευσης να κόβουν οι ίδιοι φρούτα και κηπευτικά, πχ. για το γεύμα τους. Επίσης, καλό θα είναι να ενημέρωνονται για τις αγροτικές ασχολίες που γίνονται ανά εποχή του έτους καθώς και για τη σπουδαιότητα του κάθε προϊόντος στην τοπική οικονομία. Ακόμη, αν υπάρχει κάποιο κοτέτσι ή στάβλος επιθυμητό είναι να μπορούν οι επισκέπτες να βλέπουν πως γίνονται οι διάφορες εργασίες (πχ. διατροφή ζώων, συλλογή αυγών ή άμελγμα). Επιπροσθέτως, θα μπορούσαν να διοργανώνονται σεμινάρια παρασκευής τοπικών παραδοσιακών εδεσμάτων στα οποία να βοηθούν και οι επισκέπτες.

Θετική θα ήταν η ύπαρξη κάποιου “ιππικού κέντρου” ώστε σε συνεργασία με τους κατόχους των καταλυμάτων να διοργανώνονται μαθήματα ιππασίας ή ακόμα και εκδρομές. Στα παραθαλάσσια μέρη του Δήμου θα μπορούσε να υπάρχει ένα οργανωμένο κέντρο με άτομα τα οποία να κάνουν μαθήματα στους τουρίστες σχετικά με το ψάρεμα, τις καταδύσεις ή το wind-surfing. Επίσης, θα ήταν θετικό αν δίνονταν κίνητρα στους κατοίκους των χωριών να διατηρήσουν ένα παραδοσιακό καφενείο ή κάποιο κατάστημα με είδη λαϊκής τέχνης όπως κεντήματα, υφαντά, κεραμικά-ξυλόγλυπτα, κά.

Επιπλέον, και σε συνδυασμό με τα παραπάνω οι αγροτουρίστες συνήθως ενδιαφέρονται να μάθουν την ιστορία του μέρους το οποίο επισκέπτονται. Θα πρέπει επομένως να επιλεγούν από κάποιον αρμόδιο φορέα διάφορες θεματικές πολιτιστικές διαδρομές και δρώμενα τα οποία και θα προτείνονται στους τουρίστες. Θα μπορούσαν να ομαδοποιηθούν διάφοροι κοντινοί αρχαιολογικοί χώροι σε εκδρομές, όπως για παράδειγμα:

- 1) Αρχαιολογικό Μουσείο Σητείας, χώρος Πετρά και αρχαία Ίτανος.
- 2) Κάτω Ζάκρος και μεσαιωνικοί οικισμοί Βόϊλας και Ετιάς.

3) Μόχλος, Χαμέζι και Απίδια, κά.

Επίσης, τα μοναστήρια της περιοχής όπως η Μονή Τοπλού, η Μονή Καψά και η εκκλησία της Παναγίας Φανερωμένης πρέπει να αποτελέσουν σημεία επίσκεψης. Ο θρησκευτικός τουρισμός θα μπορούσε να αναπτυχθεί στην περιοχή και να απευθύνεται σε Έλληνες, συνταξιούχους κυρίως και άνω των 60 ετών, καθώς και αλλοδαπούς του ιδίου θρησκεύματος (Ρώσοι). Ειδικότερα, η Μονή Τοπλού λόγω των εγκαταστάσεων ελαιοτριβείου και οινοποιείου που διαθέτει μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό πόλο έλξης τουριστών αλλά και μαθητών σχολείων στα πλαίσια εκπαιδευτικής εκδρομής. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον ηγούμενο της Μονής ένα επιπλέον βήμα αφορά στη δημιουργία video, το οποίο θα βλέπουν οι επισκέπτες σε κατάλληλα διαμορφωμένο χώρο, σχετικό με τον τρόπο συλλογής και επεξεργασίας της ελιάς και των σταφυλιών. Παράλληλα θα τους προσφέρονται ως κέρασμα προϊόντα δικής τους παραγωγής και θα γίνεται ξενάγηση στο μουσείο της Μονής και την εκκλησία.

Ακόμη, πολιτιστικά δρώμενα όπως τα “Κορνάρεια”, κάποια πανηγύρια σε χωριά που γίνονται το καλοκαίρι, εκδηλώσεις συνδεδεμένες με την παράδοση του τόπου (όπως τα “Καζανέματα”), ξενάγηση στο Λαογραφικό Μουσείο Σητείας θα πρέπει να συνδυαστούν με τη διαμονή των επισκεπτών στην περιοχή. Επίσης, η εκμάθηση παραδοσιακών χορών ίσως να αποτελούσε ενδιαφέρον θέμα για κάποιους τουρίστες. Για τους λάτρεις της ορειβασίας και πεζοπορίας καλό θα είναι να προτείνονται σε ένα ξεχωριστό φυλλάδιο περιπατητικές εκδρομές ή διαδρομές με αυτοκίνητο 4X4 (πχ. στα ορεινά χωριά Καρύδι-Σίτανος, Σταυροχώρι-Χρυσοπηγή-Σκορδίλο). Τέλος, να αναφέρονται τα σπήλαια, τα φαράγγια και οι περιοχές φυσικού κάλλους (πχ. Βάι, Διονυσάδες) που απαντούν στο μέρος και να οργανώνονται εκδρομές με ξενάγηση σε αυτά.

6^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μια στρατηγική αειφόρου ανάπτυξης για να έχει αποτελέσματα θα πρέπει να είναι συμμετοχική, διαδραστική και ρεαλιστική. Να λαμβάνει δηλαδή υπόψη της την τοπική και εθνική πραγματικότητα και οι τοπικοί πληθυσμοί να συμμετέχουν από κοινού με τους “εξωτερικούς αναπτυξιακούς φορείς” στη διαμόρφωση και υλοποίηση του σχεδίου δράσης. Επίσης, είναι απαραίτητη η ύπαρξη μεταξύ των συμβαλλομένων μερών στοιχείων όπως η εμπιστοσύνη, ο σωστός συντονισμός και ενημέρωση, ο διάλογος, κá. Σε πρώτη φάση υπό την καθοδήγηση ενός φορέα, ο οποίος θα αναλάβει να οργανώσει μετέπειτα το Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας, θα πρέπει να καθοριστούν οι διάφορες, εν δυνάμει εμπλεκόμενες, ομοιογενείς ομάδες επαγγελματιών και γενικότερα κατοίκων. Στη συνέχεια, με τη συμμετοχή εκπροσώπων τους σε κοινές συναντήσεις θα μελετηθούν οι ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και οι μελλοντικοί τους στόχοι ώστε να υιοθετηθεί τελικά ένα κοινό σχέδιο δράσης.

Προηγουμένως όμως είναι απαραίτητο να ενθαρρυνθούν-εμπυχωθούν οι επαγγελματίες και εν γένει ο τοπικός πληθυσμός ώστε να συμμετέχουν στην όλη διαδικασία αλλά και να προετοιμάσουν και να παρουσιάσουν τον δικό τους προβληματισμό και προτάσεις στην όλη διαδικασία. Η εμπύχωση είναι σημαντικό συστατικό στοιχείο της όλης διαδικασίας καθώς δεν είναι όλες οι κοινωνικές ομάδες έτοιμες να συμμετέχουν σε μια αναπτυξιακή πρωτοβουλία ή δεν είναι επαρκώς οργανωμένες. Επειδή δε, τα άτομα (ιδιαίτερα όσα δεν έχουν προηγούμενη εμπειρία ή θετική εμπειρία) συνήθως διστάζουν να λάβουν μέρος σε δημόσιες συναντήσεις και να εκφράσουν ανοιχτά τις απόψεις τους συνιστάται κατά τον αρχικό σχεδιασμό της διαδικασίας να εντοπιστούν τα άτομα εκείνα που θα παρακινήσουν και τους υπόλοιπους να συμμετέχουν. Επίσης, είναι σημαντικό για την επιτυχή έκβαση του εγχειρήματος να ληφθούν υπόψη παράμετροι όπως η ηλικία, το φύλο, η οικονομική κατάσταση των μελών, η κοινωνική τους θέση, κá.

Η έννοια της συμμετοχής, που αναφέρεται και ως “bottom-up” προσέγγιση, συνεπάγεται ότι οι αναπτυξιακοί στόχοι δεν διαμορφώνονται από

κάποια υπερκείμενη διοικητική μονάδα αλλά προκύπτουν από τη διαβούλευση σε τοπικό επίπεδο. Οι πρωτοβουλίες που προκύπτουν από τους ίδιους τους τοπικούς πληθυσμούς αντικατοπτρίζουν τα πραγματικά προβλήματα και τις ανάγκες της περιοχής τους. Με την ενεργό λοιπόν συμμετοχή των τοπικών πληθυσμών, τη σωστή αξιοποίηση των τοπικών πόρων και τον τοπικό προσδιορισμό των αναπτυξιακών στόχων οι ωφέλειες της ανάπτυξης διατηρούνται και διαχέονται σε τοπικό επίπεδο. Θα πρέπει ακόμη ο σχεδιασμός για την αειφόρο ανάπτυξη να στηρίζεται στο σεβασμό των “παραδοσιακών” πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων της κάθε περιοχής.

Στο στάδιο του σχεδιασμού των αναπτυξιακών παρεμβάσεων, με στόχο τη βιώσιμη/ενδογενή ανάπτυξη, οι τοπικές κοινωνίες πρέπει να είναι δυνατόν να λάβουν σοβαρές αποφάσεις, στηριγμένες σε επαρκείς και τεκμηριωμένες γνώσεις και πληροφορίες, για τις πιθανές εναλλακτικές λύσεις και τις επιπτώσεις (θετικές και αρνητικές) που αυτές συνεπάγονται. Σε κάθε περίπτωση οι εναλλακτικές λύσεις/προοπτικές πρέπει να γίνουν κατανοητές και οι ανεδαφικές λύσεις, με βάση τις δυνατότητες και προσδοκίες των τοπικών κοινωνιών, να απορριφθούν (Κουτσούρης, 2010).

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, η ικανότητα των αγροτικών οικονομιών και κοινωνιών να κινηθούν προς τη βιώσιμη ανάπτυξη εξαρτάται όλο και περισσότερο από τη συλλογική τους ικανότητα να επιτύχουν γρήγορη πρόσβαση και αποτελεσματική χρήση των νέων γνώσεων. Ένα επιτυχημένο project, το οποίο εφάρμοσε η Αναπτυξιακή Καρδίτσας (ΑΝΚΑ) στα πλαίσια του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανάπτυξης του Νομού Καρδίτσας 2007-2013, θα μπορούσε να ακολουθηθεί και στην υπό μελέτη περιοχή. Απώτερος στόχος της όλης διαδικασίας ήταν η ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ των εμπλεκόμενων σε κάθε κλάδο (φορείς, ομάδες οικονομικών συμφερόντων, επιχειρηματίες, γεωργοί, κλπ.) και ο στρατηγικός σχεδιασμός για την ανάπτυξη του κάθε κλάδου με γνώμονα την ολόπλευρη και ισόρροπη ανάπτυξη του νομού (Κουτσούρης, 2008; Σέγγη, 2008).

Ακολουθώντας το παράδειγμα της μελέτης της ΑΝΚΑ “Διαδικασίες ανάδειξης και εφαρμογής καινοτομιών στην Καρδίτσα”, σε ότι αφορά το Δήμο Σητείας στόχοι της κοινωνικής διαβούλευσης θα μπορούσαν να είναι οι εξής:

- Η ενσωμάτωση της άποψης των πολιτών και των φορέων του Νομού στο επιχειρησιακό σχέδιο.

- Η καταγραφή των νέων οικονομικών δραστηριοτήτων και ευκαιριών που δύναται να αναπτυχθούν στην περιοχή και
- Η συμμετοχή της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στο σχεδιασμό προγραμμάτων ώστε να κινητοποιηθούν τοπικά κεφάλαια και να μεγιστοποιηθεί η απορρόφηση ευρωπαϊκών κονδυλίων.

Καλό είναι, όπως επισημάνθηκε, στην όλη διαδικασία να εμπλακούν και εξωτερικοί δράστες (ειδικοί, ερευνητές, κ.ά.) ώστε να μην καταλήξει το όλο εγχείρημα σε κοινότυπες αποφάσεις αλλά, αντίθετα, σε καινοτόμες ιδέες. Ο ρόλος τους ωστόσο πρέπει να είναι συμμετοχικός, και όχι κυρίαρχος στην κατάρτιση του αναπτυξιακού σχεδίου, και επιπροσθέτως οι προσδοκίες τους να είναι ρεαλιστικές και, κατά το δυνατόν, να μην αποκλίνουν σημαντικά από αυτές των εσωτερικών δραστών. Οι ομάδες που θα διαμορφωθούν θα πρέπει να καταλήξουν σε στόχους που μπορούν να πραγματοποιηθούν σε ένα εύλογο χρονικό διάστημα. Ακόμη, με την πάροδο των συναντήσεων είναι δυνατό να δημιουργούνται νέα δεδομένα που να απαιτούν συμπερίληψη νέων δραστών. Είναι επομένως αυτονόητο ότι οι εμπλεκόμενοι θα είναι ελεύθεροι να εντάσσονται ή να αποχωρούν από το σχέδιο, με κυρίαρχο πάντα σκοπό τη διατήρηση συλλογικών στόχων.

Ένα τέτοιο σχέδιο δράσης θα μπορούσε να υλοποιηθεί σε (3) στάδια:

- 1) Χωρικές συναντήσεις με ομάδες ενεργών πολιτών (20-25 ατόμων) σε κάθε πρώην (Καποδιστριακό) δήμο του Καλλικρατικού Δήμου Σητείας. Θα πρέπει οι πολίτες ή οι φορείς που θα επιλεγούν να είναι όσο γίνεται πιο αντιπροσωπευτικοί των επαγγελματικών ομάδων αλλά και των ηλικιών καθώς και των δύο φύλων. Οι συναντήσεις είναι καλό να γίνονται απόγευμα για να εξυπηρετούνται όλοι και με την παρουσία φορέων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ώστε να τονώνεται η διάθεση των παρισταμένων για συμμετοχή και να δημιουργείται κλίμα συνεργασίας. Πρέπει να δίνεται η ευκαιρία στους συμμετέχοντες να σχολιάσουν ελεύθερα, να συζητήσουν όλες τις απόψεις που ακούγονται και να καταγράψουν τις ιδέες τους.
- 2) Δημιουργία θεματικών δικτύων διερεύνησης νέων οικονομικών δραστηριοτήτων. Θεματικά δίκτυα θα μπορούσαν να αποτελέσουν για παράδειγμα τα εξής: “Αγροτουρισμός- Παραθεριστικοί χώροι κατάλυσης”, “Αγροτουρισμός- Υπηρεσίες εξυπηρέτησης επισκεπτών”, “Αγροτουρισμός- Γαστρονομία”, “Αγροτουρισμός- Αγροτική δραστηριότητα”, “Αγροτουρισμός-

Πολιτιστικό περιβάλλον”, “Αγροτουρισμός- Φυσικό περιβάλλον”, “Αγροτουρισμός- Επιχειρηματικότητα”, κá.

3) Οργάνωση ανοικτών εκδηλώσεων σε κάθε δημοτική ενότητα με στόχο την παρουσίαση των αποτελεσμάτων των χωρικών συναντήσεων και την παρακίνηση συμμετοχής των επαγγελματιών και γενικότερα των κατοίκων.

Όλα τα παραπάνω βήματα θα οδηγήσουν τελικά στη συγκρότηση ενός τοπικού σχεδίου, με τη μορφή γραπτού κειμένου, το οποίο στην τελική του μορφή θα περιλαμβάνει κανόνες και δεσμεύσεις.

Σε γενικές γραμμές, ο αγροτουρισμός, καθώς και άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού (θρησκευτικός, ορειβατικός, αθλητικός), μπορούν να αποτελέσουν λύση για την περιοχή της Σητείας γιατί θα “φέρουν” επισκέπτες όλο το χρόνο και θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη περιοχών της ενδοχώρας που σήμερα εγκαταλείπονται. Στα περισσότερα από τα χωριά της περιοχής έρευνας εντοπίζονται κυρίως οικογενειακές μικρής κλίμακας επιχειρήσεις, οι οποίες δραστηριοποιούνται στην παραδοσιακή απόσταση, την ξυλουργική και τον τριτογενή τομέα (ενοικιαζόμενα δωμάτια ως επί το πλείστον). Επίσης, δραστηριοποιούνται παραδοσιακά καφενεία και ταβέρνες ενώ σε μερικά χωριά υπάρχει και ένα μικρό παντοπωλείο.

Ο αγροτουρισμός μέσω της προσφοράς εναλλακτικών πηγών εισοδήματος μπορεί να λειτουργήσει ως κίνητρο συγκράτησης του υφιστάμενου πληθυσμού αλλά και προσφοράς νέων θέσεων εργασίας και τόνωσης του κοινωνικού ιστού. Επιπλέον, είναι δυνατόν να συμπαρασύρει σε αναπτυξιακή τροχιά και τους άλλους τομείς της τοπικής οικονομίας, κυρίως την πρωτογενή παραγωγή και τα ακατέργαστα ή επεξεργασμένα τοπικά προϊόντα αλλά, πχ., και τα μικρά καταστήματα πώλησης ειδών λαϊκής τέχνης. Θα πρέπει οπωσδήποτε να “εκμεταλλευτεί” η ύπαρξη του αεροδρομίου στη Σητεία, η Μονή Τοπλού και τα υπόλοιπα μοναστήρια, οι πολλοί αρχαιολογικοί χώροι και να αξιοποιηθούν “μέχρι κεραίας” οι ενέργειες της Επιτροπής Τουριστικής Ανάπτυξης του Δήμου για την προσγείωση charters σε συνδυασμό με κατάλληλα διαμορφωμένα πακέτα διακοπών όλο το χρόνο καθώς επίσης και να γίνει μια στροφή προς νέες τουριστικές αγορές (Ρωσία, Κίνα, Ισραήλ).

Η Αναπτυξιακή Λασιθίου είναι ένας φορέας που μπορεί να πρωταγωνιστήσει στη δημιουργία και μετέπειτα εκτέλεση ενός

ολοκληρωμένου προγράμματος τουρισμού/αγροτουρισμού. Είναι ένας ανεξάρτητος οργανισμός, με καταρτισμένα στελέχη, τα οποία όπως διαπιστώθηκε στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας έχουν τη θέληση για την εφαρμογή καινοτομιών στο νομό Λασιθίου και θεωρώ ότι θα μπορέσουν να λειτουργήσουν αντικειμενικά. Η Αναπτυξιακή θα πρέπει να υποβοηθηθεί στο έργο της από τον Οργανισμό Ανάπτυξης Σητείας, την Ένωση Ξενοδοχείων Σητείας και την Επιτροπή Τουρισμού του Δήμου ώστε να υπάρξει σωστότερη και ρεαλιστικότερη καταγραφή των προβλημάτων και δυνατοτήτων της περιοχής. Με αυτό το σχήμα φορέων ως ηγήτορες, νομίζω, ότι δεν θα υπάρξουν προστριβές στην τοπική κοινωνία καθώς φάνηκε ότι όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα κλίνουν προς αυτούς, τους οποίους χαρακτηριστικά προσδιορίζουν ως αξιόπιστους.

Πολύ σημαντικό στοιχείο θα αποτελέσουν, όπως ήδη επισημάνθηκε, τα άτομα που θα επιλεγούν ως συμμετέχοντες στην πρώτη φάση της διαβούλευσης. Πρέπει να εκπροσωπηθούν όσο γίνεται αντικειμενικότερα όλοι οι επαγγελματίες με βάση την ηλικία, το φύλο και την οικονομική κατάσταση. Πρέπει να επιλεγούν οπωσδήποτε νέοι για να έχουν “φρέσκες” ιδέες και όρεξη να προχωρήσουν το ΤΣΠ αλλά και μεγαλύτεροι που με την πείρα τους να εντοπίσουν τα χρόνια προβλήματα που υπάρχουν στον κλάδο τους και να μπορέσουν αργότερα να εκτιμηθούν σωστά οι στόχοι που θα τεθούν. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στη συμμετοχή των γυναικών, ιδιαίτερα στα χωριά της ενδοχώρας που δύσκολα λαμβάνουν πρωτοβουλία από μόνες τους. Ο αγροτουρισμός άλλωστε ως εργαλείο ενίσχυσης της ολοκληρωμένης ανάπτυξης της υπαίθρου στόχευσε στη δυνατότητα προώθησης της γυναικείας επιχειρηματικότητας, επειδή οι εργασίες του αποτελούν μια μορφή επαγγελματοποίησης εργασιών της οικιακής οικονομίας οι οποίες κατεξοχήν είναι στα χέρια των γυναικών, εξυπηρετώντας επίσης το διπλό στόχο της αξιοποίησης της σχολάζουσας γυναικείας εργατικής δύναμης που προέκυψε από τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας και της προαγωγής των συνθηκών ισότητας των φύλων (Γιδαράκου, 2008).

Πρέπει παράλληλα να πραγματοποιηθούν επιμορφωτικά σεμινάρια και συνεχείς συζητήσεις με τους εκπροσώπους των φορέων ώστε να πειστεί η τοπική κοινωνία για τη σπουδαιότητα και την αποτελεσματικότητα του εγχειρήματος. Αξίζει να σημειωθεί ότι παρόλο που όλοι οι συμμετέχοντες στην

έρευνα δήλωσαν πρόθυμοι για συνεργασία, στην πράξη ίσως αλλάξουν γνώμη.

Είναι σημαντικό να δεχτούν όλοι οι εμπλεκόμενοι ότι μόνο αν συνεργαστούν θα μπορέσουν να δώσουν στους επισκέπτες ένα ολοκληρωμένο και ικανοποιητικό αποτέλεσμα. Η συμμετοχή των τοπικών παραγόντων διαφόρων κλάδων σε δίκτυα συνεργασίας και προώθησης των τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών συμβάλλει στην αντιμετώπιση του ανταγωνισμού (Keane, 1992; Koutsouris and Korobilias, 2001), δεδομένου ότι τέτοια σχέδια συμβάλλουν στην ανάπτυξη καινοτόμων πρωτοβουλιών οι οποίες προωθούν την καλύτερευση των παρεχόμενων υπηρεσιών με αποτέλεσμα την επιτυχία. Άλλωστε ένας από τους λόγους που δεν εφαρμόστηκε το LEADER σε μεγάλο βαθμό στην περιοχή έρευνας ήταν η ελλιπής πληροφόρηση για τα προγράμματα και η διστακτικότητα των κατοίκων να συνεργαστούν ή/και να ενταχθούν τελικά σε κάποιο από τα μέτρα της ΚΠ.

Δεν θα πρέπει επίσης να παραληφθεί, στη σημερινή εποχή, η σημασία της ύπαρξης μιας σωστά πληροφορημένης και δομημένης ιστοσελίδας του νομού στο διαδίκτυο με χαρακτηριστικές φωτογραφίες από το Λασιθί ώστε ο τουρίστας μέσω αυτών να μπορεί να γνωρίσει τον (εν δυνάμει) προορισμό του και να ελκυστεί προς αυτόν. Πολλές φορές οι εικόνες, ακόμη και όταν προέρχονται μόνο από ένα μέρος, αποτελούν την καλύτερη διαφήμιση (πχ. το ηλιοβασίλεμα της Σαντορίνης). Επιπροσθέτως βέβαια, απαιτείται η συμπερίληψη πληροφοριών για τις παραλίες, τα ιστορικά μνημεία και μοναστήρια, τα σπήλαια, τα μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους και τέλος τα τοπικά προϊόντα που μπορεί να γευτεί κάποιος επισκέπτης. Είναι απαραίτητο ακόμη να είναι καταγεγραμμένα τα νοσοκομεία και κέντρα υγείας της περιοχής, οι πληροφορίες πρόσβασης (οδικώς, αεροπορικώς, ακτοπλοϊκώς) και τα εστιατόρια.

Μεγάλο πλεονέκτημα για τη Σητεία είναι, κατά τη γνώμη μου, οι ίδιοι οι κάτοικοί της και η νοοτροπία που έχουν αναφορικά με τη φιλοξενία. Είναι πολύ κοινωνικοί, εγκάρδιοι, ενδιαφέρονται αμέσως να σε γνωρίσουν και έχουν, γενικά, μια δική τους διαφορετική ταυτότητα από τους υπόλοιπους Κρητικούς. Εξάλλου στη Σητεία δεν θα “συναντήσει” κανείς τη λύρα όπως στο υπόλοιπο νησί αλλά το βιολί ως παραδοσιακό όργανο μουσικής. Οι τουρίστες

για τους Σητειακούς δεν είναι αυτοσκοπός, κυρίως δουλεύουν με τους ντόπιους οπότε δεν τους βλέπουν ως “προϊόν εκμετάλλευσης”. Στη νοοτροπία τους συμπεριλαμβάνονται η επιθυμία να κεράσουν τον επισκέπτη, να του μιλήσουν για το μέρος και δεν είναι καθόλου απόμακροι και στυφοί. Αγαπούν τον τόπο τους, έχουν κοινωνική συνοχή λόγω και της γεωγραφικής απομόνωσης της περιοχής, είναι γλεντζέδες ως άνθρωποι γεγονός που συμβάλλει καθοριστικά στο να νιώθει όμορφα ο τουρίστας. Η περιοχή προσφέρει ποιότητα ζωής και είναι ένα ήσυχο μέρος, κάτι που ο επισκέπτης το εισπράττει αμέσως.

Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω, κρίνεται επιτακτική η λειτουργία ενός διεπιστημονικού-διεπαγγελματικού οργάνου το οποίο σε συνεργασία με τον τοπικό πληθυσμό θα προβεί σε ενέργειες όπως η έρευνα του αγροτουρισμού, η ενημέρωση-κατάρτιση του πληθυσμού και η καθιέρωση ΤΣΠ ώστε να οδηγηθούμε σε μια ολοκληρωμένη αγροτουριστική ανάπτυξη στην περιοχή. Τέλος, υπογραμμίζεται και πάλι ότι η εμπύχωση του τοπικού πληθυσμού θεωρείται απαραίτητη για τη συμμετοχή του στη λήψη κοινών αποφάσεων.

Ελληνική βιβλιογραφία

- ΑΓΡΟΚ, (2000), “Προκήρυξη Τοπικού Προγράμματος LEADER+ Νομού Κέρκυρας”
- ΑΝΚΑ, (1996), “Σχέδιο ολοκληρωμένης τουριστικής ανάπτυξης”
- ΑΝΚΑ, (1997), “Τοπικό αναπτυξιακό σχέδιο της λίμνης Πλαστήρα”
- ΑΝΛΑΣ, “Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα LEADER+ Νομού Λασιθίου”
- Αποστολόπουλος, Κ. και Γιάγκου, Δ. (1998), Αγροτουρισμός και Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί: παράγοντες τοπικής ανάπτυξης του ελληνικού αγροτικού χώρου, στο Χ. Ζιώγανας (Επιμέλεια), Ανταγωνιστικότητα και Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη του αγροτικού τομέα. Οι νέες προκλήσεις για την Ελλάδα. Εταιρεία Αγροτικής Οικονομίας, Εκδόσεις ΖΗΤΗ, Θεσσαλονίκη.
- Βαρβαρέσος, Σ. (2000), Τουρισμός. Έννοιες, μεγέθη, δομές. Η ελληνική πραγματικότητα, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα.
- Βαρβαρέσος, Σ. (2000), Τουρισμός. Οικονομικές προσεγγίσεις, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα.
- Βαφειάδης – Κοντογεωργός – Παπακωνσταντινίδης, (1992), Αγροτουρισμός και ισόρροπη ανάπτυξη, Εκδόσεις Α.Τ.Ε., Αθήνα.
- Γαιόραμα (2003), Δραστηριότητες στη φύση, Μάιος.
- Γιδαράκου, Ι. (2008), Γυναικεία επιχειρηματικότητα και τοπική ανάπτυξη. Στο *Πρακτικά 1^{ov} Αναπτυξιακού Συνεδρίου Ν. Καρδίτσας*, Ν.Α. Καρδίτσας, Καρδίτσα: 309-329.
- Δαιουτόπουλος, Γ. (2000), "Μεθοδολογία Κοινωνικών Ερευνών" Εκδόσεις Ζυγός, Γ' Έκδοση, Θεσσαλονίκη.
- Δήμος Σητείας, (2011), “Τεχνικό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Σητείας 2011-2015”.
- ΕΛ.Ο.Τ. (2003), Ελληνική Προδιαγραφή. Αγροτουρισμός – ορολογία και γενικές απαιτήσεις για τους παροχείς υπηρεσιών αγροτουρισμού. Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης Α.Ε., ΑΛΟΤΠΡΔ1417 (29/12/2003), Αθήνα.
- Καλδής, κ.α. (2000), Αγροτουρισμός και ανάπτυξη, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα.
- Κουτσούρης, Α. (2010), “Καινοτομία και συμμετοχή: Κρίσιμες στιγμές της πορείας προς την αειφόρο ανάπτυξη των ορεινών περιοχών”, στο Ανάπτυξη Ορεινών και Μειονεκτικών Περιοχών, επιμ. : Γ. Αραμπατζής, Τμήμα

Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, ΔΠΘ:
130 – 147.

- Κουτσούρης, Α. (2010), Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας, Μαθήματα “Αγροτουρισμός και Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη” Open-eClass, Π.Μ.Σ. “Ολοκληρωμένη Διαχείριση και Ανάπτυξη Αγροτικού Χώρου”, Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας & Ανάπτυξης, ΓΠΑ.
- Κυριαζή, Ν. (1998), "Η Κοινωνιολογική Έρευνα και η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας: Το Παράδειγμα της Ποσοτικής Προσέγγισης" Επιμέλεια Γιώτα Παπαγεωργίου, Εκδόσεις: Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδάνος, Αθήνα.
- Μπεριάτος, Η. – Ψαλτόπουλος, Δ. (2003), Περιβάλλον και ανάπτυξη της υπαίθρου. Οικονομικές, γεωγραφικές και περιβαλλοντικές πτυχές, Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Πολυτεχνείο Κρήτης, (2008), “Ποιοτική Έρευνα Τουρισμού για την Κρήτη” .
- Σέγγη, Χ. και Κουτσούρης Α. (2008), "Διαδικασίες ανάδειξης και εφαρμογής Καινοτομιών στην Καρδίτσα", Πρακτικά Α' Αναπτυξιακού Συνεδρίου Ν. Καρδίτσας, Ν.Α. Καρδίτσας: 331-350.
- Σιάρδος, Γ. (1997), Μεθοδολογία Αγροτικής Κοινωνιολογικής Έρευνας. Εκδόσεις ΖΗΤΗ. Θεσσαλονίκη.
- Σφακιανάκης, Μ. (2000), Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού, Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα.
- Τσάρτας, Π. (1996), Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι. Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό, Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ, Αθήνα.
- Τσιώτρας, Κ. (1995), “Διοίκηση Ολικής Ποιότητας”, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Φίλιας, Β. (1977), "Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και στις τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών" Εκδόσεις Guttenberg, Αθήνα.
- Φωτόπουλος, Χ. - Μάττας, Κ. - Χρυσοχοϊδης, Γ. (1999), “Ελληνικά Αγροτικά Προϊόντα: η νέα Στρατηγική για Ανταγωνιστικό Πλεονέκτημα, Τα Μεσογειακά Αγροτικά Προϊόντα και το μέλλον των Μηχανισμών Στήριξης τους”, ΕΘΙΑΓΕ, ΙΓΕΚΕ, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΓΕΩΡΓΙΑΣ, Αθήνα.
- David A. Fennell, (2001), Οικοτουρισμός, Εκδόσεις Έλλην.
- Frederic Lisac, (2001), Το Βιβλίο του βουνού, Εκδόσεις Ερευνητές, Αθήνα.

Ξενογλώσση βιβλιογραφία

- Anthopoulou. T., Iakovidou. O., Koutsouris. A. and Spilanis. I. (2000), Spatial and development aspects of agrotourism in Greece. In ETAGRO, *The Restructuring of Rural Space* (pp. 485 – 501). Athens: Stamoulis Editions.
- Drucker P.F., (1985), “The Practice of Innovation”, *Innovation and Entrepreneurship Practice and Principles*, Harper & Row, New York.
- Goodall, B., and Ashworth, G. (1988), *Marketing in the tourism industry*. United Kingdom:Croom Helm.
- Gould W. A., (1992). “Total Quality Management for the Food Industries”, CTI Publications Inc., Baltimore, Maryland.
- Fennell D.A (2002), *Ecotourism programme planning*, CABI Publishing, London.
- Keane, M. J. (1992). Rural tourism and rural development. In H. Briassoulis and J. van der Straaten (Eds.) *Tourism and the Environment: Regional, Economic and Policy Issues* (pp 43-55). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Koutsouris, A. and Korobilias, G. (2001), Towards quality in rural tourism: the quality convention at Lake Plastiras. *In New Directions in Managing Rural Tourism and Leisure*, SAC, Ayrshire, Scotland, 5–8 September 2001 (CD-ROM, Ayr: SAC Auchincruive, ISBN:I 854827359).
- Zeithaml V., Parasuraman A., Berry L., (1990), “Delivering Quality Service: Balancing Customer Perceptions and Expectations”, Free Press, N.York.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Ερωτηματολόγιο φορέων

1) Ποια είναι η εικόνα της περιοχής ως τουριστικού προορισμού (καταλύματα, ταβέρνες, πολιτισμός, αξιοθέατα, φυσικό περιβάλλον, τοπικά προϊόντα, τοπική κουζίνα);

Διαπιστώνετε την ύπαρξη κάποιων στοιχείων τοπικής ταυτότητας που έλκουν ιδιαίτερα τουρίστες στην περιοχή;

Ποια, κατά τη γνώμη σας, είναι τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής σας;

.....
.....
.....

2) Ποιο είναι το προφίλ των τουριστών που επιλέγουν την περιοχή για τις διακοπές τους (ηλικία, εισοδήματα, εκπαίδευση, οικογενειακή κατάσταση κλπ.);

.....
.....
.....

3) Ποια προβλήματα/αδυναμίες αξιολογείτε ως κρισιμότερα για την ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή;

.....
.....
.....

4) Ο αγροτουρισμός τα τελευταία χρόνια «κερδίζει» ολοένα και περισσότερους υποστηρικτές. Πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια του αγροτουρισμού;

.....
.....
.....

5) Ποιες υπηρεσίες πιστεύετε ότι πρέπει να προσφέρει στους επισκέπτες της μια αγροτουριστική μονάδα;

.....
.....
.....

6) Ποιοι κάνουν ή ενδιαφέρονται να κάνουν επενδύσεις τουρισμού/αγροτουρισμού στην περιοχή;

.....
.....
.....

7) Ποιους τρόπους προώθησης της τοπικής ταυτότητας της περιοχής σας θα προτείνατε μέσα στα πλαίσια του τουρισμού/αγροτουρισμού;

.....
.....
.....

8) Θεωρείτε ότι μια οργανωμένη και σωστή προβολή των τοπικών προϊόντων της περιοχής (ελαιόλαδο, ξύγαλο, παραδοσιακά γλυκά, κλπ.) θα συνέβαλλε στην προσέλκυση τουριστών;

.....
.....
.....

9) Συνδέεται, γενικότερα, ο τουρισμός/αγροτουρισμός με την τοπική οικονομία και με ποιους τρόπους (π.χ. τροφοδοσία επιχειρήσεων με τοπικά παραγόμενα προϊόντα, δημιουργία θέσεων εργασίας, κλπ.);

.....
.....
.....

10) Πιστεύετε ότι είναι εφικτή μια συνεργασία των εμπλεκόμενων φορέων του τουρισμού/αγροτουρισμού (ξενοδοχοί, εστιάτορες, λοιποί επιχειρηματίες,

γεωργοί ή συνεταιρισμοί, κλπ.); Υπάρχουν άτομα (ή φορείς) που θα μπορούσαν να ηγηθούν μιας κοινής δράσης για την αποτελεσματικότερη προβολή της περιοχής;

.....
.....
.....

11) Ποιους τρόπους θα προτείνατε ώστε να υπάρξει συντονισμός των τοπικών φορέων στην κατεύθυνση της τουριστικής/αγροτουριστικής ανάπτυξης του Δήμου;

.....
.....
.....

12) Έχουν γίνει δράσεις (την τελευταία 5ετία) προς την κατεύθυνση της τουριστικής/αγροτουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή (αν ΝΑΙ, ποιες); Είχατε συμμετοχή ως φορέας;

.....
.....
.....

13) Τι δράσεις, πιστεύετε, ότι θα μπορούσατε να αναλάβετε ως φορέας για την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος τουρισμού/αγροτουρισμού στο Δήμο Σητείας;

.....
.....
.....

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Ερωτηματολόγιο επιχειρηματιών

1) Ποια είναι η εικόνα της περιοχής ως τουριστικού προορισμού (καταλύματα, ταβέρνες, πολιτισμός, αξιοθέατα, φυσικό περιβάλλον, τοπικά προϊόντα, τοπική κουζίνα);

Διαπιστώνετε την ύπαρξη κάποιων στοιχείων τοπικής ταυτότητας που έλκουν ιδιαίτερα τουρίστες στην περιοχή;

Ποια, κατά τη γνώμη σας, είναι τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής σας;

.....
.....
.....

2) Ποιο είναι το προφίλ των τουριστών που επιλέγουν την περιοχή για τις διακοπές τους (ηλικία, εισοδήματα, εκπαίδευση, οικογενειακή κατάσταση κλπ.);

.....
.....
.....

3) Ποια προβλήματα/αδυναμίες αξιολογείτε ως κρισιμότερα για την ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή;

.....
.....
.....

4) Ο αγροτουρισμός τα τελευταία χρόνια «κερδίζει» ολοένα και περισσότερους υποστηρικτές. Πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια του αγροτουρισμού;

.....
.....
.....

5) Ποιες υπηρεσίες πιστεύετε ότι πρέπει να προσφέρει στους επισκέπτες της μια αγροτουριστική μονάδα;

.....
.....
.....

6) Ποιοι κάνουν ή ενδιαφέρονται να κάνουν επενδύσεις τουρισμού/αγροτουρισμού στην περιοχή;

.....
.....
.....

7) Ποιους τρόπους προώθησης της τοπικής ταυτότητας της περιοχής σας θα προτείνατε μέσα στα πλαίσια του τουρισμού/αγροτουρισμού;

.....
.....
.....

8) Θεωρείτε ότι μια οργανωμένη και σωστή προβολή των τοπικών προϊόντων της περιοχής (ελαιόλαδο, ξύγαλο, παραδοσιακά γλυκά, κλπ.) θα συνέβαλλε στην προσέλκυση τουριστών;

.....
.....
.....

9) Συνδέεται, γενικότερα, ο τουρισμός/αγροτουρισμός με την τοπική οικονομία και με ποιους τρόπους (π.χ. τροφοδοσία επιχειρήσεων με τοπικά παραγόμενα προϊόντα, δημιουργία θέσεων εργασίας, κλπ.);

.....
.....
.....

10) Πιστεύετε ότι είναι εφικτή μια συνεργασία των εμπλεκόμενων φορέων του τουρισμού/αγροτουρισμού (ξενοδοχοί, εστιάτορες, λοιποί επιχειρηματίες,

γεωργοί ή συνεταιρισμοί, κλπ.); Υπάρχουν άτομα (ή φορείς) που θα μπορούσαν να ηγηθούν μιας κοινής δράσης για την αποτελεσματικότερη προβολή της περιοχής;

.....
.....
.....

11) Ποιους τρόπους θα προτείνατε ώστε να υπάρξει συντονισμός των τοπικών φορέων στην κατεύθυνση της τουριστικής/αγροτουριστικής ανάπτυξης του Δήμου;

.....
.....
.....

12) Το Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας είναι ένα σύνολο κανόνων τους οποίους ρυθμίζουν οι συμμετέχοντες σε αυτό με σκοπό την παροχή τουριστικών υπηρεσιών αναβαθμισμένης ποιότητας και τη διασφάλιση της αειφορικής ανάπτυξης της περιοχής. Εσείς, ως επιχειρηματίας, θα θέλατε να ενταχθείτε σε ένα Τοπικό Σύμφωνο που θα αφορούσε το Δήμο Σητείας;

.....
.....
.....

13) Υπάρχουν διασυνδέσεις-δικτυώσεις μεταξύ των επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στον τουρισμό/ αγροτουρισμό α) μεταξύ τους και β) με άλλους επαγγελματίες, και ποια τα αποτελέσματά τους;

Ποια είναι τα κύρια εμπόδια συνεργασίας στην περιοχή - υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων; Αν ΝΑΙ, μεταξύ ποιων;

.....
.....
.....

14) Έχουν γίνει δράσεις (την τελευταία 5ετία) προς την κατεύθυνση της τουριστικής/αγροτουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή (αν ΝΑΙ, ποιες); Είχατε συμμετοχή;

.....
.....
.....

15) Τι δράσεις, πιστεύετε, ότι θα μπορούσατε να αναλάβετε για την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος τουρισμού/αγροτουρισμού στο Δήμο Σητείας;

.....
.....
.....